

TARTALOM Mécses a te igéd

BÉRES TAMÁS: *Teljesítsd hát?* 41

Tanulmányok

HEINRICH BEDFORM-STROHM: *A nyilvános teológia és az egyház* 42

HORST GEORG PÖHLMANN: *Béke és erőszakmentesség a vallásokban* 48

Figyelő

FABINY TAMÁS: *Egyház és állam az 1960-as évektől kezdve
Közép-európai kitekintés* 53

501.

REUSS ANDRÁS: *Az elmúlt ötszáz év után* 59

Beszámoló

MESTERHÁZY BALÁZS: *Nem bocsátható áruba! A Lutheránus Világszövetség
2017-es nagygyűléséről* 62

Az igehirdető műhelye

HEGEDŰS ATTILA: *Böjt 1. vasárnapja (Invocavit) (1Móz 3,14–19)* 64

RÉZ-NAGY ZOLTÁN: *Böjt 2. vasárnapja (Reminiscere) (Jer 26,1–16)* 66

PÉTERNÉ BENEDEK ÁGNES: *Böjt 3. vasárnapja (Oculi) (Ez 20,32–37.42–44)* 68

MALIK PÉTER KÁROLY: *Böjt 4. vasárnapja (Laetare) (Ézs 30,18–23)* 71

BUDAY ZSOLT: *Böjt 5. vasárnapja (Judica) (1Móz 14,18–20)* 74

Igehirdetés

FABINY TAMÁS: *Óra mutatunk (Jn 3,30)* 77

Teljesítsd hát?

5Móz 30,14

■ BÉRES TAMÁS

Jobban kellene ismerni az életet ahhoz, hogy teljes szívvel választhassuk. És a választást ahhoz, hogy teljes szívvel élhessünk. Istent kellene jobban ismerni ahhoz, hogy az életet merjük választani. Ha az élet folyamatos választásának útján meglátható isteni kegyelmet el is takarja előlünk egy megszokásból, számíthatásból és lemondó reménytelenség-ből szőtt sűrű fátyol, legalább igéjét kellene elfogadni, magunkkal vinni és felhasználni ajándékozója szándéka szerint.

Isten Izrael és az egyház számára kezdettől fogva az élet Istene. Az élet lehetőségét felkínáló, a szükséges körülményeket megteremtő, az életre vezető utat mutató, teremtő útítárs. Az élet ezzel az istenismeret középpontjába kerül, de anélkül, hogy hosszának vagy minőségének kialakítása bármikor is a legfőbb céllá válhatna. A választás ereje ehhez túl törekeny és az élet-halál mezsgyéje túl keskeny. Mégis mind a zsidó, mind a keresztény etika alapja az emberi méltóságnak az a vonása, hogy Istenhez való hasonlóságunk megmutatkozik az élet és halál, a jó és rossz közötti választás, döntés és az e mögött álló, a választást lehetővé tevő emberi akarat szabadságának meglétében. Vagy sokszor jóval inkább: problematikájában.

Az ész erejét általános tájékozódási ponttá tevő Kant így fogalmazta meg egyik erkölcsi alapelvét: „Meg tudod tenni, mivel meg kell tenned.” Ezzel a felvilágosodás ismert filozófusa arra utalt, hogy amit az erkölcsi törvény parancsol, azt képesek is vagyunk megtenni. A racionális természetű univerzum ugyanis épp észszerűségénél fogva *kiszámíthatóan* megbízható. De elmondható-e ugyanez erről a bibliai szövegrészről, amelyben Isten népe elé tárja az életet és halált, az áldást és átkot, s ezzel egy időben az élet választására szólítja fel a nép tagjait? Fogalmazhatnánk-e az itt olvasott sorok értelmét vagy üzenetét úgy is, hogy „meg tudod tenni, mert az Úr eléd tárta a választást”? Jelenti-e szükségszerűen a felszólítás a képességet is? Tekinthat-e az Úr a népére a jó választásának következetes vagy akár csak reménybeli bajnokaként? Nem azt igazolja-e inkább ennek a népnek és az egyház népének történelme, hogy ez az itt szereplő fel-

szólítás ahelyett, hogy az Úr és népe közti kommunikáció utolsó, a teljesíthető feladatot meghatározó láncszeme lenne, inkább a kezdete annak? Kezdet, amely minden apró részletében a nép tagjainak Istenre utaltságát fejezi ki újra és újra, a történelem különféle korszakaiban?

Mielőtt a választás megvalósításának, majd általánosításának lehetőségéről bármit gondolhatnánk, észre kell vennünk, hogy a jót, vagyis az Úrnak való engedelmisséget választó emberek, uralkodók és korszakok Isten népének életében annyira ritkák, hogy egyszersmind példaként és Isten útmutatásának jeleként szerepelnek az üdvösség történetében. Luther az Erasmusmal szembeni vitájában pontosan állapítja meg, hogy bár a választásra szóló felszólítás megtörténik ezekben a sorokban, a feladat teljesíthetőségéről nem esik szó. Sőt az evangélium természetét és jelentőségét is erre a teljesíthetetlen felszólításra építi fel. Az itt szereplő szavakat a teljes bibliai útmutatás ismeretében így kell értenünk: „Miközben a megvalósítására tett kísérletekben sorra elbuksz, ismerd fel, hogy a jó választásban nem tudsz tovább jutni Isten igéjének elfogadásánál.” Isten felszólítása ezért érvényes és megbízható, de a kanti értelemben vett kiszámíthatósággal ellentétben a jó megvalósításának feladata meghaladja a belátható és tetszés szerint alkalmazható természetes képességeinket. Túlságosan egyszerű lenne most a II. János Pál pápa által a *halál kultúrájának* nevezett 20. századi jelenségekre utalva azt állítani, hogy az emberek beérhetik a rossz választásával, ezért az istenkérdés természetes módon van kiveszőben. Mivel a jó és rossz között nem húzódik általánosan definiálható határ, az emberek nem választhatják örökké a rosszat sem. A jó és rossz közti választás Isten távollétében vagy az isteneszme halála után is próbára teszi az embert, aki csupán ezen az úton remélheti, hogy emberi arca lesz. Mivel a jó és rossz választásának gondja mindig meredeken mélyre és magasra vezet (vagy legalább mutat), akkor járunk el helyesen, ha a jó és rossz titkának meddő kutatása helyett mindenekelőtt elfogadjuk és segítségül hívjuk a „hozzánk nagyon közel levő” igét.

A nyilvános teológia és az egyház*

■ HEINRICH BEDFORD-STROHM

Bevezetés

Mai témám a nyilvános teológia és az egyház kapcsolata lesz. Természetesen teljesen tudatosan választottam ezt a témát a mai napra. Arra a napra, amelyen hivatalos kerektek között búcsút veszek a Bambergi Egyetem Rendszeres Teológia és Jelenkori Teológiai Kérdések Tanszékének professzori pozíciójától, hogy később majd felvegyem tartományi püspöki tisztemet, amelybe október 30-án leszek beiktatva a nürnbergi Lorenzkirchében.

Megválasztásom óta többször megkérdezték az újságírók, hogy a váltás az egyetemi katedra és a püspöki hivatal között nem két, egymástól igazán különböző világ közötti váltás-e. Még akkor is, ha igaz a funkció és a feladatkör közötti váltás, spontán válaszómban mindig egyértelműen a folyamatosságra helyeztem a hangsúlyt. Ennek az a magyarázata, hogy egy nyilvános teológus sok szempontból a püspök feladataihoz hasonló feladatokat lát el.

A folyamatosság túl erős hangsúlyozásával szembeni érvek kézenfekvők: A katedrának a szószékkel való felcserélése azt jelenthetné, hogy az államilag finanszírozott egyetemi képzés szintere az egyház igehirdetési és misziós feladatának betöltésére lenne kihasználva. A teológia azonban csak akkor tudományos, ha feladatát elsősorban nem a hallgatók lelki építésében, hanem a vallással kapcsolatos gondolatok és a hozzá kapcsolódó lelki élmények tudományos szttenderdek alapján történő *kritikai reflexiójában* látja.

Ugyanakkor mégis teológiáról beszélünk, és nem vallástudományról. A mi egyetemeinken a teológiát nem külső, hanem belső perspektíva szerint oktatjuk. Jó okuk volt alkotmányíróinknak arra, hogy a weimari alkotmányból

átvegyék azokat a szabályokat, amelyek szerint a vallásszabadság nemcsak negatív, hanem pozitív vallásszabadságként is értelmezendő. Ezáltal a vallást nem zárták ki a közéletből és nem száműzték a magánszférába. Ahogy a filozófiai – és talán tudatosan vallástalan filozófiai – tartalmak is a közpénzből finanszírozott képzés részét képezik, ugyanúgy a vallási hagyományoknak is helyet kell kapniuk az állami oktatási programokban, és az ehhez kapcsolódó finanszírozást is biztosítani kell számukra. Egy plurális társadalomban nem lehet – mint a korábbi időkben – az egyház által meghatározott keresztény tartalmat privilegizálni, mint ahogy a vallástudományi madártávlat szerinti megközelítést vagy a vallással való mélyebb foglalkozás teljes elutasítását sem.

Ennek a szabályozásnak köszönhetően az állami egyetemeken hallgatóinak lehetőségük van olyan oktatók vallás-oktatásában részesedni, akik az állami egyetemeken erre a feladatra a maguk vallása szerint lettek kiképezve. Ez a szabályozás számomra már önös érdekből is szimpatikus, hiszen hét csodálatos professzori évet tett lehetővé a Bambergi Egyetemen. Ez a szabályozás azonban elsősorban azért különösen okos, mert ez az egyetlen, a szabadságot valóban garantáló megoldása ennek a kérdésnek: sem a vallással szemben nem tart dogmatikussá merevedett távolságot, sem nem helyezi a vallást meghatározó pozícióba. Mindkettő az értelmesen megmagyarázandó kategóriában marad, így mindkettőnek a tudományos párbeszéd részének kell maradnia, ahogy ezt az állami egyetemeken művelik.

Az állam és az egyház közötti szerződésekből az egyházaknak mint a hagyományok évszázados hordozóinak a teológiai tanszékvezetők kinevezéséhez kapcsolódó, a mindenkor egyházi hagyomány autentikus tanítását garantáló egyetértési jogának is megvan az értelme. Az egyetemeken megjelenő evangélikus teológiára is igaz: ahol az evangélikus a feliratban szerepel, ott az evangélikusnak a

* A Bambergi Egyetemen 2011. július 21-én tartott búcsúelőadás szövege.

tartalomban is meg kell jelennie. Annak is éppígy egyértelműnek kell lennie, hogy ez nem mehet a tudományos minőség kárára.

Amennyiben ez helyes, akkor a nyilvános teológia és az egyház viszonyát úgy kell meghatározni, hogy sem a teológia tudományos színvonala nem lehet kérdéses, sem annak az egyházzal való kapcsolatát nem szabad figyelmen kívül hagyni.

De mit is jelent mindez tartalmilag? Mi is tulajdonképpen a nyilvános teológia? És hogyan hat az egyházak tevékenységére?

Mi a nyilvános teológia?

Széles jelentésmezővel lehet leírni mindazt, amit a fogalomba beleértünk. Ezért a Dietrich Bonhoeffer Nyilvános Teológiai Kutatóközpont szervezésében 2011 júniusában itt, Bambergben a Német Kutatási Alapítvány (Deutsche Forschungsgemeinschaft, DFG) finanszírozásával egy konferenciát rendeztünk. Ezen Ausztráliától kezdve Indián, Dél-Afrikán és Európán át Észak- és Dél-Amerikával bezárólag a Nyilvános Teológia Globális Hálózatának (Global Network for Public Theology) kiemelkedő képviselői vettek részt. A téma arra a pontra fókuszált, ami a legfontosabb, ha a nyilvános teológia értelmezési mezejének tágasságát szeretnénk érzékelni: „Kontextualitás és interkontextualitás a nyilvános teológia tartalmában”. Az alap gondolat tehát az volt, hogy minden nyilvános teológia tartalma a saját kontextusában van megalapozva, abban kerül kifejtésre, és ezeket a kontextuális teológiákat valami összeköti. Dirkie SMIT dél-afrikai teológus, akinek a *Essays in Public Theology* (é. n.) című könyve a nemzetközi alpművek közé tartozik, hat „sztorit”, azaz hat kontextuális kiindulópontot azonosított a nyilvános teológia fejlődéstörténetében.

Az első, gyakran amerikai eredettörténetként leírt „sztori” a polgári vallás körül Amerikában zajló párbeszédhez kapcsolódik, amit Roberth Bellah híres *Civil Religion in America* című dolgozata indított el 1967-ben.¹ A chicagói egyháztörténész, Martin Marty ennek a vitának a keretében vezette be a nyilvános teológia fogalmát 1974-ben. Ő 1981-ben nyitott egyházzal (public church) beszélt, hogy az egyháznak a politikában való részvételre vonatkozó feladatát aláhúzza. Marty akkor Martin Luther Kinget és Reinhold Niebuhr-t nevezte meg példaként, mivel mindketten kritikusan, egyben konstruktívan vettek részt az eszmecsereben. Mindezt azzal kell kiegészíteni, hogy Bellah a nyolcvanas évek reagani politikája idején a polgári vallás politika általi felhasználása miatt szükségesnek látta egy kritikus nyilvános teológia létrehozását, hogy a polgári vallás ilyen felhasználásától megóvjon.

A második „sztorit” Smit David Tracy ugyancsak amerikai teológus *Theology as Public Discourse* című 1975-ös írásával köti össze. Tracyt a háromféle nyilvánosság meghatározása tette híressé, amelyeknek mindenkori forrását, igazságigényét és érvelési menetét kell elemezni. Ezek az egyház nyilvánossága, a tudományos világ nyilvánossága és a társadalom nyilvánossága. Tracy legfontosabb párhuzama a filozófiában Jürgen Habermas. Ebben a megközelítésben sokkal inkább a nyilvános teológia módszertana volt a középpontban, mint annak tartalma.

A harmadik „sztori” Németországban játszódik, és Wolfgang Huberhez kapcsolódik. Huber már az 1973-as habilitációs dolgozatát az egyház és a nyilvánosság kérdésének szentelte. 1993-ban elindította az *Öffentliche Theologie* című könyvsorozatot. Azóta pedig egyházvezetői pozícióiban is egy olyan – a Németországban érvényes, az egyháznak kedvező államegyházi szabályozásnak megfelelő – nyilvános teológiát képvisel, amely az egyháznak aktív szerepet igényel a civil társadalomban.

A negyedik „sztori” egy teljesen más kontextusból származik: a világnak arról a tájáról, ahol a teológia és az egyház sok évtizeden keresztül konfliktusban volt az autoriter vagy diktatórikus rezsimekkel. Ahol az egyház nagy áldozatok árán szállt harcba a tömeges igazságtalansággal, és harcolt a szabadságért és a társadalmi igazságosságért. Az eközben kifejlődött felszabadítási teológia a különböző, úgynevezett „átmeneti társadalmak” felszabadítási folyamatai révén olyan nyilvános teológiává alakult, amely az egyház civil társadalmon belüli szerepét újra akarja definiálni, ugyanakkor a korábbiakhoz hasonlóan a súlyos gazdasági igazságtalanságokra és hatalmi asszimetriákra is reflektál.² A Stellenbosch Egyetemen működő partnerintézményünk, a Beyers Naudé Center for Public Theology irányultságát nem lehet megérteni az apartheid ellen évtizedeken át folytatott harc kontextusa nélkül.

Az ötödikként vélelmezhető „sztori” tudatosan átlép az egyre inkább globalizálódó világ különböző kontextusaiban, és az évtizedek óta mozgásban lévő ökumenikus mozgalom forrásaiból táplálkozik. Smit azt a szerintem igen nem megválaszolható kérdést teszi fel, hogy vajon az ökumenikus mozgalomban megjelenő teológiai-szociális törekvések és az ökumené igazságossággal, békével és teremtésvédelemmel foglalkozó intézményei nem értelmezhetőek-e globális nyilvános teológiaként – még akkor is, ha ezt a fogalmat alig használják.

A hatodik és egyben utolsó „sztori” a legfiatalabb. Ez a nyilvános teológiát olyan válaszként értelmezi, amely a vallás sokat emlegetett újraébredésére érkezett, és elutasítja azt a szekularizációs tézist, miszerint a vallás ideje a modernitással elmúlt.

¹ Német fordításban: BELLAH 1986.

² Vö. LIENEMANN-PERRIN – LIENEMANN 2006. Brazíliával kapcsolatban lásd: SINNER 2009.

A nyilvános teológiának – és ez inkább feladatleírás-ként, nem pedig elvégzett munkaként értelmezendő – meggyőző választ kell adnia arra a kérdésre, hogy mi a teológia és az egyház feladata a közügyekben, amelyeket az egyre inkább erősödő vallásos pluralizmus jellemez.

Ez a hat, a konferenciánkon Dirkie Smit által a nyilvános teológia létrejöttéről megfogalmazott „sztori” a terület tartalmának megértése szempontjából is releváns. Öt pontban látok egyértelmű tartalmi sűrűsödést, amelyeket a jelenkor nyilvános teológiájának leírásához mint tételes megfogalmazást szeretnék felhasználni.

1. Nemcsak az egyházat tekintjük Isten működési területének, hanem az egész világot, minden léterületével együtt. Az egyháznak ezért mindig egyháznak kell lennie az egész világ számára, és nem húzódhat vissza saját falai mögé, hogy elsősorban magával foglalkozzon. Ez a mély értelme Dietrich Bonhoeffer *Etikája* azon figyelemre méltó bekezdéseinek, amelyek a valósággal kapcsolatos gondolatait tartalmazzák: „Isten valósága másképp nem határozható meg, mint hogy engem teljesen a világvalóságba állít, amely világvalóságot én mindig mint az Isten valóságában hordozott, elfogadott és már kibékített valóságot ismerem fel. Ez Istennek az ember Jézus Krisztusban adott kinyilatkoztatásának titka.” (BONHOEFFER 1998, 40. o.) A nyilvános teológia és a világtól való elfordulás nem összeegyeztethető.

2. A világvalóságba való, ily módon teológiailag megalapozott bekapcsolódás magában hordozza a nyilvánosság és az abban működő demokratikus akaratközvetítő folyamatok igenlését. Eszerint a nyilvános teológia egyértelműen vonzódik a demokráciához mint állameszméhez és az azzal kapcsolatos részvételi lehetőségekhez. A nyilvánosság tere tehát már csak azért is releváns teológiailag, mert az központi jelentőségű a világformálás szempontjából, mert ebben dől el, hogy a szegénységet leküzdjük-e, az erőszakot legyőzzük-e, és a természet rombolását megállítjuk-e.

3. Az, hogy ezeket a demokratikus folyamatokat gazdasági és egyéb hatalmi egyensúlytalanságok veszélyeztetik, nem kérdőjelezi meg azok értékét, hanem éppen elkötelezett védelmük és ápolásuk szükségességét jelzi.

Az égbekiáltó igazságtalanságokkal kapcsolatos ellenállásra való felszólításnak sosem szabad attól eltérnie, hogy csakis a demokratikus nyilvánosság útján lehet ellenük küzdeni és az ehhez szükséges tudatosságot kialakítani.

4. Amennyiben az egyház Isten országának tanúja és Isten békeüzenetének követe akar lenni a világvalóságban, akkor részt kell vennie a nyilvános vitákban, és az ott használt szekuláris nyelvet kell beszélnie. Ezért „kétnyelvűvé” kell válnia, ami által egyrészt lehetséges lesz teológiai szempontok bevezetése a közbeszédbe, másrészt a szekuláris világ nyelvén meg lehet magyarázni, hogy ezek a teológiai szempontok alapvető irányultságukban miért tehetők

érthetővé, elfogadhatóvá minden jóakarató ember számára (vö. BEDFORD-STROHM 2008; 2009.).

5. Azoknak az egyházaknak, amelyek ezt az utat választják, a civil társadalom tagjaként nyitott egyházaknak kell lenniük. Bázisként és kritikai ellenpontként szükségük van a nyilvános teológiára, amely újra és újra provokál, és ezáltal teológiai irányt mutat.

Most, hogy ezen öt pont alapján lényegében érthetővé vált, miben is áll a nyilvános teológia, az ötödik ponthoz kapcsolódva pontosabban kell meghatározni, hogy ez az egyház milyen értelmezéséhez vezet. A következőkben az egyház két lehetséges, alternatív értelmezését szeretném bemutatni, ami után elmondom, hogy én miért egy harmadik értelmezést, a nyitott egyház koncepcióját támogatom.

Az egyházértelmezés alapjai

Triviális megállapítás, hogy az egyház nem egy titkos társaság, hanem alapvetően mindenki számára nyitva áll, és magát a nyilvánosság számára megmutatja. Az viszont, hogy az egyház hogyan viszonyul a modern, plurális társadalom nyilvánosságához, már korántsem magától értetődő.

Az egyház mint *ellentársadalom* elsősorban az amerikai teológiában befolyásos egyházfelfogása az egyház feladatát nem a plurális társadalom közösségi véleményformálásában való részvételben, hanem éppen az attól való elhatárolódásban látja. Az egyház – Stanley Hauerwas után szabadon – egy „jellemközösség” (community of character), amely az önazonosságát nem teszi kockára azért, mert világi vitákban vesz részt, hanem ezzel szemben teljesen mértékben önmaga körein belül gondolkodik. Az egyház saját léte és mássága révén tanú a világ számára, amikor az erőszakról lemond, és semmilyen körülmények között nem hagyja azt jóvá. Az egyház mint *ellentársadalom* tudatosan a saját teológiai nyelvét beszéli ahelyett, hogy a világ nyelvét átvénné és tanúságtételét ezáltal felvizezné.

Miközben az *ellentársadalom* ekkleziológiai alaptétele a modern, plurális társadalomtól való *távolságot* hangsúlyozza, egy másik megközelítés, amelyet *modernizációs tételnek* nevezek, éppen a modern világ impulzusait állítja a középpontba. Erre a megközelítésre jellemző az a törekvés, hogy az egyházban és a teológiában a modern, plurális társadalom olyan problémáival foglalkozzanak, amelyeket akkor sem lehet dogmatikai tételekre visszavezetni, ha utóbbiaknak ezeréves hagyomány ad súlyt. Ez az irány sokkal inkább a mai nyelvben keresi a megoldást, és a ma vallási szükséglete alapján igyekszik újrafogalmazni a keresztény üzenetet. Ez a hozzáállás, amely leginkább Friedrich Schleiermacherre hivatkozik, és a berlini gyakorlati teológus, Wilhelm Gräb vagy a müncheni rendszeres teológus, Friedrich-Wilhelm Graf fejt ki írásaiban, fel- és elisme-

ri az egyház közügyi küldetését és ennek etikai és politikai dimenzióit. Ezt a küldetést azonban határozottan nem mint normatív, kritikus, a társadalommal szembeni, etika-
 ilag orientáló őrálló funkciót, hanem mint a kulturálisan mélyen a kereszténység által meghatározott világ hermeneutikai önmegegerősítő funkcióját értelmezi. Az egyházat mindenekelőtt az egyén szabad vallásos tevékenységeként értelmezi, amelybe a bibliai üzenetet is magában foglaló teológiai hagyomány és magától értetődően az egyházfelekezeti hagyományok is belefolynak, de anélkül, hogy bármilyen normatív jelentőségük lenne.

A nyilvános teológia szempontjából egyik megközelítés sem elfogadható. Az *ellentársadalmi megközelítés* nem veszi komolyan azt a bonhoefferi gondolatot, hogy Isten munkálkodása a világban is tetten érhető, sőt megragadható. A vélelmezett szekuláris világ e szerint a megközelítés szerint csak annyira érdekes, amennyiben magában hordozza a kereszténnyé vagy egyházivá válás lehetőségét. Annak belátása, hogy a társadalmi igazságossághoz vezető áttérés, a szükségből való szabadulás, a méltányos részesedés akkor is Isten munkálkodása eredményeként értelmezhető, ha ezek elsősorban nem egyházi kontextusban jelennek meg, az ilyen belterjes, egyházközpontú megközelítés számára lehetetlennek tűnik.

Ugyanakkor a *modernizációs megközelítés* sem elfogadható. Hiszen félreérti annak jelentőségét, hogy a modern társadalomnak nem teszünk szolgálatot, ha vallásoskodó szavakkal elmondjuk neki azt, amit már amúgy is tud. Ehelyett tisztán érthető és jól megalapozott, reflektált tanúbizonyosság révén kellene irányt mutatni számára. Amikor Friedrich-Wilhelm Graf azt állapítja meg, hogy az egyház prominens képviselői folyamatosan kisimított társadalmi morállá banalizálják az evangéliumot, és karácsonykor kíméletlenül erősítik a magas teljesítményre ösztönző nyomást (vö. GRAF 2011), akkor ez az evangélium hirdetésének normatív dimenziója mint a valóság világosan látható felismerése iránti vakságról tanúskodik. A modern pluralizmust és az ehhez kapcsolódó demokratikus kultúrát nem sérti meg, ha egy hitközösség teológiailag megalapozott és a közbeszédben is alaposan végiggondolt igazságigénnyel lép fel. A plurális társadalom demokratikus párbeszéde sokkal inkább abból él, hogy e társadalom különböző közösségei elkötelezetten és saját igazságigényüket képviselve részt vesznek abban. Az tehát nem kérdéses, hogy az egyházak a nyilvános témákkal kapcsolatban megszólalhatnak a közbeszédben, és alapvető etikai kérdéseket fejezhetnek ki; csak az a kérdés, hogy hogyan teszik ezt.

Pont ebben van a *nyitott egyház* nagy kihívása. Ez ugyanis egy egyértelműen teológiai programot, a bibliai szövegek által bemutatott Jézus Krisztusra irányultságot azokkal a törekvésekkel és készségekkel köti össze, amelyek célja a kapcsolódó etikai irányok sikeres képviselése a plurális társadalom közbeszédében. A nyilvánosságra

meglévő ezzel kapcsolatos igény alapját az EKD Tanácsának 2008-as, *A helyes beszéd a helyes időben* című tanulmánya a következőképpen határozta meg és fejtette ki: „Mivel az az Isten, akiben a keresztények hisznek, nem elfordul a világtól, hanem éppen a világ felé fordul, az evangéliumnak mindig van politikai jelentősége. Ennek alapján magyarázható az evangélium igénye a nyilvánosságra és az egyház nyilvánossággal kapcsolatos feladata. E két pólus között jelenik meg a nyilvánosságnak az egyház megszólalásával kapcsolatos igénye. A nyilvánosságnak joga van megtudni, hogy az egyes egyházak mivel tudnak aktuálisan és hosszú távon hozzájárulni a lényegi társadalmi és politikai kérdésekhez...” (94. §)

Azt, hogy ez a helymeghatározás mennyire a társadalomelméleti disputák lényegét érinti, és hogy mennyire helytelen lenne a vallás privát szférába kényszerítése, az utóbbi tíz évben egy olyan filozófus tette újra és újra nyilvánvalóvá, akit egyáltalán nem lehet egy új klerikalizmus fő ideológusaként jellemezni. Ez a filozófus Jürgen Habermas. Ő már 2004-ben egyértelművé tette, hogy a vallásos beszédet semmiféleképpen nem lehet a szekuláris beszéd mögé utasítani. Ezzel szemben mindkettőnek kölcsönösen meg kell hallgatnia egymást:

„A szekuláris polgároknak, amikor állampolgári szerepükben működnek, sem nem szabad a vallásos világképek igazságtartalmát tagadni, sem a hívő polgártársaiktól azt a jogot elvitatni, hogy a nyilvános közbeszédhez vallásos nyelven szóljanak hozzá. Sőt a liberális politikai kultúra elvárhatja a szekularizált polgároktól, hogy részt vegyenek a vallásos hozzászólások releváns részeinek mindenki számára érthető nyelven történő megszólaltatásának elősegítésében.” (HABERMAS–RATZINGER 2005)

Ezek mögött a kijelentések mögött az az alapvető felismerés húzódik, hogy a vallások olyan szempontok figyelembevételét segítik, amelyek a modern szekuláris emberek számára elvesztek, de amelyekről már az értelmes gondolkodás iránti szükségünk miatt sem mondhatunk le. Habermas megfogalmazásában: „Semmiképpen sem lehet kizárni, hogy [a vallások] szemantikai potenciállal rendelkeznek, ami az egész társadalom számára ösztönző erővel bírhat, amint profán valóságigényüket feladják.” (HABERMAS 2005, 149. o.)

Az egyháznak és vezető szerveinek, mint például a tartományi püspököknek feladata az egész társadalomra kiható inspiráló erő kiárasztása azokból a hagyományokból, amelyekből az egyház él, és amelyeknek a jövőben különös jelentőségre kell majd szert tenniük.

Ezzel pedig elérkeztünk ahhoz a témához, amellyel az utolsó részben szeretnék foglalkozni: Hogyan tud az egyház úgy nyilvánosan megszólalni, hogy az előbb leírt feladatát hűen látja el? Az egyház nyilvános beszédének négy dimenzióját fogom leírni: a *lelkigondozói* funkciót, a *párbeszéd*es funkciót, a *politikai tanácsadó* funkciót és a *pro-*

fetikus funkciót. Ez a négy funkció együtt írja le a nyitott egyházat. Szigorúan a kontextustól függ, hogy a négy funkció közül melyik van aktuálisan működésben.

Az egyház nyilvános beszédének négy dimenziója

Az egyház nyilvános beszédének lelkipozíciós funkciója különösen szembeötlő, amikor a társadalom nagy katasztrófák feldolgozásának feladata előtt áll. Az, hogy azokon az istentiszteleti alkalmakon, amelyek egy-egy ilyen katasztrófa után kísérlet történik a szavak megtalálására, rekordszámú látogató vesz részt, mint vasárnap az oslói dóm-ban,³ azt mutatja, milyen fontos a lelkipozíciós funkció.

Legyen szó Margot Käßmann-nak Robert Enkéért a futballstadionban mondott gyászbeszédéről, vagy Nikolaus Schneider szavairól a dortmundi Love Parade-en történt tragédia után, az egyháznak és képviselőinek a gyász és a zavarodottság határhelyzetekben történő leküzdésében fontos szerepük van, amely szerep messze túlnyúlik a privát szférán, és eléri a nyilvánosságot. A beszéd mellett a nyilvános hallgatás, a csönd vagy a gyertyák együttes meggyújtása is fontos szerepet játszik. Arra emlékeztetnek, hogy az egyház nyilvános szerepének hatása sokkal messzebb ér, mint amit a beszéd eszközeivel kifejezésre tud juttatni.

A lelkipozíciós funkció sokkal többet foglal magában, mint a határhelyzetek leküzdésében nyújtott segítséget. Például azoknak az embereknek a személyes szükséghelyzetét is a nyilvánosság elé tárja, akik hiányt szenvednek. Nyilvánosan megerősíti azokat, akik politikai intézkedések miatt elbizonytalanodtak. De azokat is megerősíti, akik politikai felelősséget viselnek, akik naponta döntési helyzetekkel szembesülnek, akik személyesen is megterhelő feladatokat látnak el. Megerősíti a gerincüket, amikor fojtott averzióval fordulnak a politika világa felé, ahol a karosszékből mondott kritika előnyben van a kritikai-konstruktív partnerséggel szemben.

Vannak időszakok, amikor az egyház nyilvános megszólalása során e lelkipozíciós funkciónak kell a középpontban lennie, és a helyes úttal kapcsolatos törekvés a háttérbe szorul.

A helyes úttal kapcsolatos törekvés vonatkozásában az egyház nyilvános megszólalásának párbeszédés funkciója játszik központi szerepet. Ez van a középpontban, amikor az EKD Tanácsának elnöke a *Hart aber Fair* vagy a *Maybrit Illner* című talkshowban a preimplantációs diagnosztikáról beszél. Akkor működik, amikor a zsinatok alatt a külső szakértőkkel egy pódiumon vitatkoznak a klímaváltozásról vagy a gazdasági etikáról. Az egyház nemcsak akkor szólal meg a nyilvánosság előtt, amikor püspökök, szuperintendensek vagy zsinati elnökök mondják el a véle-

ményüket, hanem akkor is, amikor keresztyének egyházon belüli státuszuktól függetlenül, tudatosan mint az egyház tagjai szólalnak meg. Természetesen azok, akik az egyház nyilvánosság előtti képviselésével hivatalosan meg vannak bízva, nagyobb felelősséget hordoznak.

Az egyház nyilvános megszólalásának párbeszédés funkciója nagyon fontos, mivel érthetővé teszi a nyilvánosság számára, hogy a plurális társadalomban működő egyháznak nem dogmái érvényesítése a célja, hanem az érvekkel történő meggyőzés és inspirálás. Tudatosan használom az inspirálás szót, mert a plurális társadalomban nemcsak az érvek tudnak embereket meggyőzni, hanem a szenvedély, a lelkesedés és a hitelesség.

A józanul gondolkodókról szól az, amikor a politikai-tanácsadói funkció áll a középpontban. Ennek az EKD szakmai bizottságaiban van fontos szerepe, amelyek a fontos, nyilvános állásfoglalásokat előkészítik. Itt arra törekednek, hogy a lehető legnagyobb szakmai hozzáértést és az evangélium követéséből adódó iránymutató hivatást a lehető legértelmesebben ötvözzék. Az EKD társadalmi ügyekkel foglalkozó szakmai bizottságának – amelynek sok év óta én is tagja vagyok – elnöke nem egy teológus, hanem egy vezető német közgazdász, Gustav Adolf Horn professzor. Többek között a bizottság tagja a korábbi szövetségi pénzügyminiszter, Peer Steinbrück, valamint a Német Munkaadók Szövetségének elnöke és a szakszervezetek egy magas rangú képviselője is. Ez az összetétel azt mutatja, mennyire indokolatlan az egyháznak magát a gazdaság és politika kérdéseitől távol tartani és csak olyan dolgokra fókuszálni, amelyekhez valamelyest ért. Az egyházat ugyanis nemcsak a teológusok alkotják, hanem *minden* keresztyén. Náluk pedig oly sokféle szakmai kompetencia lelhető fel, hogy az egyház jól előkészített és alaposan megindokolt javaslatai a politika világában jelentős figyelmet kapnak, és ismételten kézzelfogható eredményt produkálnak.

Ez a funkció aszerint válhat az egyház nyilvános beszédének funkciójává, amilyen mértékben a tanácsadó funkció szakmai kompetenciával van alátámasztva. Így tehát az, hogy egy püspök vállalkozik-e a politikai tanácsadásra, attól függ elsősorban, hogy ő maga az adott szakmai kérdésekben mekkora kompetenciával rendelkezik. Ahol az ilyen szaktudás hiányzik, ott a visszafogottság vagy akár a hallgatás a jobb megoldás.

Mindez nem pont így érvényes a profetikai funkcióra, amelyet legutoljára hagyva alaposan meg kívánok vizsgálni. Az egyház nyilvános beszédének profetikai dimenziója már csak azért is kihagyhatatlan, mert ez mélyen biblikus funkció. Ámós, Ézsaiás, Jeremiás proféták számára nem a kiegyensúlyozottság volt a fő cél, és nem is igényelték, hogy megbízható tudományos kompetenciára támaszkodjanak, mielőtt megszólalnak. Elkötelezetten erkölcsi felháborodásuknak adtak hangot, amikor nyilvánvaló igazságtalansággal talákoztak, amikor a konkrét emberi viselkedés Isten

³ A hetvenhét halálos áldozatot követelő 2011. július 22-i oslói terrortámadás után. – *A szerk.*

parancsolataival ellentétes volt, amikor a szegényeket kiszákmányolták, és amikor az égbekiáltó igazságtalanságokat spiritualitással és kultuszi csillogással kendőzték el. Ezek ellen szólaltak fel, amikor megkísérelték Isten hangját hallhatóvá tenni. „Gyűlölöm, megvetem ünnepeiteket, ünnepeiteket ki nem állhatom! Ha égőáldozatot mutattok be nekem, vagy ha ételáldozatot, nem gyönyörködöm bennük. Rá se tekintek a békeáldozatra, melyet hizlalt állatokból adtok! Távozzatok előlem hangos éneklésetekkel, hallani sem akarom lantotok zengését! Áradjon a törvény, mint a víz, és az igazság, mint a bővizű patak!” (Ám 5,21–24)

Az egyház beszédének ma sok tekintetben különleges feltételek között *kell* profetikusan megszólalnia: *Először* is szükséges, hogy az erkölcsi probléma nyilvánvaló legyen, még akkor is, ha a pontos okokat vagy a megoldási lehetőségeket csak nehezen lehet azonosítani. A profetikusan beszédnek ebben az esetben az a funkciója, hogy mindenképp rámutasson az erkölcsi botrányra, tegye azt ismertté, és mindezzel ahhoz járuljon hozzá, hogy legyőzése érdekében komoly erőfeszítéseket tegyenek.

Másodszor van annak jelentősége, hogy ki beszél. A prófétai beszéd különleges autoritást igényel, hiszen csak ekkor kap zöld utat, ami nélkül nem működhet. Ez a felhatalmazás lehet a lelkész felszentelésének gyülekezet általi elismerése, amely egy vasárnapi, profetikusan prédikációban kerülhet előtérbe. De ez lehet a zsinati választás által betöltött püspöki hivatal tekintélye is, amely jó esetben a hivatal aktuálisan betöltő személyből is sugárzik. Az egyház nyilvánosság előtti beszédének profetikusan funkciója minden esetben inkább a személyhez kapcsolódik, mint az intézményhez. Az egyházi testületek – legalábbis egy nép-egyházban – rendszerint olyan plurálisan vannak összeállítva, hogy különleges, lélekkel teli pillanatok kellenek ahhoz, hogy együttesen prófétai tisztánlátásra jussanak. A plurálisan összeállt közösségek vagy egyházi testületek éppen ezért vannak még inkább arra utalva, hogy az általuk hivatalviseléssel megbízott személyek olykor-olykor prófétai módon beszéljenek, amivel a bibliai próféták hagyományában jelen lévő, kompromisszumokon és bölcseségeken túli, tiszta Igét szólaltatják meg.

Harmadszor, az egyház prófétai beszédének különleges helyzetekre kell szorítkoznia. A prófétai megszólalást nehezen lehet előre tervezni. Volt, aki azt tervezte, hogy prófétai módon fog megszólalni, és nem jutott el oda. Más megnyilatkozást, amely nem prófétai igénnyel lép fel, és talán egy plurálisan összeállított testülettől származik, a befogadók prófétai szóként fogják értékelni. Ez történt az EKD Tanácsának a pénzügyi és gazdasági válság kapcsán 2009-ben *Mint a magas kőfal, ha megreped* című nyilatkozatával.⁴ A prófétai beszéd elveszíti erejét, ha kiszámíthatóvá válik. Ez történik,

amikor egyre gyakrabban használják. A hallgatónak érezniük kell, hogy ilyen esetben nem valamilyen politikai preferencia hangosan moralizáló támogatásáról van szó, hogy az átlagos átütő erőt fokozzák, hanem valami lélektől indított dolog történik. És a hallgatónak meg kell tudniuk érteni, miért is zajlik a lélektől indított dolog.

Negyedszer, az egyház prófétai beszéde nem zárhatja le a párbeszédet, hanem meg kell azt nyitnia, talán újra kell indítania. A prófétai beszéd megütközést kelthet. Ugyanakkor abban különbözik a sértegetéstől, hogy a megszólított maga is érezni tudja az elhangzottak mély igazságtartalmát. Ezen elgondolkozva vezethet a próféták miatti harag a párbeszédre való új nyitottság kialakulásához. A prófétai beszéd nem a frusztráció kiengedéséről szól. A mindenkori szituációban lehet először nagyon kritikus, de ekkor is a konstruktív újrakezdés a célja.

Ötödször, az egyház prófétai beszédének alázatosnak kell lennie. Nagy annak veszélye, hogy a prófétai beszéd erkölcsi izzása önfelmagasztaláshoz vezet, mivel a profetikusan beszélő az erkölcsileg helyes oldalon áll, míg akiket kritizál, azok az erkölcsileg rossz oldalon vannak. Azért is nagy a veszély, mert ami a konkrét helyzetben és a konkrét tartalmi kérdésben helyes lehet, általánosságban nem alkalmazható. A prófétának mindig tisztában kell lennie azzal, hogy a király helyét nem foglalhatja el, hiszen rá ugyanúgy szükség van. Ez az Ószövetség nyelvéről a mai világunkra lefordítva azt jelenti, hogy az erkölcsi hiányosságok egyház általi, alkalomadtán történő kipellengérezése szükséges, de a mindennapi politikában való állhatatos küzdelmet nem helyettesíti. Az erkölcsi hiányosságok egyértelmű kritikusa nem igényelhet magasabb erkölcsi státuszt a maga számára annál, hogy folyamatosan konkrét megoldásokon dolgozik, amelyek a valóban remélt változásokhoz vezetnek. Ezért is fontos utalni arra, hogy az egyház nyilvánosság előtt folytatott munkája természetesen nemcsak beszédből áll, hanem leginkább az istentiszteletet, a diakóniát, a képzést magában foglaló tényleges cselekedetektől és egy tágabb értelemben vett kulturális jelenlétből.

Szószerk, katedra és városháza – Nyilvános teológia és az egyház

Eberhard Bethge egyszer barátja, Dietrich Bonhoeffer szociálpolitikáját három fogalommal jellemezte, amelyeket a nyilvános teológia vonatkoztatási pontjaiként is azonosíthatunk: „katedra, szószerk és városháza” – így BETHGE – Bonhoeffer teológiájában egymástól „elválaszthatatlan kapcsolatba kerültek” (1956, 92–103. o.). Zárásként ezzel a gondolattal szeretnék foglalkozni. Láttuk, hogy az egyetemi katedrákon zajló nyilvános teológiai gondolkodás és oktatás az egyház működése számára fontos, reflexív alapot biztosít. Aki a szószerkről beszél, annak mindig figyelnie kell annak kri-

⁴ *Wie ein Riss in ein hohen Mauer*. EKD-Texte 100. https://www.ekd.de/ekd_de/ds_doc/ekd_texte_100.pdf.

tikai reflexiójára, amiről beszél. Ennek a reflexiónak az elsődleges helyszíne az egyetemeken van.

A politikai teológia ezzel egyidejűleg valódi hatását nem a vele kapcsolatos tudományos vitákban fejezi ki, hanem az egyház intézményrendszerében. Ugyanis az egyház nemcsak a teológiai gondolkodása alapját képező kétezres éves forrásokat foglalja magában, hanem a jelenkorral kapcsolatos reflexióinak olyan esetekben való mozgósítását is, amelyek konkrét következményekkel járhatnak. Az egyház ilyenkor a helyi közösségek pártatlan, világot átfigó hálózatára támaszkodhat, amelyek mind arra törekednek, hogy Isten országának fényében egymással együtt éljenek. És ami még ennél is fontosabb: az egyház nemcsak a fejekben horgonyozza le mindazt, amit a nyilvános teológia kidolgoz, hanem a kegyesség gyakorlatán keresztül a lelkek mélyén, az emberek szívében is. A katedrától a szószékig vezető út tehát döntő fontosságú.

Ahol azonban az út a katedrától a szószékig vezet, ott folytatódnia kell a városháza felé. Akinek fontos a nyilvános teológia, az a szószéken és a közösségi házakban is erről fog beszélni. De ugyanígy elkötelezettséggel és szakértelemmel fog a városházákra és kormányhivatalokba is elmenni, továbbá az újságírók mikrofonjába beszélni. Arról fog szólni, hogy a gazdag keresztény hagyománynak mekkora ereje van, és hogy milyen életet adó tanácsokkal fordul a mai világ felé.

Nagy hálával tekintek vissza az ezen a csodálatos egyetemen töltött időre. Nagy teret biztosított számomra, hogy szívem és lelkem feltöltődhessen, és így október végén örömmel, bizakodással és tetterővel foglaljam el új hivatalomat. A nyilvános teológiától az egyházhoz vezető útra lépek. De így is otthon maradok mindkét területen.

Hivatkozott művek

- BEDFORD-STROHM, Heinrich 2008. Öffentliche Theologie in der Zivilgesellschaft. In: Ingeborg Gabriel (szerk.): *Politik und Theologie in Europa. Perspektiven ökumenischer Sozialethik*. Mainz. 340–366. o.
- BEDFORD-STROHM, Heinrich 2009. Vorrang für die Armen. Öffentliche Theologie als Befreiungstheologie für eine demokratische Gesellschaft. In: Friederike Nüssel (szerk.): *Theologische Ethik der Gegenwart. Ein Überblick über zentrale Ansätze und Themen*. Tübingen. 167–182. o.
- BELLAH, Robert 1986. Zivilreligion in Amerika. In: Heinz Kleger – Alois Müller: *Religion des Bürgers. Zivilreligion in Amerika und Europa*. München. 19–41. o.
- BETHGE, Eberhard 1956. Dietrich Bonhoeffer – Der Mensch und sein Zeugnis. In: uő (szerk.): *Die mündige Welt*. 2. köt. München. 92–103. o.
- BONHOEFFER, Dietrich 1998. *Ethik*. 2. átdolg. kiad. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh. (DBW 6.)
- GRAF, Friedrich Wilhelm 2011. Kirchendämmerung: Kuschelgott statt Wortgewalt. *Christ und Welt*, 9. sz. 3. o.
- HABERMAS, Jürgen 2005. *Zwischen Naturalismus und Religion. Philosophische Aufsätze*. Frankfurt.
- HABERMAS, Jürgen – RATZINGER, Joseph 2005. *Dialektik der Säkularisierung. Über Vernunft und Religion*. Herder, Freiburg.
- LIENEMANN-PERRIN, Christine – LIENEMANN, Wolfgang (szerk.) 2006. *Kirche und Öffentlichkeit in Transformationsgesellschaften*. Stuttgart.
- SINNER, Rudolf von 2009. *Churches and Democracy in Brazil. Towards a Public Theology Focused on Citizenship*. Habilitációs dolgozat. Universität Bern.
- SMIT, Dirkie é. n. *On the Origins and Development of Public Theology – Six Stories*. Kézirat. Bamberg.

Fordította: Kocsis Péter

Béke és erőszakmentesség a vallásokban*

■ HORST GEORG PÖHLMANN

Az ember származástörténeti múltja következtében agressziókényszert örökölt, amelyet újra meg újra gyűlölet, háború és más erőszakos cselekmények útján él ki. Sokan úgy gondolják, hogy a kelet-ázsiai vallások nagy civilizációs érdeme, hogy több ezer éves neveléssel olyan önuralomra képes, békeszerető embertípust hoztak létre, aki képes lett úrrá lenni agresszivitásán. Gondolhatunk a mosolygó

Buddhára vagy a hindu Mahátmá Gándhí erőszakmentes szabadságharcára a brit erőszakszervezettel szemben, és a passzív ellenállásra (szatjagraha) saját honfitársai erőszakosságával szemben. Mind a hinduizmus, mind a buddhizmus fontos célja a „lélek szélcsendje” és a „belső egyensúly”, amelyek rendszeres meditációval érhetőek el. A hindu szent iratok és Buddha prédikációi is gyakran említik a higgadt-ságot mint alapvető értéket.¹

A *Bhagavad-gítá*, a hinduizmus egyik szent irata a higgadságot, ami a belső békéhez vezet, és minden konflikt-

* A tanulmány eredeti megjelenése: Friede und Gewaltlosigkeit in den Religionen. In: Norbert Ammermann – Beate Ego – Helmut Merkel (szerk.): *Frieden als Gabe und Aufgabe. Beiträge zur theologischen Friedensforschung*. V & R Unipress, Göttingen, 2005. 261–270. o.

¹ *Bhagavad-gítá* 6,23; 10,5; 12,18; 14,23; *Maddzshima-nikája* 26.

tushelyzetet elhárít, a következőképpen írja le: higgadt az, „aki egynek látja a kődarabot és az aranyrögöt”, és „egynek véli a dicséretet és bírálatot egyaránt” (*Bhagavad-gítá* 14,23). Az *Upanisadok* – a hindu vallás egy másik szent irata – szerint ez az ember „mozdulatlan a szerencsétlenségben, kívánság nélküli az örömben, lemond a szenvedélyekről, és nem keresi boldogságát sem a szépben, sem a nem szépben” (*Paramahamsza-upanisad*). Ez a derűs higgadság, amely az indiai tartózkodásom alatt megismert guruknál feltűnt, lehetett Gándhí sajátja is. A „háború elleni háború” (ATTENBOROUGH 1983, 104. o.) győztese Gándhí volt, mert a háborúban önmagát győzte le. Joggal vezette vissza az erőszakmentességet az emberek félelmére. „Az erőszakmentességnek (ahimszá) nincs köze a gyávasághoz, hiszen a bátrak fegyvere.” (Uo. 43. o.) Amikor Gándhí 1948-ban imára menet egy hindu fundamentalista megölte, a gyilkosának megbocsátott, mielőtt holtan összerogyott.

Tudjuk, hogy a muszlimok a hindukkal a mai napig háborúskodnak és üldözik egymást. Gondoljunk csak a hinduk muszlimok elleni pogromjára 2003-ban az indiai Gudzsarátban, válaszul egy hindu zárandokmenet muszlimok általi megtámadására. 1992-ben hindu fundamentalisták lerombolták a négyszáz éves Bábri-mecsetet az indiai Ajódhjában. Megkérdeztem Harsánandát, az ismert hindu gurut, Gándhí tanítványát, hogy történhetett meg ez. Ő így válaszolt: „Elítélem az erőszakos cselekedeteket, melyek ellentétesek az ahimszá-parancsolattal, amely hindu vallásunk erőszak nélküli szeretetét hirdeti.” Rámutatott arra, hogy ez a Bábri-mecset „egy volt a három ezer muszlim mecset közül”, amelyet a középkorban, „az elnyomatásunk idején lerombolt hindu templomok helyére építettek”.²

Amikor az indiai kasztrendszer kritikáztam, amely olyan sok békétlenséget okoz, helyeselte: „Ha Isten szent irataink szerint minden emberben lakik, akkor mindannyian egyformák vagyunk.” (PÖHLMANN 1995, 161. o.) A guru a beszélgetésünkben hangsúlyozta: a hinduizmus és a kereszténység békevallások, mert mindkettő a „kiválasztottak egységét” szolgálja (advaita), azonosság van az Istennel, önmagunkkal és a világgal való kapcsolatukban. Ez a hindu hit szerint egyedül a jógameditáció útján érhető el (uo. 155. o.). A hinduk hite azon áll vagy bukik, hogy az átman és a brahman, az egyes lélek a világlélekkel egyesül-e, és én magamban felismerem-e Istent. Harsánanda végkövetkeztetése: „Ha minden individuális lélek a világlélekkel egy, akkor egymással is azonosak. Mi, emberek a *Bhagavad-gítá* szerint gyöngyszemek vagyunk egy zsinórra felfűzve (7,7), és így egymással kapcsolatban vagyunk.” (Uo. 154. o.) Ha a zsinór elszakad, akkor a gyöngyök szétgurulnak. Mi, keresztények sem tudjuk, hogy a világbéke Isten békességéből származik, és hogy az emberek közötti háború is csak akkor ér véget, ha az Istennel szembeni hadakozás is meg-

szűnik? Keresztény hitünk szerint is Isten „minden mindenkben” (Ef 1,23; 1Kor 15,28), és Szentlelke minden emberre kiárad, nem csak keresztényekre (1Móz 2,7; Zsolt 104,29kk).

A hinduk békéről alkotott megfogalmazása, amelyet újra meg újra hallottam Indiában: „One in all and all in one”,³ nemcsak a brahman lényegét definiálja, hanem a keresztények Istenéét is, aki a szeretet, amely minden egyes emberben benne van, és amely mindent egyesít magában.

Amikor beszélgetésünk végén Harsánandától megkérdeztem, hogy most akkor a hinduknak és keresztényeknek mit kellene tenniük, magával ragadó választ adott: „Egy nemzetközi vallásra lenne szükségünk. Minden vallásnak egyesülnie kellene, hiszen minden vallás ugyanabban az Istenben hisz, és ugyanannak az Istennek a szeretetében. Az a hit, hogy Isten minden embert szeret, és mindenki Isten gyermeke, egyesíti a vallásokat. Így mi mindannyian testvérek vagyunk. A vallások egymás elleni harca ugyanúgy természetellenes, mintha a testvérek harcolnának egymás ellen. A vallások egy család, és ennek, mint minden családnak, össze kell tartania.” (Uo. 195. o.)

Ők a világbéke előhírnökei, akik a világot korábban oly sokszor békétlenségbe taszították. Milyen sokszor váltottak ki konfliktusokat azok megoldása helyett! A vallások közötti béke a világbéke alapfeltétele.

A hinduk béketörekvésétől eltérő a buddhisták békefelfogása, noha hindu gyülekezeti származásukat nem tagadhatják le. A hinduizmus azt tanítja, hogy ha minden emberben Isten van, akkor Istenre emelek kezét, ha a másikat bántom. Ha Isten bennem is van és a felebarátomban is, akkor az közös valónk. „Ezért önmagát bántja az, aki a felebarátját sérti meg.” (VIVEKANANDA 1993, 83. o.) A buddhizmusban nem az ember lényé szavatolja a békességet, hanem a lényében van minden békétlenség gyökere. E tanítás tagadja az átman, az ember valóját, és az anátman,⁴ a „nem én”-t tűzte zászlájára. Buddha (szül. Kr. e. 486) alapvető felismerése volt, hogy az ember lényéből és az önzésből származik minden szenvedés és agresszivitás (dukkha), és boldog lehet, ha ettől az önző vágytól (tana) megszabadul. Az élet célja a nibana vagy nirvána, a megváltás a vágytól és ezzel a megszabadulás minden szükséglettől és gyűlölettelől, és eljutni az „örök békességre”, melyet a meditációban ajándékba kapok.

Emellett keresztényként meglepő volt számomra, hogy a buddhista szerzetesekkel való beszélgetésekben Indiában és Srí Lankán újra meg újra elhangzott: a hivatalos politikai és személyes konfliktusok és háborúk megoldásának egyedüli eszköze az önzetlen szeretet, a mettá, amely Buddha etikájának középpontja. E körül fordul meg minden. A környezetünkben lévő konfliktusok és a népek közötti

³ Uo. 17., 56., 79., 92. o. Ennek a megfogalmazásnak a gyökere az upanisadokban található: *Csandogja-upanisad*.

⁴ Páli nyelven: anatta.

² Gespräche mit dem Guru Harshananda. In: PÖHLMANN 1995, 142. o.

háborúk oka egyedül az emberi önzés, amely mindig többet és többet akar, és egyre nagyobb akar lenni, ahelyett, hogy elégedett lenne azzal, amit az adott pillanat ajándékoz neki. Nem emlékeztet ez a mettá-szeretetre az újszövetségi szeretetre, amely „nem keresi a maga hasznát” (1Kor 13,5), hanem feláldozza magát a másikért?

A régebbi théraváda-buddhizmusban (amelyet a „kis szekérrel” jellemeztek) a mettámeditáció az önzetlen szeretetre jutás eszköze. Általa megszabadul az ember minden kívánságtól, vágytól és megkötöttségtől. Ezt a mettámeditációt magam is gyakran végeztem egy szerzetesnél egy bengalúri kolostorban, ahol ez úgy zajlott, hogy mindig nagyobb körbe tartozó emberekre kellett gondolni, a szeretteinktől egészen a közömbösökig, a saját utcánkbeliektől a másik földrészen lakókig, a nem emberi teremtményekig és tovább.⁵ Ez a gyakorlat – mint sok más dolog a távol-keleti vallásokban – idegenül hat számunkra. Itt nagyon komolyan veszik a szeretetet, amely az Újszövetség szerint is határtalan (Mt 5,44). Milyen fontos lenne számunkra is naponta hasonló vagy más meditációt végezni, hogy megszabaduljunk az agresszivitástól, az idegenkedéstől, az előítéletektől, amelyek csak békétlenséget szítanak életünkben! A szerzetesek szerint a buddhizmus békevallása mindenkinél többet szenvedett a háborútól és erőszaktól a 12. századi iszlám invázió alatt (amely szétrombolta az északi buddhizmust), a buddhizmus kommunista felszámolásától (Kínában, Tibetben, Kambodzsában), valamint az indiai buddhizmust fenyegető hindu inváziótól Srí Lankán. A Srí Lanka-i polgárháborút mindig is elítéltük. Mindannyian tanulhatunk a békevallásból és annak pacifista alapítójától, aki a külső békesség gyökerét a „belső békességben” találta meg, mint ahogy e fogalom is tőle származik.

Ezt a belső békét a Buddha szerint csak úgy érhetjük el, ha „nyugalomba jutunk”, szavai szerint „mint az erdő gazellája, mely a hurkok között szabadon fekszik” (*Maddzshima-nikája* 26). Tőle származik az a mély kijelentés is, hogy „önmagunkat legyőzni sokkal jobb, mint mások felett diadalmaskodni” (*Dhammapáda* 104–105). „Még ha valaki ezerszer ezer embert legyőzött is, a legnemesebb az, aki önmagát győzte le.” (Uo. 103) Talán elfelejtettük, hogy Buddha már jóval a felvilágosodás előtt a toleranciára tanított. Ahogy a *Kápathika* nyomán a bráhmanák gondolták: a hinduk szent iratai tartalmazzák az „egyedüli igazságot, minden más hamis”. Ezt Buddha így kritizálta: „Egyetlen dologba belekapaszkodni és a többire lekicsinylően nézni, ez valójában egy bilincs, amelyhez odaláncolja magát az ember.” (*Sutta-Nipāta* 151. o.) Meg kell említeni, hogy egy buddhista uralkodó, Asóka császár (Kr. e. 274–236) volt az első, aki a vallási toleranciát törvénybe foglalta: „A vallási közösségek tartsák tisztelben egymást.” (12. nagy sziklaediktum) Ez az uralkodó buddhista lett, mert megbánta a háborúinak vérontását.

Az iszlám sokak szemében erőszakos, háborúzó vallás, amelynek élén egy önkényúr-isten áll, akinek a hívek vak engedelmisséggel tartoznak. Igazságtalanok lennénk, ha ilyen egyoldalúan ítélnénk meg a kérdést, és a militarista fundamentalizmussal azonosítanánk az iszlámot. A keresztényeknek van ugyan okuk ilyen ellenségképet alkotni az iszlámról, noha talán nincs még egy vallás, amely annyi vallásháborút, erőszakos misszionálást, erőszakos cselekedetet hajtott végre, mint éppen a kereszténység – az iszlámmal szemben is. Gondolok a muszlimok millióira, akik a kereszties hadjáratok áldozatai lettek, a hódító háborúk áldozataira. Gondolok a muszlimok és zsidók elleni gyilkosságokra és rémtettekre a reconquista idején, és az inkvizíció során a középkori Spanyolországban történetekre (virágzó iszlám közösségeket pusztítottak el), ahol korábban zsidók, keresztények és muszlimok békességben és egymást tolerálva éltek együtt. Az Omajjádok idején Spanyolországban fennálló mór államok nemcsak lelki szabadság vonatkozásában, hanem kulturális, művészeti, tudományos területen és életformájukban is messze a keresztény Európa fölött álltak (HELMOLT 1990, 4: 493. kk.). Az iszlám tiszteletére válik, hogy a meghódított területeken az „írástudó” keresztényeket és zsidókat tolerálták, és nem kényszerítették az iszlám hitre, a más vallásúakat azonban nem kímélték. Az iszlám szent háborút többnyire belső háborúként értették, de a Korán szerint külső ellenség elleni háborút is jelent. A 47. szúra 4. verse szerint: „Amikor összetalaltok a hitetlenekkel, akkor vágjátok el a nyakukat! Mikor azután nagy rontást tettetek bennük, akkor szorosan kötözzétek meg őket...” A 9. szúra 5. versében pedig ezt olvassuk: „Ha tehát a szent hónapok letelnek, akkor öljétek meg a pogányokat, ahol csak föllelitek őket!” A 9. szúra 111. versében olvasható az a mondat, amelyre az öngyilkos merénylők hivatkoznak: „Allah megvásárolta a hívőktől az ő személyüket és javaikat, mivel övék lesz a Paradicsom. Harcolniuk kell hát Allah útján, és ölnék és megöletnek.”⁶

Nemcsak a Korán, hanem a Hádís is az iszlámért folytatott külső harcra érti a dzsihádot, és résztvevőinek a Paradicsomot ígéri (KHOURY 1988, 283–290. o.). Tehát nemcsak az ember szívében folyt a gonosz elleni harc, hanem a külső világban is. Ám Bibliánkban is olvashatunk az Ószövetségben szent háborúkról, ahol Isten egész városok – mint Jerikó vagy Aj – lakosságának kiirtását rendelte el (Józs 6,2.17.21; 8,1.22–26). Az biztos, hogy a Biblia nem egy egysíkú tekintély, ahol minden kijelentés egyforma fontosságú, hanem fokozatos egység, amelynek van egy középpontja, csúcса, amelyhez minden kijelentést viszonyítanunk és ennek megfelelően értékelnünk kell: ez pedig Isten szeretete. Az Ószövetségben sincsenek korhoz kötött kijelentések a szent háborúról, amelyek a középpontnak (Jer 31,3; Hós 2,21) ellentmondának.

⁵ Lásd még: BUDDHARAKKHITA 1994; PÖHLMANN 1995, 90. kk.

⁶ A Korán-idézetek az 1994-es kiadású Simon Róbert-féle fordításból származnak.

A Korán vajon nem egy egysíkú tekintély, amelyben minden kijelentés egyformán fontos, és ugyanúgy Isten szava? Meglepődtem, amikor egy beszélgetésben dr. Mehdi Razvi imám, iszlám teológus arról beszélt, hogy ez nem így van. A 3. szúra 5. versét idézte, ahol olyan versekre történik utalás, amelyek „többértelműek”.⁷ Visszakérdeztem, hogy a Korán 114 szúrájából 113-nak a felirata: „Allah, a könyörületes és irgalmas nevében” nem éppen ezt az „azonos jelentőséget” hirdeti, és ez a Korán egyértelmű irányvonala is? Ebben teljesen egyetértett. A Korán istene végső soron a „szeretet Istene” és a „szeretet elve”, amelyből egyenesen csak a béke következhetne. Ezzel összefüggésben a Korán egy másik jelentős mondatát idézte, amely talán kissé feledésbe merült: „Nincs kényszer a vallásban” (2. szúra 256.). Fontos a Koránnak az a mondata is, amelyet a közel-keleti muszlim–zsidó konfliktusra tekintettel említett: „Ha a hívők két csoportja egymással harcol, akkor szerezzetek békét közöttük” (49:9).

Hasonló eredményre vezetett az M. S. Abdullah iszlám teológussal folytatott beszélgetésem. Úgy vélte, hogy Allah „a szeretet Istene”, hasonlóan a kereszténység Istenéhez. Allah utolsó szava a megbocsátás, és nem a törvény. A Korán lényege és szülőanyja ezért az 1. szúra, amely az Iszlám teljes tudása dióhéjban: *A megnyitó*: „Allah, a könyörületes és irgalmas nevében. Dicsőség Allahnak, a teremtmények Urának, a könyörületesnek és az irgalmasnak, aki az Ítélet Napját uralja. [...] hozzád fordulunk segítségért, vezess minket az egyenes úton, azoknak az útján, akik iránt kegyesnek mutatkoztál, s ne azokén, akiket haragvások sújt...”

Az iszlám végső soron nem „törvényvallás”, hanem „szeretettvallás”, mint amilyen a kereszténység vagy a zsidóság. Arra a kérdésemre, hogy az iszlám szó nem alávettetséget jelent-e, meglepő választ adott: „Nem, az iszlám annyit jelent, hogy béke.” Az arab ’béke’ kifejezés, a *silim* vagy *salam* felismerhető az iszlám szóban.

Az iszlám tehát azt jelenti: „békesség Istennel, az emberekkel, és önmagunkkal” (PÖHLMANN 2000, 23. o.).

A nem keresztény vallások képviselőivel való beszélgetéseim alapján azt mondhatom, hogy első lépésként a békesség érdekében új beszélgetéskultúrára volna szükség, amely a szeretetet és az etikát alkalmazza. „A szeretet nem keresi – az Újszövetség szerint – a maga hasznát” (1Kor 13,5), hanem a másét, beleképze magát a másik helyzetébe, így válik a zsidónak zsidóvá, a görögnek görögé (1Kor 9,20kk), a hindunak hindúvá, a buddhistának buddhistává, a muszlim számára muszlimmá; a szeretet szabaddá tesz a másik számára, nemcsak arra, hogy megértsük, hanem arra is, hogy tanuljunk tőle. Csak egy ilyen békés, elfogulatlan párbeszéd teremthet békét, nem egy törvényeskedő, hatalmaskodó dialógus, amely előítéletek alapján már előre meghatározott eredményre törekszik, ahelyett, hogy meghallgatná és megértené a másikat.

Befejezésül a zsidó–keresztény béketörekvésekkel szeretnék foglalkozni. A békesség héber szava, a *shalom* az Ótestamentumban nagyon tág, átfogó értelemben szerepel (vö. RAD 1935), de fordítható az ’üdvösség’ vagy ’szerencse’ szóval is. Nemcsak a háborúmentességet jelenti, hanem a materiális jólétől kezdve az emberségességet és az istenhitet is. Zsolt 85,9–13-ban „szeretet és hűség találkoznak, igazság és béke csókolgatják egymást”, és „igazság tekint le a mennyből. Az Úr is megad minden jót, földünk is meghozza termését.” A *shalom* az Ótestamentumban az eszkatont is jelentheti: az idők végén nem lesz több háború, és majd a nemzetek akkor „kardjaikból kapákat kovácsolnak, lándzsáikból metszőkéseket”, és „nép a népre kardot nem emel”, ahogy Ézs 2,4-ben és Mik 4,3-ban olvassuk. De mindennek ellenére lehetnek védekező háborúk, amikor ennek ellenkezőjét olvassuk Jól 4,10-ben: „Kovácsoljatok kapáitokból kardokat, metszőkéseitekből dárdákat!” A döntő az Ótestamentumban, hogy a Messiás az, aki a *shalomot*, a békét hozza Ézs 9,5 kk szerint. Ez a remény mind a kereszténység, mind a zsidóság sajátja. Az Újszövetség szerint Jézus Krisztus a messiási békehozó (Lk 2,14; Ef 2,14), a zsidók szerint a zsidó Messiás, akit várnak. A béke tehát az Ótestamentum és az Útestamentum szerint egyaránt nemcsak emberi feladat, hanem Isten adománya is. Azt, hogy a Biblia szerint csak Isten teremthet békét (4Móz 6,26; Fil 4,7), az egyházi békenyilatkozatokban feltűnő módon alig veszik figyelembe.

Az Újtestamentum tilt minden gyilkolást, még háborúban is. Jézus ellenségszeretete (Mt 5,44), az erőszakmentes szeretet, amely a gonoszok ellen áll, és „a másik orcáját is odafordítja” (Mt 5,39), olyan légkört teremt, amelyben lehetetlen ölni. Jézus a tanítványainak kategorikusan tilt „minden erőszakot”. Pétert is rendreutasítja, aki erőszakot akar elkövetni: „akik kardot fognak, kard által vesznek el” (Mt 26,52).

Pál apostol Jézus erőszakmentes morálját viszi tovább, amikor 1Kor 13-ban a szeretetről ezt mondja: „mindent elfejez, mindent hisz, mindent remél, mindent eltűr” (1Kor 13,7). Jézus boldogságmondásai egyenesen felforgatóknak hatnak, ahogyan az egykori értékrendet a feje tetejére állítja, és nem a sikereseket, a hatalmasokat, a „könyöklőket” mondja boldognak, hanem a szelídeket (Mt 5,5), az erőszaktól menteseket, az irgalmasokat (Mt 5,7), a békét teremtőket (Mt 5,9) és az üldözötteket (Mt 5,10). Ennek megfelelően szigorítja Jézus az 5. parancsolatot: „Ne ölj!”, amikor ezt mondja: „aki haragszik atyjafiára”, az már olyan, mintha megölné, nem csak akkor, ha agyoncsapja (Mt 5,21 kk). Az ölés gyökere, az agresszivitás válik itt nyilvánvalóvá. A szeretetből keresztthalált szenvedő Krisztus a háborúban való gyilkolás végét is jelenthetné.

A háború nem keresztény megoldás. Nem ölni, az a normális eset. De mivel még a régi éonban élünk, vannak háttársétek, amikor a kisebbik rosszat választva ölni kell milliók életének megmentése érdekében, mint például a Hitler elleni ellenállási mozgalom vagy egy állam, amely egy má-

⁷ A magyar fordításban ez a 3. szúra 7. versében szerepel. – *A ford.*

sik általi támadás miatt az emberei védelmében fegyverkeznek. Az életben nem mindig a jó és a rossz között kell választani Isten parancsának követésében. Lehetnek határesetek, amikor rossz és rossz között kell dönteni, amikor a kisebb rosszat választva szegem meg Isten parancsolatát, egy másik parancsolat betartásáért, amikor rosszat kell tennem egy még nagyobb bűn megakadályozásáért, saját felelősségemre. Még nem az új éonban élünk, hanem a régiben. Amikor a fenti gondolatokat Marc Stern zsidó rabbinak elmondtam (PÖHLMANN–STERN 2002, 129., 135. kk.), ő azt válaszolta: „Mi, zsidók is a szeretetparancsolatot tartjuk a fő parancsolatnak” (Hillél, Akiba), nemcsak a keresztények. „A felebaráti szeretet számunkra, zsidók számára is az ellenség szeretetét jelenti”, nemcsak a keresztények számára. Az Ótestamentumban ezt olvassuk: „*Ha éhezik, aki gyűlöl téged, adj neki kenyeret, és ha szomjazik, adj neki vizet*” (Péld 25,21):

„Milyen alapon teszitek ti, keresztények a radikális szeretetet – amely az ellenség felé sem ismer határokat – a ti emblémátokká? Hiszen mi, zsidók is szeretjük ellenségeinket, és a legkegyetlenebb üldözések idején, a kereszties hadjáratok éveiben és az inkvizíció idején sem álltunk bosszút üldözőinken. Ha valaki Pál iránymutatása szerint élt: »*a szeretet mindent eltűr*« (1Kor 13,7), akkor mi, zsidók így tettünk a keresztények általi üldöztetés idején.” (Uo. 130. kk.)

„A háború nem zsidó lehetőség, ahogy keresztény lehetőség sem. Számunkra, zsidók számára sem létezik igazságos háború, csak néha igazságtalan háború, amely egy igazságtalanabb háború megakadályozása érdekében elkerülhetetlen. A mi célunk is Ézsaiás szavaival: »*Kardjaikból kapákat kovácsolnak, lándzsáikból metszőkéseket*« (Ézs 2,4), de bármennyire szeretnénk, a béke védelmében olykor mégis szükséges, hogy Jóel szavaival élve a kapákból ismét kard és a metszőkésekből ismét dárda legyen (Jóel 4,10).” (Uo.)

A háború néha a kisebbik rossz, ha erőszakot kell alkalmazni a még rosszabb erőszak megakadályozása érdekében.

„Ha ellenségek megtámadják a falumat, hogy fegyvertelen asszonyokat és gyermekeket gyilkoljanak meg, készen kell lennem a gyilkosságra, hogy megelőzzem a gyilkolást. [...] A »Ne ölj!« azt is jelenti, akadályozd meg a gyilkosságot.” „Gyilkolni olykor megengedett, ha ezzel újabb gyilkosságot akadályozunk meg. Néha meg kell szegni az ötödik parancsolatot annak betartásáért. Hitler győzött volna, ha az Egyesült Államok a 2. világháborúban semleges maradt volna, és nem harcolt volna ellene. A hatmillió meggyilkolt zsidó ma is élne, ha Anglia és Franciaország közbeavatkozott volna 1936-ban, amikor Hitler a demilitarizált Rajna-vidéket jogtalanul elfoglalta, és legyőzték volna az akkor még gyenge német hadsereget. De még 1939-ben, a maradék Csehszlovákia jogtalan megszállásának idején is megakadályozhatták volna a nyugati hatalmak a soát egy intervencióval.” (Uo. 135. kk.)

Eddig a rövid áttekintés a békéről és erőszakmenteségről a vallásokban. Összefoglalva azt mondhatjuk: min-

den vallás a békére törekszik, és szolgálatuk alapmotívuma a békeség. Ebből kiindulva a feladatuk: békét hozni a világba, és mindent megtenni a háborúk megakadályozása érdekében, segíteni a konfliktusok tárgyalásos úton való megoldását (pl. a pápai elköteleződés az iraki háború ellen 2003-ban) és az általános leszerelést (azaz az atom-, biológiai és vegyi fegyverek megsemmisítését). Nemzetközi belátásra van szükségünk a háborúk megakadályozása érdekében. A vallások, amelyekhez a világ népességének 80%-a tartozik, ebben élen járnak. Az ember azonban csak relatív békét tud teremteni, nem abszolút békeséget, hiszen azt csak Istentől remélhetjük. A vallások fő feladata, hogy a világot arra emlékeztessék, hogy végső soron csak Istentől remélhetünk békeséget, konfliktushelyzetekben a békéért mondott imádságokkal. Az Isten békeségét hirdetik, „*mely minden emberi értelmet meghalad*” (Fil 4,7). Ez a békeség nem a háborúmentességben jelenik meg, hanem a szeretetben, a megbocsátásban, a kiengesztelődésben Istennel és az emberekkel.

Felhasznált irodalom

- ATTENBOROUGH, Richard (szerk.) 1983. *Mohandas Karamchand Gandhi. Ausgewählte Texte*. Goldmann, München.
- Bhagavad-gítá, a Magasztos szózata*. Ford. Vekerdi József. Terebess Kiadó, Budapest, 1997.
- BUDDHARAKKHITA, Acharya 1994. *Metta*. Maha Bodhi Society, Bangalore.
- Buddha's Teachings: Being the Sutta-Nipāta or Discourse-Collection, edited in the original Pali text, with an English version facing it*. Szerk. Roger Chalmers. Harvard University Press, Cambridge, 1932. (Harvard Oriental Series 37.)
- Der Koran*. Ford. Adel Theodor Khoury. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh, 1987.
- Der Koran*. Ford. M. Henning. Reclam, Leipzig, 1974. (Reclams Universalbibliothek 351.)
- HELMOLT, Hans Ferdinand (szerk.) 1900. *Weltgeschichte*. 4. köt. Bibliographisches Institut, Leipzig–Wien.
- KHOURY, Adel Theodor 1988. *So sprach der Prophet. Worte aus der islamischen Überlieferung*. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh.
- Korán*. Ford. Simon Róbert. Helikon, Budapest, 1994.
- PÖHLMANN, Horst Georg 1995. *Begegnungen mit dem Hinduismus*. Lembeck, Frankfurt am Main.
- PÖHLMANN, Horst Georg 2000. Allahu akbar. Unbekannter Islam. Ein Gespräch mit M. S. Abdullah. *Zeichen der Zeit*, 39. évf. 1. sz. 23–24. o.
- PÖHLMANN, Horst Georg – STERN, Marc 2002. *Die Zehn Gebote im jüdisch-christlichen Dialog*. Lembeck, Frankfurt am Main.
- RAD, Gerhard von 1935. Schalom im Alten Testament. In: Gerhard Kittel (szerk.): *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*. 2. köt. Kohlhammer, Stuttgart. 400. kk.
- VIVEKANANDA, Swami 1993. *Vedanta. Der Ozean der Weisheit*. Verlag O. W. Barth, München.

Fordította Herzog Csaba

Egyház és állam az 1960-as évektől kezdve

Közép-európai kitekintés

■ FABINY TAMÁS

A gyenesdiási evangélikus konferenciaközpont falán egy festmény látható, három fenyőfával. Kettő közel áll egymáshoz, a harmadik egy kicsit távolabb. Jól látható, hogy a fák viharverték, de mindezek ellenére még állnak. A 20. század eleji festő a magyar, a finn és az észti nép sorsát szeretne volna így ábrázolni. Ezek a népek sok nehézségen mentek keresztül, de még mindig életben vannak.

Ezeket a népeket nemcsak a közös történelmi múlt kapcsolja össze, hanem a finnugor nyelvrokonság is. Talán ezért is érzek mindig különleges melegséget a szívemben, ha az északiakkal mint távoli rokonokkal találkozhatom.

A nyelvi tényezőt nem lehet elhanyagolni, de van olyan szempont, ami ennél is fontosabb. Hittestvérként is érkeztem, ezért aztán az említett távoli rokonság hirtelen egészen közelivé válik. Külön öröm, hogy nemcsak a keresztény hit, hanem a lutheri hagyomány is összekapcsol minket, amelyet idén a reformáció ünnepi évében újjólag hangsúlyozhatunk.

Megtisztelő, hogy előadhatok ezen a teológiai konferencián, amelyre az ad alkalmat, hogy az Észti Evangélikus Egyház ötven éve ordinált először női lelkészt. Fitalabb testvérekként köszöntelek titeket, hiszen a Magyarországi Evangélikus Egyházban csak öt évvel később, 1972-ben került sor az első női ordinációra olyan formában, hogy még további tizenkét éven keresztül nem kapták meg a nők automatikusan ugyanazokat a jogokat, mint a férfiak.

Úgy látom, hogy a különbségek ellenére nagyon sok a hasonlóság a két egyházban végbement folyamatok között. Értelemszerűen a tapasztalatokat és a tanulságokat is érdemes kicserélnünk egymással.

Az előadásra készülve alkalmam volt elolvasni az első észti lelkész, Laine Villenthal *Wir wollen keinen anderen Pfarrer! Die Geschichte der ersten ordinierten Pfarrerin in Estland* (Leipzig, 2017) című könyvét. Mélyen megérintett ez az írás, amelyet úgy jellemeznék: „önéletrajz történelmi és egyháztörténelmi háttérrel”. Előadásom egyfajta olvasónaplónak is tekinthető. Konferenciánk észti és más nemzetiségű résztvevői talán érdekesnek találják az én kettős szemszögemet. Egyrészt egy magyar – történetesen férfi – lelkész nézőpontja ez, ahol tagadhatatlanul sok a párhuzam, elsősorban nyilván a politikai és társadalmi berendezkedések közötti hasonlóság miatt. Másrészt úgy olvastam ezt a naplót, hogy meglehetősen jól ismerhetem azt a Lutheránus Világszövetséget, amelynek egyházaink egyaránt tagjai. Az már csak apró személyes momentum, hogy hét év alelnöki tevékenység után éppen az észti egyház érsekének adhattam át a stafétabotot.

Villenthal személyes története

1967-ben egyháztörténelmi jelentőségű döntést hozott az észti egyház. A zsinati döntés nyomán az érsek egy akkor ötvenöt éves asszonyt lelkésszé avatott. Az önéletrajz nyomán oly módon kap arcot ez a személy, hogy az ő sorsát az észti történelem gyakori változásai közepette ismerjük meg. Közben pedig igazi *herstory*, amit átélhetünk: egy lány, majd egy asszony helytállását.

A '20-as és '30-as évek Észtországnak ábrázolása sok hasonlóságot mutat az én hazám, Magyarország akkori

helyzetével. Több mint ismerősek számomra azok a körülmények, ahogy a kis Laine édesanyja egy héttel a szü-

lés után leányával a karján már állatot legeltet, vagy ahogy a nissi lelkész lóháton érkezik a családhoz. Igazi szórványhelyzetben élnek: a templom tíz kilométerre van, ahova szekérral vagy gyalog jutnak el. Azzal az erős egyházi kötődéssel is könnyen azonosulok, ahogyan a szülők a maguk kevés pénzéből egyházi irodalmat vásárolnak: Luther *Kis kátéj*át és bibliai történeteket. Közben szívszorító

történeteket ismerünk meg. Laine két kicsi ikertestvére közül az egyik váratlanul meghal egy éjszaka. A leány kora reggel azt látja, hogy édesanyja vasalja a kisfiú ünnepi ruháját, hogy őt abban tegyék a kicsi koporsóba, amit az apa hozott a városból. Aztán felülnek a szülők a bakra: az apa kezében a gyeplő, az anya ölében a csöppnyi koporsó... Ebben a családi környezetben ébredzik Laine személyes hite. Amikor aztán a diáklány egy tartui teológiai professzortól arról értesül, hogy az ottani fakultásukon tíz nő is végzett, megfogalmazódik benne a vágy: ő is teológiát szeretne tanulni.

Mindez az 1930-as évek legvégén történt. Ebben az időben már Magyarországon is volt példa arra, hogy a nyugati határhoz közeli Sopron teológiai fakultására nőt vettek fel. Már 1924-ben született egy szigorlati dolgozat a vallás-tanítás és a nőnevelés összefüggésében a legelső női hallgató, Aczél Anna munkájaként. A téma is jelzi, hogy női hallgatók célja legfeljebb a katekézisre való felkészülés lehetett, semmiképpen sem a lelkészi szolgálat. Jól jellemzi a kor viszonyait az a beszámoló, amelyet az 1930-ban végzett Pröhle Irénnél – egy neves professzor leányánál – olvasunk: a női hallgatók csak a professzorral együtt léphettek be a tanterembe, és vele együtt kellett távozniuk is. A szünetekben külön kis helyiségben kellett tartózkodniuk. Női mosdó nem volt, így a szomszédos cukrászdába jártak át (*Lelkipásztor* 2004, 162–163. o.). Egy másik hallgatónő, aki pedig már 1949-ben kezdte meg tanulmányait, arról számol be, hogy előadásokon az évfolyam három női hallgatója egymás mellett ült az első sorban, mellettük két szék üresen, és aztán következtek a férfiak... (Idézi ANDORKA 2003, 147. o.)

Villenthal önéletrésztében megrendítő az a perspektíva, ahogyan diáklányként bemutatja a német, majd a szovjet megszállást. A mi országunkban is számos leírást ismerünk, amelyek a megszálló hatalommal való találkozást a

gyermek szemszögéből ábrázolják. A változásoknak olykor csak olyan ártalmatlan jelei vannak, hogy kötelező-e oroszul tanulni vagy nem, olykor viszont a szó szoros értelmében vérre megy a játék. Magyarországon is jól ismerjük azt, amit Laine itt leír: egyszer csak betiltják az iskolában a hittant, a karácsonyt pedig munkanappá teszik. Amit ő átél, azért túl is megy a mi tapasztalatainkon: végig kell néznie, ahogy a könyvtárban kiválogatják, majd megsemmisítik az egyházi irodalmat, sőt lelkészeket hurcolnak el és gyilkolnak meg.

Ilyen helyzetben kerül sor Laine konfirmációjára. A lelkész előbb arról értesíti a szülőket, hogy a tervezetthez képest előre kell hozni annak időpontját, mivel a kommunista hatóságok ki fogják sajátítani a gyülekezeti házat. Micsoda elszánás érelelődhett abban a leányban, aki azzal a tudattal térdel az oltárhoz, hogy egyházában abban az évben van a legutolsó konfirmáció! A félelemmel teli helyzetben csak az alkalomra kapott konfirmációi ige jelent vigasztalást: „*Akik Istent szeretik, azoknak minden javukra szolgál.*” (Róm 8,28) Kell is az igei biztatás, hiszen az istentisztelettel párhuzamosan a kultúrházban ateista előadást tartanak...

Ezen a ponton is találunk némi hasonlóságot azoknak a magyar nőknek a sorsával, akik lelkészi szolgálatukra a szovjet megszállás idején készültek. Nálunk éppen az 1948-as „fordulat évét” követően ugrott meg nagyon a teológiára jelentkezők száma, és ekkor jelentkezett egy évfolyamba különösen is sok leány. 1949-ben a 26 elsőéves hallgatóból 7 nő volt! Ennek oka az úgynevezett „egyházi ébredés” volt. A könyvet olvasva abban a meggyőződésemben is megerősödtem, hogy a két nép és a két egyház kegyessége között sok a hasonlóság.

A politikai történeteknek azon a pontján kétségkívül nem adódik közvetlen párhuzam, ahol az észtek háborús szenvedéseiről, a német megszállás, a függetlenség, majd az ismételt szovjet megszállás váltakozásáról olvashatunk. Két ponton azonban széljegyzetet tehetek ehhez a történethez. Egyrészt magyar oldalról meg tudom érteni, mit élt át az immár újságíróként is dolgozó fiatal pedagógus, amikor ismét országa trikolórját látja lobogni, és észet nemzeti viseletben járó asszonyok életéről tudósíthat. Hasonló élmények adódtak Magyarországon is, sőt ezzel a háttérrel érthető, hogy istentiszteleteinken miért énekeltük gyakran templomban is a kommunisták által legfeljebb zenéjében használt magyar himnuszt. A másik megjegyzésem arra vonatkozik, ahogy valaki mind a nemzetiszocialista, mind a bolsevik diktatúrát elutasítja. Villenthalra ez volt jellemző. Egyházam életéből utalok Ordass püspökre, aki 1944 márciusában, az ország német megszállása idején demonstratív módon letette német Wolf nevét, és ellenállt a náci befolyásnak, majd ugyanő a szovjet megszállás idején is hitvallóan viselkedett, és vállalta a börtönt is.

Megrendítő, ahogy a könyv a háború borzalmait ábrázolja. Villenthal előbb a faluban elföldelt civil áldozatok megtalálásáról, a teljesen lerongyolódott sebesült német katonák szálnalmas menetéről tudósít, majd következik a szovjet katonák brutalitásának bemutatása, egyebek mellett annak leírása, miként verték félholtra Laine egyik fivérét.

A háborús leírások után szinte derűsnek hat egy olyan epizód, amely pedig a kor társadalmi konvencióiba enged bepillantást. Munkája ellátásához Laine a bolhapiacon vásárol kerékpárt, ám mivel női bicikli nem volt, ezért férfívázás gépet kellett vennie. Ez az apró jelenet tükrözi a nők '50-es évekbeli helyzetét ebben a térségben.

Magyar olvasóként teljesen azonosulni tudok azokkal a leírásokkal, amelyekkel az 1949-es deportálásokat ábrázolja a szerző. Ugyanúgy hallatszik az éjszakai dörömbölés ebben vagy abban a kelet-európai országban, ugyanúgy forgatják fel a civil lakosok szobáit az erőszakos szervezetek képviselői. Ugyanolyan lezárt ponyvájú teherautók szállítják ugyanolyan fekete vagonokhoz az ugyanúgy megalázott civil lakosságot. A férfiaknak és nőknek, gyermekeknek és aggastyánoknak csak az a bűnük, hogy osztályidegenek vagy éppen istenhívők. Ugyanúgy repülnek apróra hajtott papírlapok az immár bezárt vagonokból, amelyeken a kétségbeesett deportáltak üzeni próbálnak szeretteiknek. Egy helyen egy olyan asszonyról ír Villenthal, aki az állandó rendőri fenyegetés során egyetlen éjjel megöszült. Magam az 1956-os forradalmat követő kommunista megtorlás idejéből ismerem ilyen esetet.

A szerző arról számol be, hogy deportált fivére miatt még a kolhozba sem veszik fel, ám valami csoda folytán óvónőként dolgozhat egy gyári intézményben. Itt nyilvánosan természetesen tilos Istenről beszélni, ezért ő úgy tanítja a gyermekeknek a bibliai történeteket, mintha csak mesét mondana: a József-történetet vagy Jézus példázatait adja tovább anélkül, hogy elárulná, hogy mindez a Bibliában olvasható. Az ilyen leleményes hittanításra magyar példákat is ismerünk.

Teológiai tanulmányok és lelkeszé válás

Sztálin 1953-as halála jelentős változást hozott nemcsak a Szovjetunióban, hanem Magyarországon is. Kissé enyhült a diktatúra szorítása, ami némileg az egyház helyzetén is könnyített. Ennek nyomán éli át Villenthal, hogy a misztói gyülekezet igehirdetőnek hívja meg, amit Jaan Kiiivit érsek is támogatott.

Ezzel radikálisan új korszak kezdődik az asszony éle-

tében. Szinte minden motívum ismerős a magunk helyzetéből: nemcsak az, ahogy az autó tetején szállítják vaságyát és íróasztalát, majd ahogy a városka rendőrsége folyamatosan ellenőrzi őt, hanem az is, hogy a gyülekezetbe érkezve egy külön olvasópultot ácsolnak neki, hiszen a templom szószékére nem mehetett fel. Egy teológiát végzett magyar asszony azt mondta nekem a '70-es években: „Természetesen felmehetnek a szószékre – takarítani...” Villenthal is találkozik olyan véleménnyel, hogy „Ha nálunk nő fog prédikálni, akkor be nem tesszük a lábunkat

a templomba”. Magam a '80-as években hallottam ilyet: „Amíg élő férfi van a mi gyülekezetünkben, mi nem választunk női lelkészt.”

Örvendetes ugyanakkor olvasni azokat a szakaszokat, ahol Kiiivit érsek kifejezetten megvédi a különféle támadásoknak kitett Villenthalt. Előbb a hatóságok zaklatásaival szemben is mellé áll, majd – immár egy prágai egyházi konferencia kapcsán – támogatja őt számomra egészen bátornak tűnő módon. Amikor a küldötteknek a konferenciát megelőzően Moszkvában fejtárgítást tartanak, akkor ő mindenki számára hallhatóan arra utasítja az asszonyt: szabadon beszéljen, nehogy azt mondják, hogy mintegy lediktálták neki a beszédét. Az asszony hálásan nyugtázza érsekének ezt a bátorítását. A prágai, majd más konferenciák eredményét a magam környezetéből is ismerem. Erről is árnyaltan kell szólnom. Egyrészt kétségtelen, hogy kelet-európai résztvevőként egy ilyen alkalmon valaki nem feltétlenül beszélhetett szabadon, adott esetben hazaérkezve jelentést is kellett írnia. Maga a tény ugyanakkor, hogy a bezártságból kiléphetett valaki, és más országok – köztük nyugatiak – képviselőivel találkozhatott, óriási jelentőséggel bírt. A Lutheránus Világszövetség vagy éppen az Európai Egyházak Konferenciája részéről nyilván azzal a tudattal hívtak meg embereket a vasfüggöny mögül, hogy nem mindenki mer majd szabadon beszélni, sőt nyilván ügynökök is

akadnak a küldöttek között, ám ezzel egyidejűleg számos embernek szinte az életet jelentő kapcsolatokat tudtak biztosítani.

Számomra úgy tűnik, hogy Kiivit érsek határozottsága is kellett ahhoz a döntéshez, hogy Laine Villenthal személyében női lelkészt ordináltak. Az észti egyházban eh-

hez zsinati döntés kellett. Szép gesztus, hogy a felszentelést immár a frissen szolgálatba állt Alfred Tooming érsek végzi, ám elődje jelenlétében. Érdekes, hogy mindez Magyarországon kevésbé feltűnően történt. Nem született zsinati döntés, csak egy országos presbitériumi határozat, és 1972-ben úgy szentelték fel az első magyar evangélikus lelkésznot, Kovács Etelkát, hogy arról a korabeli egyházi sajtó is alig tudósított. Mintha nem akarták volna nagydobra verni azt a döntést, amelyet kevésbé előztek meg teológiai viták, inkább csak az égető lelkészhiányból fakadt. (Csak zárójelben jegyzem meg: erre az első női ordinációra abban a Csögle nevű kis faluban került sor, ahol édesapám tíz éven át lelkészként szolgált, és ahol hatéves koromig magam is éltem.)

Magyar szálak

Előadásomban igyekszem rámutatni az észti és a magyar evangélikus egyház életében fellelhető párhuzamosságokra. A következőkben levéltári adatok segítségével néhány dokumentumot mutatok be.

Egyházunk 2005 óta végzi a tényfeltárás kínokkal teli, ám elkerülhetetlen munkáját. Ennek keretében kerülnek elő olyan titkosszolgálati feljegyzések, amelyeket egyházi emberek, köztük püspökök tettek. Sajnálatos módon évtizedeken keresztül együttműködött a kommunista titkosszolgálattal Káldy Zoltán, aki 1958-tól 1987-ben bekövetkezett haláláig püspök volt, 1984-től pedig az LVSZ el-

nöki tisztségét is betöltötte. Ez a felismerés sokunk számára igen fájdalmas volt, számomra azért is, mert 1982-ben ő szentelt lelkészé. Ugyanakkor az ő tevékenységét árnyaltan kell szemlélni. Számos más egyházvezetővel szemben az ő jelentéseinek többsége lényegében útibeszámoló vagy a nemzetközi egyházi szervezetekre vonatkozó elemzés volt, adott esetben pedig a maga egyházvezetői koncepciójának a titkosrendőrséggel való megosztása, annak mintegy előzetes engedélyeztetése. Kétségtelen tény azonban, hogy jelentéseit konspiratív körülmények között, „Pécsi” fedőnéven adta.

1962. július 3-án sok, igen hosszú átfogó beszámolót írt megbízóinak az LVSZ munkájáról. Ebben van egy rész, amely az észti (és a lett) evangélikus egyházat is érinti: „Az LVSZ-nek állandó fájdalma volt[, hogy] a Szovjetunióban élő lett (számuk 500 000) és észti (számuk 350 000) evangélikusok/lutheránusok »elvesztették szabadságukat«. A lettekről és észtekről tudja az evangélikus világ, hogy náluk nincs hitoktatás, konfirmáció, egyházi sajtó, a Teológiai Akadémiájuk is csak bizonyos havonta tartott tanfolyamokból áll. E közel 1 milliányi evangélikusság sorsa miatt állandó aggodalom él az LVSZ-ben.” (Háló 2: 313. o.)

A kommunista titkosszolgálattal való együttműködés nyilván elítélendő. Lehet ugyanakkor mondani, hogy ezekkel a leírt mondatokkal legalább bizonyos körben utalt (talán túlzó számmal is) a balti államok „közel egymillió” evangélikusára, a vallásszabadság hiányára, és arra, hogy a LVSZ figyelemmel kíséri az ottani folyamatokat. Biztos vagyok benne, hogy mindezt a püspök elmondta szélesebb körben is.

1963. október 8-án pedig Káldy püspök – ugyancsak „Pécsi” fedőnéven – egyebek mellett ezt írja az LVSZ helsinki nagygyűlését követően:

„Az LVSZ tagegyházainak a száma állandóan szaporodik. [...] Különösen nagy érdeklődés kísérte a szovjetunióbeli észti és lett egyházak felvételi kérelmét. Az »emigrációban« élő észtek és lettek mindent elkövettek azért, hogy a szovjetunióbeli egyházaikat ne vegyék fel az LVSZ-be. Igen erős hidegháborús propagandát fejtettek ki ennek érdekében. Röpiratokat terjesztettek a jelenlegi észti és lett egyházi vezetők és egyházaik ellen. Sőt könyveket terjesztettek, amelyekben »drámai hangon ecsetelik« azt, hogy a Szovjetunióban milyen vallási állapotok vannak. Leírják, hogy [az] észti és lett egyházakban nincsen szabad vallásgyakorlat, hitoktatás sehol nincs, a konfirmációt nem engedik meg, a templomba járást gátolják, és a vallásos emberekkel szemben megkülönböztetést gyakorolnak. Az egyik könyv mintegy 150 oldalon leírja azt, hogy a szovjet hatóságok hogyan szüntették meg az észti és lett egyházak Teológiai Akadémiáját, hogyan száműzték a professzorokat, úgyhogy ma nincs lehetőségük arra, hogy teológián képezzék ki a jövőbeli lelkészeket. Ez a könyv az egyes professzorok életét és »tragédiáját is« sorra közli. Ezeket a

könyveket jórészt a Svédországban levő észti és lett emigránsok nyomatták és adták ki. Elképzelhető, hogy ezek a könyvek bizonyos zavart keltek a delegátusok között.

A sok röpirat ellenére is a Nagygyűlés túlnyomó többséggel megszavazta az észti és a lett evangélikus egyházaknak felvételét az LVSZ-be. Hivatalosan 270 embernek volt szavazati joga a nagygyűlésen, és ebből 13 szavazott az észti és lett egyház felvétele ellen.” (Háló 2: 360–361. o.)

Tény, hogy az észti egyház ügye titkosszolgálati jelentésben szerepel, ám meg lehet állapítani, hogy abban nincs semmi olyan közlés, amely bárkinek is kárt okozhatott volna. Talán még az is lehet, hogy közvetve hozzájárult ahhoz, hogy egy másik, némileg szabadabb országban is tudatosítsák a balti államokban élő egyházak tragédiáját, ahogy ő ezt itt néven is nevezi. Mindezzel nem kívánom az ügynöki munkát relativizálni, csak utalok arra, hogy „Isten görbe vonalakon is tud egyenesen írni”.

Időközben egyházaink kétoldalú kapcsolatai is formálódtak. 1970. szeptember 14–20. között (Janus Matulis lett érsekkel együtt) Alfred Tooming érsek látogatott hazánkba. Részt vettek az Evangélikus Teológiai Akadémia megnyitóján és egy balatoni lelkeszkonferencián, majd diakóniai intézményeket látogattak meg, illetve tárgyaltak az Állami Egyházügyi Hivatal vezetőivel is. Tooming érsek a budapesti kelenföldi templomban prédikált (EOL 3. doboz).

A látogatás viszonzására 1972. június 24–30. között került sor, amikor is Káldy és Ottlyk püspökök Lettországban és Észtországban jártak. Feltűnő, hogy lényegesen több időt töltöttek Rigában. Az állami hatóságoknak írt jelentésében – ezúttal saját nevében, nem fedőnéven – Káldy arra tett javaslatot, hogy a rigai Állami Egyházügyi Hivatal miniszteri rangú elnökét hívják meg magyarországi üdülésre, illetve a budapesti Evangélikus Teológiai Akadémia adjon tiszteletbeli doktorátust Matulis érseknek. Ez 1973-ban meg is történt. Feltűnő továbbá, hogy a jelentés címében így szerepel: „Lettországban, Észtországban és a Szovjetunióban tett látogatás”. Moszkvában úgymond a repülőgép késése miatt kellett a magyar püspököknek két napot tölteniük, ami aztán azt eredményezte, hogy egyszer csak a Szovjetunió Állami Egyházügyi Hivatalának díszfogadásán találta magukat... Káldy megjegyzi, hogy Tallinnban nem volt szolgálati alkalmuk, meglátogattak viszont két vidéki gyülekezetet. A kor ökumenikus prioritásairól árulkodik ez a megfogalmazás: „Tallinban a legnagyobb eseménynek az számított, hogy fogadta a magyar egyházi delegációt Alexij ortodox metropolita.” (EOL 3. doboz)

Ezt követően 1978-ban járt Észtországban Káldy Zoltán püspök, amikor is – Mikko Juva finn érsekkel, Aake Kastlund svéd püspökkel és Carl Mau LVSZ-főtítkárral együtt – részt vett Hark érsek tallinni beiktatásán. Feltűnő, hogy Juva érsek igehirdetéséből az egyház nyilvános szolgálatára vonatkozó mondatokat emeli ki: „Ünnepünk bizonyossága annak, hogy az egyház a nyilvánosság előtt jelenik

meg. [...] A keresztény egyház soha nem tud titokban maradni, és soha nem tudja feladatát visszavonultságban betölteni.” Saját köszöntőjéből pedig előbb ezeket a barátságos mondatokat idézi: „Azért jöttem el erre a szép ünnepélyre, hogy kifejezésre juttassam közösségünket az észti evangélikus egyházzal és annak érsekével. [...] Bármennyire messze van Tallin Budapesttől, Jézusban egyáltalán nem érezzük ezt a messzeséget, a kilométerek százait, hanem csak a közelséget Jézusban.” A továbbiakban Káldy a közös reformatori gyökereket és a nyelvrokonságot hangsúlyozta, és természetesen a végére hagyta a politikailag kötelező megfogalmazást: „Végül összeköt bennünket az a tény is, hogy mind a szovjetunióbeli Észtország, mind Magyarország ugyanazt a társadalmi rendet, nevezetesen a szocialista társadalmi rendet építi. [...] Segítenünk kell a népek barátságának építését, minden olyan erő megfigyeltetését, amely a népek között gyűlöletet szít és fegyverkezési hajszát folytat.” (EOL 5. doboz)

Említést érdemel még, hogy hosszú évtizedek után 1981-ben volt példa arra, hogy az 1930-as évek óta rendszeresen megtartott finnugor lelkeszkonferencián – amit ekkor a finnországi Iisalmiban rendeztek – Hark érsek vezetésével néhány észti lelkeszkész is részt vegyen (EOL 1. doboz).

Laine Villenthal könyve is említi néhány alkalommal Magyarországot. Örömmel számol be arról, hogy 1982-ben részt vett a kelet-magyarországi Berekfürdőn egy olyan konferencián, amelyen a szocialista országok keresztény asszonyai kaptak meghívást. A református templomokat díszítő kézimunkák annyira lenyűgözték, hogy saját gyülekezetében is kézimunka-foglalkozásokat indított el. Egy 1983-as kijevei női konferencia kapcsán is megjegyzi, hogy azon magyar asszonyok is részt vettek.

Megemlítem még, hogy hazai tapasztalataim alapján ismerős nekem az a leírás is, ahogy Villenthal a rendszerváltás Észtországát bemutatja. Úgy érzi, hogy egyszer csak rákerültek „a szabadság körhintájára”, ám a változásokból adódó új feladatokra nem voltak felkészülve (268–269. o.). A kárpótlás keretében mind Magyarországon, mind Észtországban vissza lehetett kapni bizonyos épületeket és temetőket, ugyanakkor – a pénzreform során – legtöbbször szegényebbek lettek. Mindkét egyházra érvényes, hogy nem lettek volna képesek megfelelni a sok új feladatnak, ha számos külföldi testvéregyház vagy a Lutheránus Világszövetség nem nyújt önzetlen segítséget. Villenthal egy finn gyülekezet támogatásával egy használt Lada személygépkocsizhoz jut, hogy az egyébként orosz területen levő Peterseri gyülekezetét gondozni tudja. Hasonlóképpen kaptunk mi, magyar evangélikusok nyugati támogatóktól előbb Trabant, majd Opel kocsikat.

A regényes önéletrajznak az a közlése is ismerősen cseng számomra, hogy a lelkesznő megfelelő utánpótlás hiányában kénytelen jóval a nyugdíjas kor után is szolgálni. Magyar lelkeszkek is ismerték ezt a helyzetet. Az igazsághoz

tartozik, hogy legtöbbször szívesen tették ezt, hiszen évtizedek elnyomatása után végre szabadon szolgálhattak. Észtország függetlenségének kikiáltásával kapcsolatban egy jellemző epizód: Villenthal egy fárasztó nap során egy családlátogatás során tudja meg, hogy országa függetlené vált. Televíziója ugyanis nem volt, rádiót is csak esténként hallgatott röviden.

A Lutheránus Világszövetség szerepe

1980 szeptemberében Tallinnban rendezett konferenciát az LVSZ több mint száz európai résztvevő számára. A tizenégy észt delegátus között, immár Pindi lelkészeként, ott volt Laine Villenthal is. A tallinni dómban tartott nyitó istentisztelet és általában a konferencia nagy hatással volt rá, különösen is a külföldi vendégekkel való találkozás. Többen érdeklődnek nála, hogyan végzi az ifjúsági munkát, van-e iskolai hittanra lehetőség, miként gazdálkodnak a gyülekezetek. Egy svéd püspökkel való beszélgetése során megtudta, hogy náluk ugyan 1958 óta szentelnek nőket lelkésszé, ám ekkortájt újra fellángolt az ezzel kapcsolatos vita.

Ezen a tallinni konferencián vált ország-világ előtt nyilvánossá, hogy Harald Kalnins lett lelkész rigai szolgálata mellett többször meglátogatta a Sztálin által kitelepített úgynevezett volgai német evangélikusokat. A beszámoló-ból kiderült, hogy régi egyházi könyveiket már rongyossá olvasták az emberek, továbbá hogy milyen sok idős keresztény vágyakozik az úrvacsorára, hány és hány gyermek nincs megkeresztelve, ezért hangzik tőlük a hívás: „Jöjjön el hozzánk!” Így jutott el az anyai ágon német Kalnins lelkész olyan távoli közösségekbe, amelyekben hatvan éve nem járt lelképásztor. Német küldöttek ugyanakkor beszámoltak arról, hogy sok volgai németnek sikerült áttelepülnie Németországba, ahol aztán gyakran gyökértelenek voltak. Gyermeki hittel azt gondolták, hogy evangélikus országba érkeztek, ám csalódnuk kellett.

Ebben az összefüggésben meg kell említeni, hogy az 1984-es budapesti nagygyűlésen is – nem annyira a hivatalos tárgyalásokon, mint a háttérbeszélgetésekben – szóba jött a Szovjetunió távol-keleti részén élő evangélikusok sorsa. A titkosszolgálatokat is erősen foglalkoztatta az ő helyzetük és az LVSZ velük kapcsolatos elképzelései. Jóleső érzéssel olvasom Villenthal összegző mondatát: „A Szovjetunióban élő gyülekezeteket erősítette az a tudat, hogy a vasfüggöny mögött nem felejtették el őket, hanem ők a Lutheránus Világszövetség nagy családjának tagjai.” (252–253. o.)

Zárszó

Megragadott engem az első észt lelkész, Laine Villenthal helytállása. Példamutató az is, ahogyan ő élete alkonyán úgy összegzi az elvégzett munkát, hogy az mások számára is tanulsággal szolgáljon. Nyolcvanöt évesen ezt a bibliai parancsot hallja meg: „*Rendelkezz házadról, mert meghalsz, nem maradsz életben!*” (2Kir 20,1) Készül az elmenetelre. Hálát ad Misso, Pindi, Petseri és Vöru gyülekezeteiért. Hiszi, hogy egyszer majd a mennyben találkozik mindazokkal, akikkel földi életében kapcsolatban volt.

1967. november 16-ai szentelése során prédikációja elején ezt mondta: „Csakis Krisztus kegyelméből állok itt.” Az ő egész élete, de az észt evangélikusok története is erről tanúskodik: csakis Krisztus kegyelméből maradhat meg. Magyar lelkészként, az egész kelet-közép európai régióra tekintve magam is hangsúlyozom Krisztusnak ezt a kegyelmét. Történelmünknek voltak fényesebb és árnyékosabb részei, de a kegyelem erejét mindvégig megtapasztaltuk.

A Lutheránus Világszövetség 2017-es windhoeki nagygyűlésének mottóját vallhatjuk az elmúlt ötven esztendő történéseinek ismeretében: „Isten kegyelméből szabadon”.

Felhasznált irodalom

Szakirodalom

ANDORKA, Eszter 2003. The History of Women's Ordination in the Hungarian Lutheran Church. *Journal of the European Society of Women in Theological Research*, 11. évf. 143–157. o. <http://poj.peeters-leuven.be/content.php?url=article&id=583283>.

Háló. *Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi Evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról 1945–1990*. 2. köt. *Egyházvezetők 1. Káldy Zoltán, Ottlyk Ernő*. Luther Kiadó, Budapest, 2014.

Lelkipásztor 2004/5. (Különszám a női ordináció 30. évfordulója tiszteletére.)

VILLENTHAL, Laine 2017. *Wir wollen keinen anderen Pfarrer! Die Geschichte der ersten ordinierten Pfarrerinnen in Estland*. Gustav-Adolf-Werk, Leipzig.

Levéltári forrás

EOL 1., 3., 5. doboz

Az elmúlt ötszáz év után^{*}

■ REUSS ANDRÁS

Igen tisztelt Református és Evangélikus Zsinati Elnökség!
Igen tisztelt zsinati atyák és anyák, Testvéreim az Úr Jézus Krisztusban!

Az ötszáz évvel ezelőtti reformációból sarjadt hazai evangélikus és református egyházak együttes zsinati ülésének különös jelentőséget ad, hogy egyházaink történetében ez az első. Nagyon hosszú időre lenne szükség mindazt elso-rolni, ami közös kincsünk, és összefűzi egyházainkat, de azt is, amiben különbözünk, és ami elődeinket akadályozta ennek a lépésnek a megtételében. Mégis fontos a visszatekintés, de nem elégséges: tekintsünk előre is!

Előadásom első részében hitünknek a mindkét oldalon legfontosabbnak tartott négy kincset veszem számba, amelyekben ugyanakkor különbségeink is vannak, de amelyeket az elmúlt ötszáz év után is hivatásunk megosztani kortársainkkal. A második részben az összetartozás eddigi intézményeit tekintem át, és ezek tanulságait keresem az elmúlt ötszáz év utáni jövőre nézve.

Az első részben tehát a közös kincsekről.

1. Először is, közös kincsünk a *Biblia*. Nem egyszerűen a felfedezésével kezdődött a reformáció, hanem azzal, hogy a hit és tanítás legfőbb mértékének és forrásának tekintették a reformátorok. A Biblia lett ezáltal a fennálló egyházi és világi állapotok kritikájának a mércéje, mozgatója és a változtatások igazolója. A fordítások és azok kinyomtatása révén a széles néprétegekhez eljutott szavak megváltoztatták az emberek hitét és gondolkodását, mert azt olvasták ki belőle, hogy róluk, az életükről, nemcsak örök életükről, hanem földi életükről is szólnak. Reménységet ébresztettek és cselekvésre ösztönöztek. Ezzel rendkívül gazdag történeti és teológiai folyamat kezdődött el, amely még most sem fejeződött be.

A reformáció mindkét nagy ága ragaszkodott és mindmáig ragaszkodik a teljes Bibliához, az Ószövetséghez és az Újszövetséghez. Még a Héber Bibliában nem szereplő, hanem görögül keletkezett apokrif könyveket is lefordították, amelyek a Vulgatában olvashatók. Így tett 1590-ben Károli Gáspár, akinek fordítását reformátusok és evangélikusok is magukénak vallják, forgatják, sőt amelyet az egész magyarság nemzeti kincsként tart számon. A Biblia újabb fordításán pedig a két egyház tudósai továbbra is együtt fáradoznak.

A teljes Szentírás az evangélikusok számára Isten törvényét és evangéliumát tartalmazza, mindkettő Isten ígéje, ugyanakkor Krisztusról is szól mint ígéretről és beteljesedésről, aki nagyobb a törvéynél. A református hagyomány is hangsúlyozza a törvényt és az evangéliumot, valamint a Krisztusról szóló ígéretek és beteljesedést is, de nagyobb hangsúlyt tesz a törvényre, mint mi, evangélikusok.

A jelen egyik nagy feladata, hogy ne a bibliaolvasókat és igehallgatókat vigyük vissza az ókori Palesztinába, hanem a bibliai ígét hirdessük meg mai nyelven a ma emberének szólóan. A másik: kerüljük el, hogy összefüggésükből kiragadott és önkényesen értelmezett ígécskével népszerűsítsük a Bibliát, így manipulálva magunkat és egymást, és vigyázzunk, hogy ne ilyenek legyenek vitáinkban a döntő érvek.

2. Közös kincsünk továbbá, hogy Istent mint *felséges és mindenható Istent* ismertük meg ígéből, róla így prédikálunk és tanítunk. Isten fenségét és mindenhatóságát a reformáció komolyan vette, és következetesen érvényesíteni igyekezett a teológiai gondolkodásban. Isten fensége ugyanis nem a despotáknak kijáró, behízelt udvari cikornya. Egyértelműen azt jelentette mindenki számára, hogy elsősorban vele kell az embernek számolnia, nem a világi és egyházi hatalmasságokkal. Hiszen különben, ha nem így gondolunk Istenre, akkor ő – ahogyan Luther fogalmazott – „nevetséges Isten volna”. A felséges Isten gondolatától elválaszthatatlan, hogy Isten jóindulata – más szóval kegyelme – semmilyen módon nem vásárolható meg, nem eladó, Isten nem korrumpálható, nincsenek az ügyeskedők előtt kinyíló kiskapuk, Istent nem lehet lefizetni vagy lekenyerezni. Ennek programszerű állítása messze ható következményekkel járt egykor. És azzal jár ma is. Isten nem hagyja magát megcsúfolni.

A reformáció jelentőségét a kultúra emberei a nyelvre és általában a művelődésre gyakorolt hatásával ecsetelik. A közgazdaság tudósai a földi hivatás és a munka megbecsüléséért dicsérik. A társadalomtudomány emberei azért tartják jelentősnek a reformációt, mert megtette az első lépéseket a tömegek felemelkedése felé. Az egyház emberei pedig – talán annak érzékeltetésére, hogy komolyan veszik a kultúrát és a társadalmat, vagy azért, mert úgy gondolják, hogy csak így értik meg az emberek – nemcsak maguk is egyre ezeket a nézőpontokat visszhangozzák, de érvelésükből olykor Istent is kihagyják. Vagy egyszerűen csak nem veszik halálosan komolyan őt az egyházi életben és szolgálásban. Amikor az egyház Isten törvényét hirdeti, meg-

^{*} Az előadás elhangzott az evangélikus–református ünnepi közös zsinat ülésén 2017. október 13-án.

erősíti a társadalom egészséges normarendszerét, kritizálja azt, amit nem lehet egészségesnek tartani, és ezzel részt vesz abban a folyamatban, amely az egyes ember szocializálódását és a jobban való megerősítését szolgálja. Jó példákat keres, amelyek szükségesek.

A *Kis káté*ban Luther az első parancsolatot így magyarázta: „Mindennél jobban kell Istent félnünk, szeretnünk és benne bízunk.” A *Heidelbergi káté* 94. kérdése szerint pedig az első parancsolat azt jelenti, „hogy őt, az egy igaz Istent helyesen ismerjem, és egyedül csak őbenne bízam. Teljes alázatossággal és békétűréssel minden jót csak tőle várjak, és őt teljes szívemből annyira szeressem, féljem és tiszteljem, hogy inkább a teremtett dolgokról mondjak le, semhogy a legcsekélyebb mértékben is az ő akarata ellen vétkezsem.” A reformáció jubileumi éve minket, magyar protestánsokat az elé a kérdés elé is állít, hogy a felséges Isten csak ügyesen forogtatt hivatkozási alap-e, vagy életünk uralkodója.

Korunk emberét az jellemzi, hogy úgy gondolja, pontosan el tudja dönteni, mi a jó és mi a rossz. Isten előtt azonban – és ez a társadalom számára is életbevágó – a bűn nem bizonyos értékhatárnál kezdődik, hanem a szívben, a kívánságnál. És nem évül el. Van sok tapasztalat arra, hogy Isten ígéje nem szorítható az emberi értelmezés korlátai közé, ha a Szentlélek eleveníti meg, akár emberi okoskodások ellenében is. Vegyük például Jézus szavát: „...*valahányszor nem tettétek meg ezeket egygel a legkisebbek közül, velem nem tettétek meg.*” (Mt 25,45) Az istenhit persze nem lehet kényszer, de e vonatkoztatási pont nélkül könnyen megtéved az ember, és nélküle nem működnek jól a dolgok.

3. Közös kincsünk harmadikként az *evangélium*, amely Jézus Krisztus bocsánatát hirdeti a megtévedt és csődöt mondott embernek, akire ránehezedik bűnének terhe. A modern kor nagy ellentmondása, hogy nem tud és nem is akar tudni Istenről, aki számon kér. Ez mégsem felszabadulást jelent számára, hanem olyan terhet, amelyet nem tud magáról lerázni. A bűnt ugyan sokáig el lehet rejteni, de nincs olyan titok, amely napvilágra ne jönnön. A lelki ismeretet is akár évtizedekig meg lehet nyugtatni és el lehet altatni, de számos példa mutatja, hogy fel is ébredhet, és kínzó dörömböléssel emlékezetünkbe idéz rég elfelejtett dolgokat is. Ilyenkor másokra mondott vádjaink is ellenünk szólhatnak. Aki pedig fölényes magabiztossággal néz körül ma, mert el sem tudja képzelni, hogy ilyen helyzetbe kerüljön, lehet, hogy holnap maga is keresővé, a bűnbocsánat koldusává válik. Mert nemcsak élni nehéz ezzel a teherrel, de meghalni is. Bár ilyenkor megtaposva érzi magát az ember, mégis ez készlet arra, hogy ne csak bocsánatot kívánjunk magunknak, hanem a megújulást keressük.

A reformációban az evangéliumnak az az ősi olvasata került ismét napvilágra, hogy az embernek nem egyszerűen mentálhigiénés kúrára, hanem gyökeres megújulásra van szüksége. Ez a megújulás nem tisztító étrenddel, nem

fizikai gyakorlatokkal, nem emberi igyekezettel érhető el, nem valami beszerezhető, megvásárolható dolog, egyáltalán nem eladó. Együtt mondjuk: ez kegyelem, vagyis nem rajtunk áll, nem tőlünk függ, hanem olyan ajándék, amely kizárólag Istenen múlik. Jézus Krisztus személye és keresztye pedig garancia arra, hogy ebben részesülhetünk. Ennek a bizonyosságát Kálvin Isten minden emberi cselekvést megelőző elrendelésében találta meg, Luther pedig abban a szeretetben, amellyel Isten Krisztus személyében és keresztyében lehajolt hozzánk. Eltérő a látásmód, eltérő a hangsúly, de abban is egyek vagyunk, hogy akár így, akár úgy, ez a kegyelem, ez a bűnbocsánat az élet megváltozásával jár.

Talán nem kellene annak kimutatásán fáradoznunk, hogy a bűnbocsánat evangéliuma mennyit változtatott Európa és hazánk arculatán. Hiszen minden nemzedékben, minden emberben, minden hitre jutó emberben is előlről kezdődik és kell végbemennie ennek a megújulásnak, változásnak, nem is csak egyszer, hanem nap mint nap. Vagyis nem arról van szó, hogy mi egyszerűen ott folytatjuk, ahol az elődeink abbahagyták. A reformáció ötszáz éve keresztyének, római katolikusok és protestánsok, evangélikusok és reformátusok egymás ellen elkövetett vétkeinek is a története. Márpedig az Úristen a megújítást, a reformációt a saját népén szokta kezdeni. Isten ígéje és Szentleke segítsen el mindannyiunkat ahhoz a lelki állapotfelméréshez, amelyben Isten előtt megalázkodva belátjuk, mikor kellett volna és kell hallgatnunk a szólás helyett, milyen ügyekben kellett volna és kell szólnunk a hallgatás helyett! Mindig az volt a feladat, és ma még inkább az, hogy ne az elődeink kiválóságára hivatkozva reklámozzuk a keresztyén hitet, a protestantizmust és személyesen saját magunkat, hanem a bűnbocsánat és belső megújulás helyévé tegyük egyházainkat és gyülekezeteinket, nem mással, mint az evangélium ígéjével. Ez a legnagyobb hozzájárulás, amelyet a protestantizmus nyújthat a társadalom és tagjai mentális egészségéhez és lelki üdvéhez. Mert a bűnbocsánat és megújulás lehetőségéről beszélni nem lutheránus pesszimizmus vagy kálvinista törvényeskedés, hanem a Jézus Krisztusban bízó, meggyógyított és megújított lelkiismeret és a szív vidámsága. Az evangélium ugyanis hatalmasabb, mint a törvény, Isten szeretete nagyobb haragjánál. Az egyházakat pedig, a protestáns egyházakat sem bíról rendelte Krisztus, hanem arra, hogy az evangéliumot hirdessék a megfáradtakkal és megterheltekkel, minden teremtménynek, és tanítvánnyá tegyenek minden népet.

4. Végül negyedikként még egy közös kincsünkről szólnok. Olykor saját köreinken belül is magyarázni kell, hogy a wittenbergi és a genfi reformáció mennyire nyitott volt a *földi dolgok* iránt. Halálosan komolyan vették az Isten iránti engedelmisséget és Krisztus követését, de gondolkodásuk nem volt beszűkült, sem individualista, sem provinciális. Hiszen jelentőséget nyert zene- és nyelvtanulás, általános iskoláztatás nemcsak fiúknak, hanem lányoknak is,

iskolák alapítása, könyvtárak létesítése, könyvek olvasása és írása, a történelem és a filozófia kutatása, gondoskodás szegényekről és betegekről, házasság, válás, gyermekvállalás és -nevelés, katonáskodás, bíraskodás, gazdasági kérdések, mint tisztességes haszon vagy kamat, a török veszedelem és sok minden más. Istentiszteletnek mondja Luther az Isten iránti engedelmességben végzett földi hivatást, és Kálvin sem a féktelen profitszerzést tartja helyesnek, hanem a földi javaknak olyan használatát, „mely szeretettel van összekötve”. Ha ma élnének, foglalkoztatná őket a környezetvédelem vagy a migrációs válság ügye is. A „mindig így csináltuk”, a ragaszkodás a hagyományhoz sem a világi, sem az egyházi életben nem volt végső mérték számukra, hanem Isten ígéjében, Isten ígéje alapján keresték a Krisztus-követés útját. Sohasem az ember önmaga volt számukra a cél, mert az ember nem lehet öncél, csak a másik emberrel együtt és Isten rendje szerint. A maguk sajátos társadalmi környezetében volt bátorságuk Isten rendjére emlékeztetni a hatalmat gyakorlókat is, nem emberekben bíztak, vállalva ennek mindenféle kockázatát. Ez a hitük és az abból fakadó bátorságuk példa lehet a ma nemzedéke előtt is.

Ha ma egymásra nézünk, talán nem nélkülöz minden alapot az a megfigyelés, hogy a reformátusok közéleti szempontból visszahúzódónak, óvatosnak tartják az evangélikusokat, akik viszont attól tartanak, hogy a reformátusok a kelletténél könnyebben azonosítják Isten országának ügyét az adott világi hatalom ügyével. Vitázni erről lehet hosszan, de talán ez is azok közé az ügyek közé tartozik, ahol kölcsönösen segíthetnének egymást.

A második részben összetartozásunk eddigi intézményeiről szölok.

A kezdeti viták után, amelyek a különálló egyházszervezetek létrehozásához vezettek, évszázadokig csak a közös üldöztetés volt összetartozásunk jellemzője és kísérője. Ezek elmúltával az ország keleti felén 1830-ban az abaújkéri, nyugati felén 1833-ban a nagygeresdi egyezményen igyekeztek eleink rendezni a két felekezet együttműködését. Elsősorban a szórványban, ahol nem volt mindkettőnek saját lelkésze vagy iskolája, és ezért a rendszeres istentiszteletek tartása akadályokba ütközött. Tény, hogy ezek az egyezmények kialakultak, de gyakorlat maradt a részvétel lehetősége egymás úrvacsorájában.

Egyidejűleg tartottak az evangélikusok zsinatot Pesten és a reformátusok Budán 1791-ben. Ennek százéves évfordulóján pedig 1891-ben Budapesten újra. Akkor elsősorban a többek által javasolt unió miatt kívánatosnak tűnő szervezeti kérdések megoldása tette szükségessé az egyeztetést. Az unió törekvés eredménye lett a tíz évig folyó közös pesti lelkészképzés, de elsősorban hitvallási okokból nem fogadták el a két egyházat összefogó közös konzisztóriumot.

Az egyházaink által aláírt *Leueneri konkordia* 1973-ban úgy próbált továbblépni a korábbi rosszízű vitákon,

hogy nem folytatta azokat, és nem tett kísérletet azok megoldására. Helyettük olyan állításokat fogalmazott meg – a keresztség, az úrvacsora, a krisztusi megváltás és a predestináció kérdésében –, amelyekkel a két felekezet egyet tud érteni, és deklarálta a szószer- és oltárközösséget. Emlékezetem szerint akkor az volt az általános hazai értékelés, hogy Magyarországon ez már évszázadok óta valóság. Ez túl sekélyes megállapítás, ezért sajnós legföljebb néhány teológiai oktató foglalkozott ezzel a konkordiával.

Azóta a Lutheránus Világszövetség és a Református Világszövetség közös munkabizottsága 1990-ben elfogadott egy beszámolót, majd 2002-ben egy másikat, amely az evangélikus–református viszony kérdéseit tekintette át. Nincs tudomásom arról, hogy ezeket itthon egyházaink részéről tanulmányozták volna, közös tanulmányozás pedig biztosan nem volt. Vajon van-e bennünk készség ezt a mulasztást pótolni?

Idén júliusban a Református Egyházak Világközössége (World Communion of Reformed Churches) a tagegyházak megkérdezése után Lipcsében úgy határozott, hogy társul az Augsburgban 1999-ben aláírt evangélikus–római katolikus közös nyilatkozathoz, amely a megigazulástan kérdésével foglalkozik. A református világközösség csatlakozási szövege először kifejezi az egyetértést az evangélikus–római katolikus nyilatkozattal, majd nagyra értékeli egyes felismeréseit, azután a maga sajátos hangsúlyait és további felismeréseit fűzi hozzá, végül pedig aláhúzza azt, hogy a megigazulást és az igazságot elválaszthatatlan egységben látja. Engedtessek meg, hogy ezt a hozzáállást a két egyház figyelmébe ajánljam.

Amikor még tervként volt szó a két zsinatnak erről a mai üléséről, néhányan aggodalmuknak adtak hangot, hogy itt majd az evangélikus és a református egyházat egyesíteni fogják. Nem kevesen lehetnek azok, akik a mainál szorosabb együttműködést tartanak kívánatosnak. Nem tisztem, hogy az elhangzottakon túlmenő javaslatokat tegyek. Egyet azonban mégis hadd kérjek.

Amikor október 3-án, 1529-ben Luther összefoglalta és a jelenlevők aláírták a wittenbergiek és délnémetek közötti egyetértést a lezajlott marburgi kollokvium alapján, a konszenzust kifejező 15 pont végére hagyta, amiben nem tudtak egyetérteni: „És bárha mi arról, vajon Krisztus valóságos teste és vére testileg van-e a kenyérben és borban, ez idő szerint nem egyeztünk meg, mégis egyik fél a másik iránt keresztény szeretetet tanúsítson, úgyhogy minden lelkiismeret mindig többet viselhessen el, és mindkét fél buzgón kérje a mindenható Istent, hogy minket az ő Lelke által az igazi értelemben megerősítsen.”

Gondolkozzunk azon, Testvérek, mit kellene kinek-kinek magának másképpen tennie, hogy ne hátráljunk vissza emögé, hanem inkább még erősebben fogjuk egymás kezét, és erősítsük meg közösségünket, amellyel Isten Krisztus révén megajándékozott minket. Ámen!

Nem bocsátható áruba!

A Lutheránus Világszövetség 2017-es nagygyűléséről

■ MESTERHÁZY BALÁZS

▶ Az LVSZ 12. nagygyűlésére a namíbiai Windhoekban került sor 2017. május 10–16. között, ahol a Magyarországi Evangélikus Egyházat képviseltük Garai Szilvia ifjúsági és Balicza Klára nem lelkesi küldöttel együtt. Rajtunk kívül dr. Fabiny Tamás püspök vett részt a találkozóan a közép-kelet-európai régió leköszönő alelnökeként, valamint Molnár Lilla lelkész kollégánk a liturgiai szervezőbizottság tagjaként dolgozta végig a hetet.

Tartalmi súlypontok

Az LVSZ 12. nagygyűlésének tartalmi súlypontjait a mottó (*Liberated by God's Grace*) és annak három altémája (*Salvation/Human Being/Creation – Not For Sale*) adták. A reformáció 500. évfordulóján azon gondolkodhattunk együtt, hogy milyen ajándékot és milyen feladatot jelent ma „Isten kegyelméből szabadon” élni, és hogyan nyilvánul meg keresztény szabadságunk a megváltáshoz, a másik emberhez és a teremtett világhoz való viszonyunkban. Az reggeli és esti áhítatok, a bibliatanulmányok, a napi főelőadás, a kiscsoportos beszélgetések és a párhuzamosan futó műhelymunkák is mind-mind az adott nap témájához kötődtek, így a nagygyűlés tartalmi munkája egy feszes, de számos kérdés megvitatására lehetőséget adó keretben folyt.

Isten kegyelméből szabadon

Bár a szabadság a reformáció egyik központi fogalma, értelmezése azonban korántsem egyszerű. Ellentmondásosságát jól kifejezi az a lutheri idézet, amely a nagygyűlésen is többször előkerült: „A keresztyén ember szabad ura mindennek, és nincs alávetve senkinek. A keresztyén ember készséges szolgálója mindennek, és alá van vetve mindenkinek.” (*Értekezés a keresztény ember szabadságáról*) A nagygyűlés napjainak mind egyikén végighúzódtott az a motívum, hogy az Istentől elnyert szabadság arra kötelez bennünket, hogy mások szabadságáért aktívan munkálkodjunk. A szabadító kegyelem mindenki számára adatott, keresztyénként nem lehetünk tehát addig valóban szabadok, amíg Krisztus testének más tagjai szolgásként alá vannak vetve. Az igei mottó Gal 5,1-ből is ezt húzta alá: „Krisztus szabadságra szabadított meg minket, álljatok meg tehát szilárdan, és ne engedjétek magatokat újra a szolgásként igájába fogni.”

A namíbiai helyszín kapcsán a szabadság egészen konkrét értelemben is előtérbe került. Mivel az ország csak 1990-ben nyerte el függetlenségét a korábbi dél-afrikai uralom és a vele együtt járó apartheid rendszer alól, az elnyomás és élménye a középkorú és az annál idősebb generáció emlékeiben még élénken él. A látszólagos béke és nyugalom ellenére a felszín alatt továbbra is ott húzódik az uralkodó osztálybeli fehérek és a kizsákmányolt afrikaiak közötti ellentét. Ezt a 27 éve kormányon lévő, szabadságharcos gyökerű SWAPO párt igyekszik kordában tartani, erre szolgál a Harambee („húzzunk együtt egy irányba”) elnevezésű jóléti program is, melynek célja többek között az egységes namíbiai nemzet megteremtése. A múlt árnyéka rávetül a nemzetközi kapcsolatokra is; főként a német gyarmatosítók által elrendelt, a herero és a nama törzs tagjait érintő 1903-as népiirtás emléke okoz konfliktust. A közelmúltban beindult megbékélési folyamatot kívánta támogatni a nagygyűlés is ebben a témában kiadott nyilatkozatával.

A szabadság fogalmának másik konkrét értelmezését Denis Mukwege kongói orvos előadása szolgáltatta. Miután szembesült azzal, hogy az országában dúló polgárháborúban a nők szisztematikus megerőszakolása a harc egyik formájává vált, dr. Mukwege teljesen annak szentelte az életét, hogy az általa alapított kórház az erőszak túlélőinek teljes körű (orvosi, lelki, jogi, gazdasági) segítséget nyújthasson. Előadásával nemcsak mélyen megrázta hallgatóit, de komolyan felvetette azt a kérdést is, hogyan tudja az egyház a szabadság lutheránus teológiáját vallani, miközben nők milliói szenvednek az általa látott szörnyűségektől vagy az elnyomás más fajtáitól. Mind ennek az előadásnak, mind a női előgyűlés záródokumentumának hatására a női szabadságjogok és a női egyenjogúság kérdése az egész gyűlésen nagy hangsúlyt kapott.

A megváltás nem bocsátható áruba

Az első „not for sale” altéma feldolgozásához Zákeus története (Lk 19,1–10) adta meg a bibliai alaphangot, az előadást pedig Monica Melanchthon indiai teológusprofesszor tartotta, aki elsősorban a megváltás személyes és kollektív vetületének összekapcsolódására helyezte a hangsúlyt. A megváltás bizonyossága a szolidaritásban jut kifejező-

désre, hiszen a felebarát iránti jócselekedet a megigazult ember spontán válasza Isten kegyelmére.

A felszólalások és a beszélgetések meglepően sok példát hoztak arra, hogy a bibliai alapokon megkérdőjelezhetetlennek tűnő kijelentést, miszerint a megváltás nem bocsátható áruba, nemcsak Luther idejében kellett külön hangsúlyozni, hanem erre napjainkban is szükség van. A jóléti teológia ázsiai terjedésétől a hívekkel együtt az interneten árult brazil templomokon keresztül a korábban helyenként nálunk is alkalmazott úrvacsorai perselyig számos jelenség mutatja, hogy a megváltás üzenete ma is gyakran összefonódik a gazdasági érdekekkel. A másik oldalról pedig a szekularizáció jelent kihívást; ahogy az észak-európai országok képviselői által tartott műhelymunka címe megfogalmazta: a megváltás ingyen sem kell senkinek.

Az ember nem bocsátható áruba

A második altéma Pál és Szilász börtönből való szabadulásának történetével indult (ApCsel 16,16–34), majd Kjell Nordstokke norvég diakóniaprofesszor előadásával folytatódott. Mindkét gondolatindító főként az emberek közötti egyenlőtlenségre és annak számos megjelenési formájára hívta fel a figyelmet. Igazságtalan a világban lévő vagyon eloszlása (a nyolc leggazdagabb ember annyi anyagi erőforrás felett rendelkezik, mint az alsó 3,6 milliárd), nincs egyenlőség a nemek és generációk között, az oktatáshoz és a munkához való hozzáférésben, de az egyházi életben való részvétel tekintetében sem. A szolgaság – legyen az konkrét kizsákmányolás vagy a modern ember munkának való alávetettsége – mindig sérti az emberi méltóságot. Az egyháznak ezzel szemben az a feladata, hogy rámutasson az ember valódi értékére, amelyet nem a vagyon vagy a társadalmi státusz szab meg, hanem az a tény, hogy Isten mindnyájunkat a maga képmására teremtett és elhívott az ő követésére. Olyan közös teret kell tehát teremtenünk, amely a legsebezhetőbbek számára is biztonságos és hozzáférhető.

A teremtés nem bocsátható áruba

A 21. századra a környezetpusztítás és a helyzet tarthatatlansága általánosan ismertté vált és a keresztények körében is egyre többen veszik komolyan a teremtés iránti, hitünk-ből fakadó felelősséget. Hitünk azonban továbbra is gyakran emberközpontú: a megváltást és a szabadulást csak magunkra mint emberi lényekre szoktuk vonatkoztatni és nem gondolkodunk el azon, mit jelent mindez a teremtett világ viszonylatában. A napi igeszakasz Ézsaiás könyvéből (55,1kk) éppen ezzel a kérdéssel szembesítette a résztvevőket.

A francia teológus Martin Kopp előadása egy új gazdasági modellt vázolt fel, melynek lényege, hogy meg kell talál-

nunk az egyensúlyt az emberiség túléléséhez szükséges alapvető és jogos igénye, valamint a teremtettség jóléte között. Ehhez gondolkodásbeli változásra van szükség mindenhol a bolygón, melynek spirituális vetülete tulajdonképpen egyfajta „megtérés”. Ez az a terület, ahol az egyházaknak az eddiginél jóval aktívabban kellene tevékenykedniük, hogy helyreállhasson az embert és az életet adó Istent összekötő közösség, amely a teremtett világ rendjét is jobb irányba viheti.

Ünnep

A nagygyűlés keretein belül került megtartásra a „lutheránus világ” megemlékezése a reformáció 500. évfordulója alkalmából. A Cantate-vasárnapi többórás istentiszteleten különböző régiókból származó bizonyágtételek szóltak meg, Zephania Kameeta namíbiai püspök hirdette Isten ígését, aki ma az ország kormányában az elszegényedés elleni miniszterként szolgál. Százfős rézfúvószenekar és több száz fős kórus vezette az éneklést, kb. száztíz lelkész adott úrvacsorát a kb. kilencezer fős gyülekezetnek. Hatásvadász méretűnek tűnhetnek ezek a számok, de érezni lehetett, hogy nem a nullák száma a lényeg; hanem az, hogy az evangélikusok ott, a stadionban vagy az online közvetítés részeseként is rádöbbenhettek arra, hogy sokkal tágabb az egyház, mint azt talán eddig láttuk. Sokféleségünk és esendőségünk ellenére is Isten több száz éve megtart bennünket egy hatalmas gyülekezeti közösségben, melynek ugyanúgy részei a Sopron környéki kis falvak gyülekezetei, mint az óceániai szigetek evangélikus egyházai. Isten kegyelméből szabadok vagyunk, ezért felelősségünk, hogy a megváltást, az embert és a teremtett világot semmilyen formában ne bocsássuk áruba.

Döntések

A Lutheránus Világszövetség nagygyűlése döntéshozó közgyűlésként is funkcionál, így a 48 tanácsstag és az új elnök megválasztásán túl elfogadtunk egy záródokumentumot (elérhető magyar nyelven is Balicza Klára fordításában¹), valamint néhány nyilatkozatot és határozatot.

A nagygyűlés hetedik napján elfogadott hivatalos üzenet végül egy ötoldalas dokumentum lett, amely világos szerkesztésű, rengeteg fontos iránymutatást tartalmaz teológiai alapokon, és hitvallásos jelleggel a mindennapok megéléséhez is ad segítséget. Innentől a tagegyházak dolga, hogy hogyan képesek mindezt aprópénzre váltani. Remélem, hogy az LVSZ természetes levegője átfúj Magyarországra is, és eléggé elkötelezetté válunk ahhoz, hogy minél szélesebbre tárjuk ezt az ajtót.

¹ <http://www.evangelikus.hu/cikk/lvsz-12>.

Böjt 1. vasárnapja (Invocavit)

►► 1Móz 3,14–19

Igehirdetési előkészítő

Vég nélkül, de nem remény nélkül

Böjtről

„A húsvét előtti időszak hét hetét böjtnek nevezzük (katolikus szóhasználat szerint nagyböjt). Már a negyedik századra visszavezethető a negyvennapos előkészületi idő. Ez az időszak a bibliai igékben sorra előhossa a Szentírás 40-es számmal összefüggő eseményeit. Ezek mind az átmenet, az előkészület, a bűnbánat, a megvilágosodás időszakai. Így a 40-es szám jelképes értelmű, nem időhosszat jelent, hanem belső tartalmat, »időteret«.

A 2. században még csak kétnapos böjtről tudunk, amely megelőzte a húsvétot. Nagypénteken kezdődött, és a húsvéti eukharishtiával ért véget. A következő században már a hét többi napján is volt – részleges – böjt. A 4. századtól kezdődően van adatunk arra vonatkozóan, hogy Rómában háromhetes böjtöt tartottak húsvét előtt. Az 5. század kezdetére azonban már kialakul a húsvét előtti hatodik vasárnaptól kezdődő böjti időszak. (...)

A húsvét előtti negyven nap (leszámították nagypénteket, nagyszombatot és a vasárnapokat) tehát a bűnbánattal való húsvéti felkészülés időszaka volt. Vasárnapokon (később a megelőző szombatokon) nem böjtöltek. A különböző hozzátett, illetve kiemelt böjti napok miatt állandó eltérés mutatkozott a szimbolikus jelentőségű negyven naphoz képest – ezért végül is nem vasárnap, hanem a húsvétot megelőző 6. vasárnap előtti szerdával kezdték a böjti időszakot, hogy a negyvenes szám teljes lehessen.” (HAFENSCHER 2010, 325–326. o.)

Én a böjtnek nem a lemondás, hanem a koncentráció jellegét szoktam hangsúlyozni: a dolgokról való lemondás nem öncél, hanem csak eszköz arra, hogy a lényegesebbel tudjunk foglalkozni, olyan, mint amikor valaki kikapcsolja a háttérben menő tévét azért, hogy meghallgasson egy szerelmi vallomást. Isten szerelmi vallomását hallgatva tekintjük lényegtelennek például az étkezést (épp ezért nem tartom böjti ételnek a rafináltan összeállított, különleges, hús nélküli ételköteményeket.)

Böjt első vasárnapjának ógyházi evangéliuma Jézus negyvennapos böjtjének és megkísértésének története. Vezérmondata: a Sátán legyőzője. A mai vasárnap – és benne igénk – egyik fő kérdése az, hogy ennek ki is az alanya.

Az igéről

Igénk a bűnbeesés utáni átkok leírása. Isten megátkozza a kígyót, majd Évát, és végül Ádámot.

Az átok az élet több területét érinti. Az asszonynál a gyermekszülést és a férjével való kapcsolatot, a férfinál a természettel és a munkával való kapcsolatot, végül pedig a halál tudatát. A dr. Hertz londoni főrabbi által szerkesztett *Mózes öt könyve és a haftárák* című kötet sajátosan gondolkodik erről az átokról: szerinte csak a kígyót átkozza meg Isten, hiszen ő a vétkes fél, a többiek csak áldozatai az ő mesterkedéseinek. Az Ádámnak és Évának mondott átkok valójában nem átkok: az asszony szülése, a termékenység éppen hogy áldás, a vele járó szenvedés a dolgok természetes velejárója. A mondat, amely szerint „vagyakozni fogsz férjed után”, az anyaság iránti újbóli vágyat jelenti.

Ádám büntetése sem büntetés: a munka a teremtettségnek a része. Szerinte amikor Isten azt mondja, „a mező növényét eszed”, Ádám megijed, mert ez azt jelenti a számára

ra, hogy olyanná lesz, mint az állatok, de amikor elhangzik, hogy „*arcod verejtékével eszed a kenyered*”, fellélegzik: Isten tehát az állatvilág fölé emeli az embert, hiszen neki dolgoznia kell a megélhetésért, nem csak egyszerűen elveszi, amit a föld ad. A feladat, hogy a földet művelje, már a második teremtéstörténetnek is szerves része. A különbség csak mennyiségbeli: a bűnbeesés után több és nehezebb a munka, de nem átok. Hertz magyarázatából érezni, hogy távol akarja magát tartani az eredendő bűn fogalmától: az első bűn nem távolította el az embert eredeti, Isten képére formált önmagától, az ember a történetek igazából csak elszenvedője, nem aktív szereplője, csak a körülmények lettek nehezebbek. Eszerint ezek a mondatok semmiféle újat nem hoznak, csak hangsúlyoznak bizonyos, már meglévő tényeket: a szülés fájdalommal jár, az embernek meg kell dolgoznia a megélhetésért.

A *Jubileumi kommentár* hagyományos módon, átoknak értelmezi a történeteket: „A bűn büntetése átok. Negatív tartalommal az átok éppoly határozott isteni akaratki-jelentés, amilyen az áldás (ld. 1:22-nél.) A kígyót először állat mivoltában átkozza el Isten, nyomorult porban csúszó állattá. Az asszony átka a terhesség és a gyermekszülés fájdalma, azonkívül az ókori viszonyoknak megfelelő alárendelt helyzet a férje mint ura mellett. A férfi átka pedig a fárasztó, verejtékes munka. Nem maga a munka átok (vö. 2:15), hanem hogy fárasztó, sokszor eredménytelen a megátkozott föld miatt, ahol vesződni kell gazzal, kártevőkkel, az időjárás viszontagságaival. – Az utolsó átokszó az egész emberiségre érvényes halál. Magasabb rendű élőlény volta nem menti meg attól, hogy ismét porrá legyen. A bűn zsoldja a halál.” (*Jubileumi kommentár*, 194–195. o.)

A kereszténységben általában konszenzus van abban, hogy ezeket a sorokat a bűneset miatti büntetésként és átokként értelmezik, ezzel is jelezve, hogy a bűneset alapvetően új szakaszt hoz az emberiség életében. Ugyanakkor a rossz, ami eléri az embert, nem valamiféle földön kívüli csapás, hanem éppen a már meglévő jó dolgokba épül bele. Így még nehezebb a helyzet, hiszen életünk egyik részéről sem mondhatjuk ki sommásan, hogy rossz. Veszélyes vállalkozás csak a rosszat kimetszeni, hiszen azzal együtt a jót is kimetszenénk.

Miről szólnak az átokok?

1. *Az asszony fájdalommal szül.* A legbensőségesebb, legtitokzatosabb kapcsolat, amikor egy asszonnak a saját testéből születik egy új ember, minden kor emberét csodálattal töltötte el. A legkülönösebb kapcsolat azonban fájdalommal, vérrel terheltté és főként régebben a gyermekágyi láz miatt halálközeli válik.

2. *Vágyakozni fog férje után, és ő uralkodik rajta.* Az első teremtéstörténet egy levegővel mondja ki a férfi és a nő teremtését, mondhatni az ember itt a férfi és a nő *együtt*, egymás nélkül mindkettő hiányos. A második teremtéstörténetben a férfiből teremti Isten a nőt, ami már alá-fő-

lérendeltségi viszonyt is feltételezhet. De ne felejtjük el, hogy Ádám itt gyenge, akinek segítségre van szüksége, és Évát az oldalából, nem a fejből vagy a talpából teremti. Az alávetettségi viszony nem a teremtésen, hanem a bűnbeesésen alapul. Ambivalens a szövegfordítás, mert a kettjük kapcsolatában így egymás mellé kerül az alávettség és a vágyódás. Az eredetiben szereplő, vágyódásként fordított szó azonban inkább jelent *leküzdhetetlen, ellenállhatatlan vágyat valaminek a birtoklására* – vagyis szeretet helyett féltékenységet.

3. *A föld bogáncsot terem.* A természetről, a teremtett világról az első teremtéstörténet nem győzi hangsúlyozni, hogy jó. Ebben is az válik ellenséggé, ami alapvetően örömeinkre kellene hogy legyen. Nem véletlen, hogy létrehoztuk a kultúrát, a civilizációt, amellyel egy másodlagos világot teremtünk magunknak, amely megvéd bennünket az ellenségessé vált természettől. (Az más kérdés, hogy közben ez a kreált világ is ellenségünké és féltetessé vált...)

4. *Arcod verejtékével eszed a kenyered.* Nem hiszek abban a gyermekkoromban sokat hallott mondatban, hogy a munka teszi az embert emberré. De az biztos, hogy a munka szervesen hozzátartozik ember létünkhöz. Vannak pszichológusok, akik olyan lottónyertesekre szakosodtak, akik azt hitték, ha nem kell a megélhetésért dolgozniuk, egyáltalán nem kell semmilyen munkát végezniük, és lelkileg ebbe rokkantak bele. A munka, az alkotás ember létünk megkerülhetetlen része.

És ez az áldás megy tönkre a hiábavaló, keserves, céltalan és örömtelen munkával, amit a szleng „melónak” hív. Az alkotás felemel, gerincet ad, ez utóbbi átok. És ráadásul – ahogyan a többenél – itt sem lehet leválasztani az átkot az áldásról. Kéz a kézben járnak.

5. *Visszatérsz a porba.* Egyrészt emlékezteti az embert, hogy fizikai szempontból semmivel nem vagyunk nagyobbak a teremtett világ többi részénél: ugyanabból az anyagból épülünk föl. Másrészt a legkeményebb ellenfél, a halál jut szóhoz. *Az ember tragédiáját* idézve: „Csak az a vég! – csak azt tudnám feledni!” A tény, hogy visszatérünk a porba, éltünk minden próbálkozását idézőjelbe teszi – de erről később bővebben.

Megoszlanak a vélemények arról, hogy mi történik: valóban ekkor lép-e be a világba a testi halál, vagy pedig csak a halál tudata jelenik meg, vagyis ekkor tudatosul az emberben halandósága.

Az ősevangéliumról

A kígyónak mondott átkot kezdettől fogva az emberiségnek mondott áldásként értelmezi az egyház, de a zsidóság egy része is, amely messiási ígéretet lát benne. A mi teológiai logikánk ilyen sorrendben működik:

- Megtörtént a bűnbeesés;
- Isten kiosztja az embernek a büntetést, amelynek a csúcsa a halál és annak tudata;
- Isten vigasztalást küld azzal, hogy a kígyónak elmondja azt a mondatot, amelyet ősevangéliumnak szoktunk hívni.

A bibliai szöveg azonban más logikát követ: a büntetéseket nem *követi* a fent említett szakasz, hanem *megelőzi*, pontosabban azoknak része, az egyik legelső része. „Csak” egy a büntetések sorában.

A történet szerint Isten a bűneset szereplőinek „színre lépési sorrendjében” büntet: először a kígyó, majd az asszony, végük a férfi kerül sorra. (Sőt, mint láttuk, Hertz szerint az utóbbiak nem is átkok...) A szöveg szerint 1Móz 3,15 funkciója nem a nekünk szóló biztatás, hanem a kígyónak szóló büntetés, amely csak a mi fülünkben hangzik biztatásként.

Másik különlegesség: a *fejedet tapossa, lábát mardosod* kifejezésekből a magyar nyelvben hiányzik a befejezettség. Ha a lezártágot érzékeltetni akarnám, így mondanám: *eltapossa, megmarod*. A fenti kifejezés úgy beszél a metaforáról, mint folyamatról.

A különbségnek teológiai vonzata is van. Az eredeti szöveg – Hertz is így érti – az asszony utóda alatt minden embert ért, így a kép azt az állandó harcot mutatja be, ahogyan az ember – a mindenkori ember – a kísértővel, a benne élő rosszal hadakozik. Vég nélkül, de nem remény nélkül.

Két gondolati párhuzam jut erről eszembe: az egyik a Zsidókhoz írt levél, amelyből vasárnapunk fakultatív lekciónja is származik. A szerző az évről évre megismételt áldozat hiábavalóságáról, eredménytelenségéről beszél – hiszen újra és újra meg kell ismételnünk, mintha semmi nem történt volna.

A másik a már említett *Az ember tragédiájának* záró színe: amikor az ember megkérdi, mire is jó az egész történelem nevű komédia, ha egyszer soha nem érhetjük el a végső nagy harmóniát, Isten különös módon válaszol. Egyrészt hagyja, hogy Lucifer újra és újra megkérdőjelezzen mindent, amiben Ádám hihetne, de nem engedi, hogy egyszer és mindenkorra elvegye hitét. Lucifer „büntetése”, hogy soha ne érje el a célt, azaz hogy Ádám végképp kiábránduljon.

Csak hogy az egyház ezeket a szavakat kezdettől fogva Jézusra vonatkoztatja. Megerősíti ebben az egyes szám (utódja és nem utódjai), illetve a hímnemű alak. Azonban ha így értelmezzük a mondatot, akkor a Zsidókhoz írt levél írójával együtt tovább kell gondolnunk a képet: a Jézus által bemutatott áldozat egyszeri és örökre szól. (Az eredeti mondatnál maradvány nemcsak tapossa, hanem *eltapossa* a kígyó fejét.)

Gyermekkori visszatérő rémálomban egy farkas támadt nekem. Rászoritotta fogait a csuklómra, én megragadtam a nyelvét, így küzdöttünk egymással. Elkezdtem a földre, a környező fáknak csapdosni, és tudtam, hogy

győzhetek, de csak ha nem fáradok bele a harcba. Erről szól az álom, erről a végtelen, de nem reményvesztett harcról.

Jézus harca azonban nem ilyen, mint ez a kilátástalan rémálom: van vége, végeredménye, harca nem Sziszifuszé. Épp ettől a befejezettségtől más az ő harca, az ő kísértése, az ő böjtje. A miénk a túlélésről szól, az övé az Életről.

Véleményem szerint ennek az igének épp ez az utolsó feszültség adja meg a súlyát: harcolunk démonainkkal abban a reményben, hogy nem bukunk el. A harcot sem abba hagyni, sem befejezni nem lehet. Ha abbahagytuk, vesztettünk – befejezni pedig egyvalaki tudja: az, aki a kereszten vívta meg a harcot. Ha mi háborút nem is, de olykor-olykor csatákat tudunk nyerni, annak az oka az, hogy tudjuk, valaki már a lényegét megharcolta. A böjt a kereszt felé mutat – oda, ahol a háborút Jézus nyeri meg.

További javaslatok az istentisztelethez

Lekciók

Mt 4,1–11; Zsid 4,14–16

Énekek

EÉ 275, 75

Hivatkozott művek

HAFENSCHER Károly 2010. *Liturgika. A keresztény istentisztelet protestáns megközelítésben, ökumenikus szellemben*. Luther Kiadó – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszéke, Budapest.

Jubileumi kommentár. A Szentírás magyarázata. 1. köt. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1982.

■ HEGEDŰS ATTILA

Böjt 2. vasárnapja (Reminiscere)

▶▶ Jer 26,1–16

Igehirdetési előkészítő

Jeremiás életveszélyben

A vasárnap jellege

Már a böjti időszakban vagyunk. Tertullianus szerint a 3. század elején a keresztények addig böjtöltek, amíg „elvitett tőlük a vőlegény” (Mt 9,15), azaz Krisztus sírban nyugalásának idejéig, vagyis nagypéntekig. A 3. század közepén az alexandriaiak egy hétig böjtöltek húsvét előtt. Athanasziosz 339-ben Rómából írt levelében arra buzdította az alexandriaiakat, hogy tartsák meg a negyvennapos böjtöt.

Ebből láthatjuk, hogy ekkor már a nagyböjt szokása általános volt. Ezt az időszakot a katekumének keresztrevaló felkészülése is jellemezte, hiszen sokan választották keresztségük időpontjául húsvét hajnalát. A böjti vasárnapok nevei az introitus zsoltárok kezdősoraikra utalnak. Ezen a vasárnapon a 24. zsoltár 6. versére utal a név: *Reminiscere miserationum tuorum, Domine*.

A textusról

Alapigénk Jeremiás könyvének második feléből való, egy igen drámai történet. Azon ritka perikópák egyike, amelyeknél maga a felolvasott szakasz önmagában is izgalmas.

A könyv maga a babiloni fogság idejének prófétaival kapcsolatos történeti forrása, továbbá egy olyan hagyománygyűjtemény is egyben, amely a későbbi nemzedékek prófétaival kapcsolatos eszméit örökíti meg. Jeremiás könyvében egyedülállóan számít, hogy a kinyilatkoztatás során az írónak meg kell adnia az ige írás útján való közvetítésére és annak nyilvános felolvasására. Jeremiás könyvének 36. fejezete a prófécia lejegyzéséről szóló és az írónak szerepkörrel kapcsolatos egyik legrészletesebb és legfontosabb beszámoló az egész Ószövetségben.

Jeremiás úgynevezett templomi beszéde és a kijelölt szakasz tartalmilag összetartoznak. Az első hat versben összefoglalását olvashatjuk a 7. fejezetben olvasható templomi beszéd lényeges állításainak. Melyek ezek? Teljes biztonságban érzik magukat, mert a jeruzsálemi templomba járnak áldozni, holott lopnak, gyilkolnak, házasságot törnek, hamisan esküsznek, és idegen isteneket imádnak. Csak ha megtérnek törvényszegéseikből, akkor nem teszi meg Isten azt, amit a silói szentéllyel tett.

A textusunk szövege lényegében követi a 7. fejezetet, de kimarad ebből az összefoglalóból a templomhoz fűződő hamis reménység említése. Jeremiás beszéde fenyegető: amennyiben a kahal nem teljesíti Isten törvényét, akkor úgy bánik vele és a jeruzsálemi templommal, mint Silóval.

A silói szentély emléke még élt Jeremiás idejében. A párhuzam fontos a Jeremiással szemben támadt harag, gyilkos indulat megértése szempontjából. Siló Sámuel próféta nevéhez is kapcsolódik, félnevelkedésének a helyszíne. Éli pap fiainak korrupciója miatt a nép megutálta az Istennek bemutatott áldozatot. A szentélyt a filiszteusok lerombolták. A silói szentélyre való hasonlítással Jeremiás analógiát von Éli fiai és korának papsága és prófétái között.

A perikópa megértése

Meg kell említenünk a párhuzamot Jézus pere és Jeremiás kihallgatása között, hiszen Jézussal szemben a vád az volt, hogy a templom ellen beszélt. Jeremiás és Jézus sorsa kö-

zött a párhuzam több lényeges eseményben is kimutatható, például hogy mindkettejüket istenkáromlónak nevezték. Ennek ismeretében kell értékelnünk Jézus saját személyével kapcsolatos azon kijelentéseit, amelyekben magáról mint prófétáról beszél. A Jeremiás életét megmentő fordulat a kijelölt textusunkban már nem kerül felolvasásra, de a száz évvel korábban élt Mikeás példája lesz életmentő Jeremiásra nézve, hiszen az a precedens teremti meg a felmentéshez szükséges vallásjogi hátteret. E nélkül a hivatkozás nélkül a perikópa azt a benyomást kelti, hogy egyszeriben megvilágosodott a hallgatóság, és amit korábban gyilkos indultal tudott csak fogadni, azt egyszeriben magától belátja.

Igehirdetési vázlat

Mai vasárnapi alapigénk egy próféta társadalombírálat. Egy próféta hangja: milyen ritkán hallani prófétai hangokat manapság! Vélhetően soha nem volt a történelem során gyakori a prófétai megszólalás. Valljuk meg, nem hálás szerep, nem hozza magával a sikeres karriert, sőt. Nem csoda, hogy alig hallani prófétai hangot manapság – és azt is nagyon halkán –, és olvasni sem lehet tudományos szaklapok hasábjain. Hiszen ki az, aki magára akarja haragítani a politikusokat vagy a donátorait vagy a feletteseit? Ezenkívül ott van az a bizonytalanság is, hogy mi van akkor, ha tévedek. Ha csak önszuggesztioról van szó, amit kivetítek Istenre? Mi van ha félreértelmezem vagy rosszul értem a jeleket? Hiszen nem a totálisan bizonyos tények világa a próféciáké. Isten halk, alig hallható, sugalmazó erőként van jelen a világban; hogy lehetnék én ennek az alig meghallhatóknak a harsány tolmácsa?

Mégis, Jeremiás története azért fontos nekünk, mert megmutatja, hogy milyen lehetőségek és korlátok mutatkoznak meg akkor, ha valaki mégis – annak minden következményét vállalva – kiáll a nyilvánosság elé, hogy az általa felismert, „meghallott” isteni igazságot teljes egzisztenciájával felvállalja.

Textusunknak talán legfigyelemreméltóbb részlete az, amikor Jeremiás önmagát teljesen kiszolgáltatja dühös hallgatóinak, és azt mondja: „*Ami engem illet, én a kezetekben vagyok, tegyetek velem azt, amit jónak és helyesnek láttok.*” (Jer 26,14)

Ebből kiderül, hogy aki arra vállalkozik, hogy Isten kritikáját szólaltassa meg a világban, annak csak teljes egzisztenciális felkínálkozásával együtt lehetséges ezt megtennie. Ezáltal válhat felismerhetővé még a dühös ellendrukerek számára is, hogy itt nem egy ellenérdekű csoport ügyes játszmájával van dolga, hanem annál jóval többről. Ehhez pedig prófétává kell válni, olyan módon, ahogyan azt Jeremiás tette.

Isten nem akar más módon megnyilvánulni, mint prófétái által. Ma is van próféta, de nyilván nem olyan for-

mában, mint az ókorban. A szószék talán ma az egyetlen hely, ahol jó esetben nem az emberi érdekek manipulált szavait hallhatjuk, ahol nem a nézettség vagy a hallgatottság és a politikai érdekek diktálják a témákat és a mondanivalót. De Isten nincs a templomba zárva, és találmányosság érhető tetten akkor, amikor egy-egy megírt tanulmányban lehet rátalálni, vagy éppen egy humorista poénjaiban vagy egy gyermek naiv rákérdésében. De ma is csak független egzisztenciaként lehet elképzelni azt az embert, aki Isten szavának hirdetője.

Alapigénken nem csupán a próféta és a vallási vezetők közötti konfliktus jelenik meg, hanem egyfajta retrospektív szemlélet befolyásolja a szereplőket.

A mi valóságunkat csakúgy, mint az ószövetségi ember világát, meghatározza a múlt. E nélkül a múltra való visszatekintés nélkül az alapigénk nem tudja megadni azt, ami miatt kézbe vesszük, és közös – Istenre figyelő – együttlé-tünk középpontjába helyezzük. Jeremiás korában még élt a nép emlékezetében a silói templom pusztulásának története, de természetesen annak teológiailag reflektált változata, amely összefüggést látott Hofni és Fineás korrupciós gyakorlatára és a filiszteusok pusztítása között. Nem tanulhat egyetlen későbbi nemzedék sem az eseményekből akkor, ha nem próbálja a korábban megtörtént eseményeket elhelyezni világképében, és nem próbál teológiailag reflektálni a korábbi eseményre. Ez a múltra való teológiai reflektálás a közös Jeremiásban és valláspolitikai ellenfeleiben, és ez a közös szemlélet teremti meg aztán azt a megértést, amely eddig a felismerésig jut el: „*Istenünknek a nevében beszélt hozzánk!*”

További javaslatok az istentisztelethez

Lekciók

Mt 15,21–28; 1Thessz 4,1–8

Énekek

EÉ 397, 451

Imádság

Husz János imádsága (EÉ 767. o.)

Illusztráció

Julien Benda *Az írástudók árulása* című írása 1927-ben jelent meg. Ennek rövidített tartalma: Az írástudó a papságból fejlődött ki, nem materiális érdekeket szolgált, sőt egyáltalán nem emberi érdekeket szolgált. Bár történelmünk sajnos kisebb-nagyobb embercsoportok önző és véres harcaiból szövődik össze, de kialakult a századok folyamán egy különös emberfajta, amely magasabb értékek letéteménye-

sének érezte magát, túl a harcos csoport pusztá érdekein, azok fölött, azoktól függetlenül.

Ezek az értékek kezdetben isteni kinyilatkoztatások és parancsok voltak. Az Isten a papok és próféták szavaival kellemetlen dolgokat üzenhetett a népnek és vezetőiknek: gyakran korholta és súlyos áldozatokra kötelezte őket. Bizonytalán gyakran volt az Isten szava is emberek eszköze; de ez visszaélésnek számított, és a hivatás elárulásának.

A társadalom pedig azért fejlődhetett, mert az írástudók és az, amit hirdettek, mindinkább messze szakadt a helyi érdekek közelségétől.

A birodalmak növekedésével és az erőviszonyok bonyolódásával a legcsekélyebb kérdés körül a politikai tények oly kusza hálózata szövődik, hogy a „jelenkori történelem” valószínűleg mindenki számára a veszélyes tények és erők kibogozhatatlan őserdeje. Mit csinálhat a magánember – vagy akár a politikus – ebben a zűrzavarban? Nyilván aligha mást, mint amit a szegény vándor az őserdőben: bukdácsol, kerülgeti a fákat és bozótokat, óvja életét – vagy nemzete életét –, ahogy tudja, megy hol jobbra, hol balra, amerre lehet, s nem az elérhetetlen csillag után, amely a távolban előtte ég: mert ha azt követné, betörné homlokát. Az írástudó is ily szegény vándor magánéletében: de ő egyszerismind kalauz is. Neki is bukdácsolnia kell, s kerülgetni az akadályokat jobbra és balra: de ő egyszerismind vállalta azt a tisztet, hogy folyton szem előtt tartja a Csillagot. Ő is tudja, hogy a Csillag elérhetetlen. De mégiscsak a Csillag az, ami a földi utakon irányt jelez. Aki egyenesen feléje megy, betöri homlokát, és elpusztul. De aki végképp elveszti szem elől, az eltéved, és céltalan tömkelegbe fullad.

Az „áruló” írástudó tehát nem azzal lesz árulóvá, ha lába nem megy egyenesen a Csillag felé, melyre ujját mutat. Az árulást akkor követi el, ha nem is mutat többé a csillagra. Léptei magánügyek; de szavaiért és útjelzéséért felelős a világnak, amelynek kalauzává szegődött.

■ RÉZ-NAGY ZOLTÁN

Böjt 3. vasárnapja (Oculi)

▶ Ez 20,32–37.42–44

Igehirdetési előkészítő

Hova nézel: másokra, önmagadba vagy az Úrra?

A vasárnap jellege

Böjt harmadik vasárnapja az Oculi nevet a 25. zsolttár 15. verséből kapta. Ez a vasárnap a Pröhle-féle *Agenda* szerint az Isten bárányára irányítja figyelmünket. Az evangéliumi és levélbéli igék az ógyházi rend szerint vigaszt és báto-

rítást akarnak nyújtani. A világosság és a sötétség között harc van. Krisztus birodalma és a Sátán országa között dúl a háború. Az a hívó közösség, az önmagába tekintő és ezért bűnétől megrendülő ember vigasza, hogy Krisztus legyőzi a sötétség hatalmát.

A textusról

Ezékiel a fogság korának prófétája, akit az első ostrom után Kr. e. 597-ben deportáltak, amikor Jójákím király és Jeruzsálem vezető rétege került fogságba. Papi származású próféta volt, nagy tiszteletnek örvendő, különleges személyiség, akinek meglepő látomásai, intenzív élményei voltak. Ezékielben a pap és a próféta vonásai ötvöződnek, személye hídként vezet át a fogság korából a fogság utáni korba. Tevékenysége két időszakra tagolódik: Jeruzsálem Kr. e. 587-ben történt pusztulásáig az ítélet hirdetése a jellemzőbb (1–24. fejezet), azt követően pedig a visszatérés és a jövő hírnöke lesz. Könyve jól elrendezett, jól szerkesztett mű, amelyen feltehetően tanítványai, az úgynevezett ezékieli iskola tagjai is dolgoztak. Alapvetően azonban az új és modern prófétai eszközöket alkalmazó próféta igehirdetéseit tartalmazza.

Textusunk kiinduló szituációja, hogy a babiloni fogságban lévő első generáció vénei tanácsért fordulnak Ezékielhez. Meghatározható, hogy ez Kr. e. 591 nyarán történt. Hogyan éljenek itt, a fogságban? – teszik fel a kérdést. Képzítsenek-e istenszobrot, alakítsanak-e ki áldozati helyeket, vagy egyszerűen teljesen forduljanak el Istentől? Hiszen a pogányoknak is könnyebb dolguk van. A kérdésre válaszként Izrael hűtlenségének hosszú, három szakaszban történő bemutatása következik: már Egyiptomban, azután a pusztában és végül az ígéret földjén is hűtlen volt a nép. Isten elzárkózva előlük kijelenti: ne kérdezzessenek (Ez 20,1–31).

Istennek azonban van terve népe számára. Az Úr elmentmond a vezetők reményvesztett okoskodásának. Nem engedi sem az elfordulást, sem az asszimilációt. Nem az a megoldás, hogy „legyünk olyanok, mint a többi nép”. Akár akarják, akár nem, ők Istenhez tartoznak, ő a királyuk. Isten kihozza népét a fogságból, megszabadítja őket.

A 33. vers leírja, hogy „erős kézzel, kinyújtott karral (...) lángoló haraggal” vezeti ki a népet az Úr. A próféta a deuteronomiumi terminológiát használva mutatja be az Úr hatalmát és királyi cselekedetét.

A 35. vers az új exodust követően a pusztában, sivatagban egy megtisztulási jelenetet mutat be. Isten összegyűjti a népet, majd szétválasztja őket. A pusztát mint helyet nem lehet meghatározni, mert a „népek pusztájába” vezeti az egész népet. Ide tartozónak érthetjük még az Észak-Izraelből Asszíriába hurcoltakat és az Egyiptomban élő diaszpóracsoportokat is. Lényeges, hogy itt a nép szemtől szemben áll az Istennel. Nem hegyen találkoznak és nem

közvetítő által, hanem „szemtől szemben állva törvénykezem veletek” – mondja az Úr, aki a vádló és a bíró is egyben. Mi lesz az ítélet eredménye? Hiszen ismert a nép szorozatos hűtlensége és engedetlensége.

A 37. vers az ítélethozatal különleges képét alkalmazza. Az Úr a pásztorbotja alatt átterelve választja szét a hűségest és a hűtlent. Mint ahogyan a pásztor válogatja a megtartásra, illetve levágásra szánt állatot, vagy választja ki a tizedre szánt báránnyt.

A 42–44. versek az igazi célra mutatnak, hogy miért is történik mindez. Isten cselekedete, szabadítása indít bűnbánatra. Három lépést tesz meg Isten népe: visszaemlékezik saját tetteikre, megundorodnak önmaguktól, felismerik az Úr kegyelmét, nagyságát. A nép tagjai ekkor jutnak igaz önismeretre, mert meglátják eddigi tetteiket. Őszinte szégyent megélve, valódi alázattal állnak az Isten előtt. Az Úr pedig nem a bűnbánat eredményeképpen cselekszik, hanem saját szentsége, neve és a szövetségben megígért szeretete által. Ingyen kegyelem ez, amely nem a nép érdeméért, cselekedeteiért, hanem az Úr szent névéért jut érvényre. A csüggedt, engedetlen néppel Isten újat kezd (2Kor 5,17). Erről nem feledkezhetnek el, hanem ez indítja őket őszinte dicsőítésre. Nem happy end, nem mesés befejezés ez, ahol minden jó, ha a vége jó, mert az ítélet és a felelősség megmarad, de látható, átélhető Isten hűsége. Ő az, aki hű önmagához, ígéretéhez.

A perikópa megértéséhez

Ezékiel számára fontos téma a bűn, a büntetés és a felelősség hordozásának hangsúlyozása. Az ítélethirdetés akkor kezdődik, amikor a bűnök annyira megsokasodtak, hogy többé nem bocsáthat meg Isten. Könyörülete háttérbe szorul egy időre. A bűnterhet nevén kell nevezni, bűnbocsánatot kell kérni. A változás csak akkor következhet be, amikor Isten és népe között a kapcsolat helyreáll. Az ítéletes próféciák igazoló alapjává válik Jeruzsálem pusztulása. Ezért Kr. e. 587 után innét indulnak el az üdvpróféciák. Történelemszemléletéről tanúskodik az egész 20. fejezet, amely szerint nemcsak a fogságban lévő nép a bűnös, hanem az egész közösség. Jeremiához hasonlóan azonban hangsúlyozza az egyén felelősségét tetteiért a jelenben.

Ezékiel egyik központi gondolata Isten szentségének hangsúlyozása: „...megtudjátok, hogy én vagyok az Úr!” Izrael hazavezetése nem a nép kiválósága miatt történik, hanem az Úr nevének becsületéért. Szent neve miatt újra megszenteli és visszavezeti népét. (Ezt ábrázolják a 38–41. versek.) Az idegen népek nem mondhatják: Izrael Isten gyenge ahhoz, hogy megvédjen és megtartsa. A nép újjáteremtése isteni ajándék. Ez a gondolat tovább gazdagodik Ez 36,26-ban, ahol teljes megújulást, új szívet és lelket ad az Úr.

Igehirdetési vázlat

„Szemem állandóan az Úrra néz, mert ő szabadítja ki lábamat a csapdából. Fordulj felém, és könyörülj rajtam, mert magányos és nyomorult vagyok. Enyhítsd szívem szorongását, szorult helyzetemből szabadíts ki! Lásd meg nyomorúságomat és gyötrődésemet, és bocsásd meg minden vétkemet!” (Zsolt 25,15–18)

„Legyünk olyanok, mint más nemzetek. . .”

Sokszor nem tudjuk, hogy hova is emeljük a tekintetünket. Mennyi mindent látunk, amit nem szeretnénk, ami aggodalommal, kétséggel és kérdéssel tölt el! Amikor körülnézünk a világban, az életünkben oly sokszor szeretnénk inkább félrenézni, hogy ne kelljen szembesülnünk. Nem jó szembenézni harcokkal, gonoszsággal és megmagyarázhatatlan indulatok következményeivel. Amikor elfárad a szemünk a világ szemlélésében, és nem talál már szívet-lelket melengető látnivalót, akkor kérdezzük, hogy merre tovább.

Néha azt is kérdezzük, hogy miért aggaszt minket mindez. Lehet, hogy könnyebb lenne nem is gondolkozni és rágódni az élet dolgain. Lehet, hogy egyszerűbb lenne megrándítani a vállunkat és továbbmenni vagy felvenni a kesztyűt és harcolni. Bármilyen eszközzel küzdeni az igazunkért. Ha együtt úsznánk az árral, talán már nem lennénk gondterheltek vagy magányosak és nyomorultak, mert mindenki ugyanígy él. Talán jobb lenne, ha ugyanolyanok lennénk, mint akik nem ismerik Istent. Nincsenek lelkiismereti problémáik, nem érzik a keserű könnyeket, a mardosó rossz érzéseket, mint amikor úgy érezzük: ismét hibáztam, szeretetlen, szívtelen, rossz tanítvány voltam. Mert igen sokszor szégyenülünk meg a felismerés után: már megint mit tettem, mit mondtam? Könnyebb lenne? Ki tudja, de valamiért mégsem sikerül. Miért?

„Királyotok maradok erős kézzel és kinyújtott karral”

Sok tévutat bejártunk már. Lehet, hogy nem mernénk magunkat szentek közösségének nevezni. Nem is a tökéletesség vagy a lelkiismeret bajnokai vagyunk, hanem gyötrődő lelkek, akik várják a választ, merre, hogyan tovább. Tudjuk, mekkora kinnal jár, amikor egy lélek, egy élet meghasonlik önmagával, ahogyan Jézus fogalmazta meg a lekción: „Minden ország, amely meghasonlik önmagával, elpusztul.” Hát kihez, hova is tartozunk, miért van bennünk sok gyötrő kérdés?

Nem a véletlen műve ez. Valamikor, jól emlékszünk még rá, az Isten, a mennyei Atya megszólított bennünket is. Azt mondta: hozzám tartozol, kiválasztottalak, a gyermekem vagy. S lehet, hogy e mondat sokszor elhalkult a világ zajában. Lehetséges, hogy csak nagy gyötrelem, fájdalom, gyász idején erősödött fel és jutott eszünkbe ez a mondat. Ma mégis hallhatjuk szavát, amely azt mondja: Tudom, milyen hűtlen lettél, tudom, hogy sokszor elkóboroltál, mégis hozzám tartozol. Sőt Isten megerősíti velünk a

szeretetszövetséget, mert nem akarja, hogy életünk egyre nyomorúságosabb legyen, mint annak az embernek az állapotára, akit csak egy időre hagyott el a gonosz lélek, és megerősödve vett szállást benne ismét. Legtöbbször a baj okát szoktuk kutatni, és tesszük fel a sokat hangoztatott kérdést: Miért? Kérdezzük meg most is: Miért teszed ezt, Istenem?

„Az én nevemért, nem pedig a ti gonosz életek és romlott tetteitek szerint bánok így veletek”

A böjti időszakban önvizsgálatot tartva sok mindent láthatunk. Látjuk, hogy már megint nem Isten akaratának engedelmeskedtünk, nem az ő szavát követtük. Újra és újra belesétáltunk ugyanabba a bűnös, önző, Istentől távolodó, látszatzmegoldásokat kergető életbe. Hogyan kérjük és várjuk ismét a bocsánatot, a megtisztítást, az új kezdetet? Mire alapozhatunk? A saját erőnkre, elhatározásunkra, elszántságunkra nézve nincsen sok esélyünk. Elkészerít az önvizsgálat, megrettent a kép, amelyet a tükör mutat. Néhány éles pillanatban az ember bizony utálatot és undort érez. Könnyű a másik embert megvizsgálni és utálattal elfordulni tőle. De mi van velünk? Talán tőlem is így fordulnak el, vagy fordultak el már mások. Térdre kényszerít és összetör, amikor ilyen leplezetlenül bűnnel borítva látom magam. Isten azonban nem fordult el tőlem. Jézusban, az ő Fiában bűnbocsánatot és új életet ad nekem. Pusztán kegyelméből, mert ő magát meg nem tagadja.

További javaslatok az istentisztelethez

Lekciók

Lk 11,14–23(24–28); Ef 5,1–9

Énekek

EÉ 188, 370, 387

Ima

„Uram! Senkire sem szorulok rá annyira, mint reád. Amióta a földre jöttél, nem kell az embernek tehetetlenül beletörődnie a sötétség tényébe. Ha követésedbe szegődöm, Te a szívembe pazar fényt szórsz. Mint annyi más híved életét, az enyémet is áldássá tudod tenni társaim számára. A Te világosságodba beletartozik a múltam és a jövőm. Nem sötét még a Halál Völgye sem, ha Veled haladok át rajta. A cél pedig, amely felé vezetsz, a rejtélyek nélküli, világos örökkévalóság.” (Ordass Lajos)

Illusztráció

DALSZÖVEG

Oly messzire mennék tőled, Istenem, ha nem hívnál szüntelen.

Itt annyi minden kér: „Szolgálj énnekem!”, hogy hozzád hűtlen legyek.

Ott látom fenn a Golgotán, ott látom keresztedet.

Így hívtál szerető Atyám, hozzád megyek.

Bence Gábor (ÚÉ 50)

VERS

Radnóti Miklós: *Nem tudhatom...* (részlet)

„Hisz bűnösök vagyunk mi, akár a többi nép,
s tudjuk miben vétkeztünk, mikor, hol és mikép...”

József Attila: *Két hexameter*

„Mért legyek én tisztességes? Kiterítenek úgyis!
Mért ne legyek tisztességes! Kiterítenek úgyis.”

KORÁLSZÖVEG

„Bűnnel borított arcom fölemelni / Hozzád, te tiszta, szent,
ha nem tudom: / Szabad szent lábad előtt leborulnom / Vét-
kesen és szegényen, Jézusom.” (EÉ 387,4)

Felhasznált és ajánlott irodalom

JÁNOSSY Lajos 1944. *Az egyházi év útmutatása*. Sopron.

Jeromos *Bibliakommentár*. 1. köt. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2002.

ORDASS Lajos 2008. *Útravaló*. Harmat Kiadó – OLBK, Budapest.

SOGGIN, J. Alberto 1999. *Bevezetés az Ószövetségbe*. Kálvin Kiadó, Budapest.

WESTERMANN, Claus 1993. *Az Ószövetség teológiájának vázlata*. Tillinger Péter Műhely, Budapest.

ZIMMERLI, Walther 1979. *Ezechiel 1–24*. 1. köt. Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn. (Biblischer Kommentar Altes Testament XIII/1.)

■ PÉTERNÉ BENEDEK ÁGNES

Böjt 4. vasárnapja (Laetare)

► Ézs 30,18–23

Igehirdetési előkészítő

Áldás kibontakozása a szorongattatásból az Urat váróknak

A vasárnap jellege

Böjt 4. vasárnapja Laetare (Örvendezz!) vasárnapja. Ezen a napon különösen hangsúlyos, hogy a bűnbánati időszakban is minden vasárnap a mi Urunk feltámadásának ün-

nepe. A vasárnap témája: Az élet Kenyere. Jézus Krisztus minden áldás forrása, aki minden körülmények között meg tudja adni azt, amire szükségünk van.

Ennek a vasárnapnak a különlegessége, hogy ez az ige azokban a gyülekezetekben, ahol a kiírt textusok alapján hangzanak el az igehirdetések, utoljára 1971-ben szólalt meg a szószékről.¹

Ez azt jelenti, hogy a most aktív lelkipásztor testvérek elvileg nem prédikáltak még erről a szakaszról. El ne felejtjük megkérdezni az Urat, hogy mit szeretne mondani ezen a régen hallott igén keresztül nekünk, és rajtunk keresztül a gyülekezeteknek!

Kortörténeti háttér

Luther írja az Ézsaiás próféta könyvéhez írt előszavában (1528): „Aki a szent Ézsaiás próféta könyvét haszonnal akarja olvasni és jobban kívánja érteni, ne vesse meg (ha maga jobban nem tudja) tanácsaimat és útmutatásomat: először is, hogy e könyv címén és kezdetén ne fusson át, hanem ezeket jól megjegyezze [...] Mert magyarázat ez a cím, és világosságot tart az egész könyv fölél. [...] Aki azonban a címet megveti vagy nem fogja fel, annak azt tanácslom, hagyjon békét Ézsaiás prófétának, mert soha nem fogja igazán megérteni. [...] Hanem címen nem csupán azt értem, hogy az Uzziás, Jóthám, Akház, Ezékiás, Júda királyai stb. szavakat olvasod és felfogod: de kézbe kell vened a Királyok és a Krónika utolsó könyvét, ezeket a legutolsó lapig jól megtanulni, kiváltképpen az azon királyok ideje alatt esett történeteket, beszédeket és eseményeket, akik a címben említve vannak.” (LUTHER 2010, 70. o.)

Ha esetleg még nem követtük Luther tanácsát, és most már nincs is időnk mindezt végigtanulmányozni vasárnapig, a mostani igeszakaszhoz a 2Kir 18–19-et mindenképpen olvassuk el, és hozzá Ézsaiás könyvéből a 30. és 31., valamint a 36–37. fejezeteket. Ezekből derül ki, hogy milyen háttérben mondja azt Istenünk, hogy „*De még vár az Úr...*”

Mindezt most dióhéjban összefoglalom, de ne spóroljuk meg az adott fejezetek elolvasását.²

Izrael a nagyhatalmak között sokszor került kiszolgáltatott helyzetbe, és emögött nem pusztán politikai erők változása volt, hanem Isten maga. Ebben az időszakban AsszírIA emelkedett ki a népek közül. Az északi országrészt már leigázta (Kr. e. 722), a déli Júda pedig vazallus államává lett. Ezékiás uralkodott ekkor, akinek idejében Isten nagy reformokat vitt végbe népe életében. Amikor Szanhérib az asszír trónra lépett, az elnyomott kisebb népek, köztük Jú-

¹ Akkor is két részletben: a 18. vers ötvened vasárnapján, a 19–23. versek böjt 4. vasárnapján (textuarium.uw.hu).

² Lásd még a korábbi *Lelkipásztor*-előkészítőket: VIRÁGH 1971; MUNTAG 1971.

da is, megpróbálták kihasználni a helyzetet, és egy lázadás szerveződött az egyiptomiak segítségül hívásával.

Emberileg érthető a próbálkozás, de még így is kockázatos, hiszen korábban Asdód példája mutatta (Ézs 20,1–6), hogy az egyiptomi segítséggel nem sokra mentek az aszírok ellen.

A legfőbb probléma azonban az volt, hogy Istent nem kérdezték meg, illetve nem hallgattak rá ebben az ügyben, hiszen ez a szervezkedés nemcsak az asszír uralkodónak nem tetszett, hanem az Úrnak sem. Ő ugyanis az úgynevezett királytörvényben már régen megmondta, hogy a nép ne forduljon vissza oda, ahonnan már egyszer megszabadította (5Móz 17,16). Ennek Ézsaiás prófétán keresztül is hangot adott: „*Jaj azoknak, akik Egyiptomba mennek segítségért, akik lovakban reménykednek! A harci kocsik tömegében bíznak, és az abba fogott lovak nagy erejében; de nem tekintenek Izráel Szentjére, nem folyamodnak az Úrhoz.*” (Ézs 31,1)

Az asszírok válaszul megszorongatták Júdát. Ezékiás nagy adót volt kénytelen fizetni, a templomot is megcsontkítva, de így sem tudta elkerülni Jeruzsálem ostromát (Kr. e. 701). Szanhérib először kincstárnokának beszédén keresztül, majd levélben próbálja megtörni a népet és a királyt. Sátáni karakter rajzolódik ki ezekben az aljas szövegekben (Ézs 36,4–21; 37,10–13) csúsztatással a reformok kapcsán, bizalmatlanság keltésével a királlyal és az Úrral szemben, félelemkeltéssel, féligazságokkal és hamis ígérekkel a deportálásról.

Ezékiás nagyon bölcsen megtiltja, hogy erre bárki is válaszoljon, és az Úrhoz fordul. Ézsaiáson keresztül ígéretet kap, de Szanhérib továbbra is fenyegeti. Ezékiás leborul, és szó szerint az Úr elé tárja az ügyet, végre elismerve, hogy csak ő tud segíteni, senki más. Ezt meg is tapasztalják. Ézsaiáson keresztül ismét válaszol az Úr, megerősíti ígéretét, és csodálatos módon megszabadítja népét az emberileg kilátástalan helyzetből.

Exegézis – az igehirdetés felé

18. vers

„*De még vár az Úr, hogy megkegyelmezessen, készen áll arra, hogy irgalmazhasson. Mert bár ítélő Isten az Úr, boldogok mindazok, akik benne reménykednek.*”

A verset bevezető kötőszó³ az előzményekre utal, amelyben a pártütő fiakról olvashatunk, akiknek engedetlensége oda vezet, hogy nem marad más a népből, mint egy „*jelzőpózna a hegytetőn és egy zászlórúd a halmon*” (17c).

Az ítélet Istene azonban kitartóan várakozik.⁴ Vár az

³ וְיָקֵץ szó szerint: 'és ezért; azért'.

⁴ אֲחַדְתֵּיךָ piél alak (intenzív igeörzs) utal a várakozás intenzitására, az imperfektum állapot pedig annak befejezetlen voltára. Az angol NIV ezt a vágyakozás szóval adja vissza: *longs to be gracious*.

ítélettel, hogy megtérjünk, és mi is várjuk őt, az ő közbelépését.⁵ Boldogok azok, akik így fordulnak felé, hiszen nála kegyelmet találnak, és megtapasztalják ennek áldásait.

A bűnt gyűlölő szent Isten tehát kegyelmezni akar. Ez a feszültség sűrűsödik abban a kijelentésben is, hogy „*készen áll arra, hogy irgalmazhasson*”. Itt a héber יִרְחַם ige szerepel, mely Isten felséges⁶ voltáról szól, és úgy írja le Urunkat, mint aki tekintélyesen felkel, hogy cselekedjen. Erejével azonban nem az a célja, hogy elpusztítson, hanem az, hogy irgalmazzon.⁷ A Septuaginta felemeltetéséről szól itt (ὀψωθήσεται), amely rögtön eszünkbe juttatja a mi Urunkat, aki helyettünk függött ott a kereszten, jelzőpóznaként a hegytetőn és zászlórúdként a halmon (Jn 3,14–15).

19. vers

„*Ne sírj többé, Sion népe, Jeruzsálem lakója! Bizonyosan megkegyelmez az Úr, ha hozzá kiáltasz. Mihelyt meghallja, válaszol neked.*”

Ez a vers Isten ígéreteinek tárháza. A magyarban azonban elsikkad egy ígéret, ami a héberben és más fordításokban ott van. Itt ugyanis nem pusztán megszólítják Sion népét, Jeruzsálem lakóját, hanem arról szól az Úr, hogy Isten népe lesz még lakója Sionnak, Jeruzsálemnek, ami az ostrom idején óriási bátorítás volt.

Isten határozottan megígéri⁸ népének, hogy nem fog sírni, mert bizonyosan megkegyelmez neki. Mindkét esetben figura etymologicával van dolgunk a héber szövegben, amelynek hangsúlyát a magyarban más szavakkal fejezzük ki.

A vers végén az imádság meghallgatásának ígérete hangzik (vö. Ézs 65,24). A héberben perfektum alakban vannak ezek az igék, amelyek megint csak az ígéret biztos voltáról tanúskodnak. A Jézusban bízó emberé lehet ez a bizonyosság ma is, ahogyan János apostol írja levelében: „*Ezt azért írtam nektek, akik hisztek Isten Fia nevében, hogy tudjátok: örök életetek van. Az iránta való bizalmunk pedig azt jelenti, hogy ha bármit kérünk az ő akarata szerint, meghallgat minket. Ha pedig tudjuk, hogy bármit kérünk, meghallgat minket, akkor tudjuk, hogy már megkaptuk, amit kértünk tőle.*” (1Jn 5,13–15)

20. vers

„*És bár szűkösen adott kenyeret, és kimérte a vizet az Úr, nem állítják többé félre tanítódát, hanem saját szemeddél láthatod tanítódát.*”

⁵ A RÚF „reménykednek” szava valójában ugyanaz a szó, amit a vers elején „vár”-nak fordít, csak qal particípium alakban יִרְחַם.

⁶ Lásd a Károli-fordítást.

⁷ אֲחַדְתֵּיךָ szó az „anyaméh” kifejezést tartalmazza, mely szemléletesen ábrázolja Isten viszonyulását hozzánk.

⁸ A magyar fordításban az imperfektum erős felszólításként jelenik meg.

A szükség, szorongatás kenyerét és az elnyomás, nyomorúság vizét megadja⁹ az Úr, ami azt a tényt közli, hogy a teteknek van következménye, de Isten gondoskodik az övéiről még szorult helyzetben is. Jó ezt tudatosítani, nehogy elfelejtsük, amikor nehezebb időszakok következnek. Sokszor kerültek Isten emberei nyomorúságos helyzetbe, akár saját engedetlenségükből kifolyólag, akár hitük miatt, de amíg az Úrnak terve volt velük, addig megadta azt, ami szükséges.¹⁰

A legfontosabb pedig, ami az ige második felében megjelenik, hogy Isten gondoskodik arról, hogy ígéje eljusson hozzánk. A tanítóval a próféta utalhatna pusztán egy emberre is, de sokkal inkább a Messiásra mutat előre, az Úrra magára.¹¹ Adjunk hálát azért, hogy szabadon hirdethetjük az Úr szabadítását, de vegyük észre, hogy Isten sokszor „nem akarom” helyzetekbe visz, hogy rávezessen: „...kevéssé van szükség, valójában csak egyre” (Lk 10,42a).

21. vers

„Saját füleddel hallhatod a mögötted hangzó szót: Ezen az úton járjatok, se jobbra, se balra le ne térjete!”

Isten személyes jelenlétéről beszél ez az ige is egy érzékletes képpel: mintha a Mindenható Úr állna mögöttünk, és súgna fülünkbe útmutatásait. Micsoda fordulat ez! Emlékezzünk, hogy korábban az engedetlen nép, vezetőivel az élén, Isten akarata ellenére hozott döntéseket. Hányszor volt az egyház történetében is, hogy valami más alá rendelték Isten ígétét (filozófia, különféle kritikai módszerek, pszichológia stb.), elvesztve így azt a tiszta, egyértelmű hangot! Most újra az Úr szabja meg az irányt,¹² és ő figyelmeztet, ha le akarunk térni az útról.¹³ Lelkipásztorként is ez az, amire igazán vágyunk, de ne felejtjük el, hogy ez a mennyei navigáció szigorúan csak online üzemmódban működik, és sok minden van, ami akadályozhatja ezt a kapcsolatot.

22.vers

„Tisztátalannak fogod tartani az ezüsttel bevont bálványaidat és az arannyal borított istenszobraidat. Kihajítod azokat, mint valami undorító dolgot,¹⁴ ezekkel a szavakkal: Ki innen veletek!”

⁹ Az ÚF és RÚF múlt időben hozza, pedig a perfektumot megelőzi egy *vav consecutivum*, ami miatt jelen vagy jövő időben kellene fordítani (lásd Károli-ford.).

¹⁰ Ezékiás kapja ezt a jelet, amikor az Úrhoz fordul: „Neked pedig ezt a jelet adom: Ebben az évben azt eszitek, ami a tarlón nő, a második évben azt, ami annak a magvaiból hajt, a harmadik évben azonban vessetek és arassatok, ültessetek szőlőt, és egyétek gyümölcsét!” (Ézs 37,30) További példák: 1Kir 18,3–4; 22,26–27.

¹¹ Vö. MUNTAG 1971. Ha más tanítóról lenne is szó, akkor is Isten jelenlétére utal az igehirdetésen keresztül népe között.

¹² Többféle fordítás lehetséges, a lényeg, hogy ő mutatja az utat.

¹³ 5Móz 5,32–33; Józ 1,7; 23,6; Péld 4,25–27.

¹⁴ Betegséget, erőtlenséget, menstruációt (emiatt tisztátalanságot) jelentő szó, vö. 3Móz 15,19kk; 20,18.

A szent Istennel való közösség következményeként szabad leszek arra, hogy szívemhez nőtt,¹⁵ de életveszélyes dolgokat végre megutáljak és kidobjak az életemből. Vigyáznunk kell, mert ahogy Kálvin írta: „Az ember szelleme öröktől fogva bálványokat gyártó műhely.”¹⁶ A bálvány és istenszobor szavak mögött kétféle technika rejlik a héber nyelvben. Az előbbi faragott, utóbbi öntött, ami utal az ember találékonyságára ezen a téren. Képesek vagyunk még az Istennel kapcsolatos, szent dolgokból is bálványt készíteni. Ebben a versben is a „borított”-nak fordított héber szó (תַּבְּרִיטִים) az éfóddal, papi öltözettel rokon kifejezés. Lelkészként nem engedhetem meg, hogy a szolgálatom, a magam személye fontosabbá váljon, mint maga az Úr.

23. vers

„Ő pedig esőt ad a magra, amellyel beveted a földed, és kenyeret ad a föld terméséből, amely bőséges és tápláló lesz. Nyájad tágas mezőn legel azon a napon.”

Ebben a versben áldások sorát tárja elénk az Úr.¹⁷ Amit Szanhérib is ígért,¹⁸ és a nép eddig más istenektől várt, azt az Úr tudja, és ígérete szerint meg is fogja adni azoknak, akik benne bíznak. Várjuk tőle mi is ezeket az áldásokat személyes életünkben, gyülekezetünk nyájában. Ez azonban annak a folyamatnak a gyümölcse, amit ez az ige elénk tár: az Urat várni, az ő szabadítását, gondoskodását kérni, a kapott útmutatásra engedelmesen figyelni és a bálványokat kihajítani.

Igehirdetési vázlat

Tekintettel arra, hogy nem túl ismert igeszakaszról van szó, azt javaslom, hogy a háttér rövid ismertetésével Ezékiás példáján keresztül tárjuk fel az imént felvázolt folyamatot, ahogyan Isten megígéri az őt váróknak az áldás kibontakozását. Az ígét versről versre bontsuk ki a gyülekezet előtt a közösség életére alkalmazva, felhívva a figyelmet arra, hogy ezek az ígérek, áldások a Jézussal való személyes kapcsolatunkból fakadhatnak.

¹⁵ A héber szó szerinti fordítása: ezüstöd és aranyod. Ez jobban kifejezi a személyes kötődést, hogy a nép számára drága, fontos az a dolog.

¹⁶ http://refpedi.hu/lapozo/Hittan3-TS-2017-08-17-CsF/index_150.html, 148. o. Letöltés: 2018. január 8.

¹⁷ Vö. 3Móz 26,3–5; 5Móz 11,13–15; 28,1kk.

¹⁸ „Adjátok meg magatokat, és jöjjetek ki hozzám! Akkor mindenki a maga szőlőjéről és fügefájáról ehetsz, és mindenki a maga kútjának vizét ihatja, amíg el nem jövök, és el nem viszlek benneteket a ti földetekhez hasonló földre, gabonát és mustot adó földre, kenyeret és szőlőt adó földre.” (Ézs 36,16b–17)

Életből vett példa

Egy fiatalember teljesen belemerült a világi életbe: rockzene, alkohol, paráznaság, okkult praktikák, sátáni erők rabjává vált. Bár kiskorában vallásos közegben nevelkedett, mégis csak később, egy frissen hitre jutott barátján keresztül hallott igazán Jézus Krisztusról mint Szabadítóról. Ő nagyon tömören fogalmazta meg az állapotát: „Ki kelle-ne tépni a zablát a szádból!” Ezen ő először vérig sértődött, de belátva, hogy barátjának igaza van, Jézushoz fordult, és megtapasztalta az ő szabadítását. Ezután kihajigálta mindazt a szobájából, ami ahhoz a régi élethez kötődött, és egy máglyán elégette. Azóta Jézussal új életben jár.

További javaslatok az istentisztelethez

Lekciók

Jn 6,1–15; Gal 4,21–31

Énekjavaslat

Tisztítsd meg szíved (ÉÉ 460)

Az EKE-énekeskönyv a 7. verset is tartalmazza:

„Tisztítsd meg szíved, Krisztus szentegyháza,
Urunk miattad pogány ne gyalázza;
S hogy megtartassál, nosza újulj végre,
Szent papi népe!”¹⁹

Felhasznált és ajánlott irodalom

- Biblia magyarázó jegyzetekkel.* Kálvin Kiadó, Budapest, 1997.
HAFENSCHER Károly 2010. *Liturgika.* Luther Kiadó – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszéke, Budapest.
Life Application Bible. Tyndale, Wheaton; Zondervan, Grand Rapids, 1991.
LUTHER Márton 2010. *Előszók a Szentírás könyveihez.* Magyarországi Luther Szövetség, Luther Kiadó, Budapest. (Magyar Luther Könyvek 2.)
MACDONALD, William 2009. *Őszövetségi kommentár.* Evangéliumi Kiadó, Budapest.
Matthew Henry's Complete Commentary on the Whole Bible. Biblia Felfedező 4.0; e-sword version 11.1.0.
MUNTAG Andor 1971. Böjt 4. vasárnapja (Ézs 30,19–23). *Lelkipásztor*, 46. évf. 1971/2. 101. o.
POLLÁK Kaim 1881. *Héber–magyar teljes szótár.* Budapest.
TÓTH Eszter: Ézs 30,18–23, a héber szöveg elemzése. *Kézirat.*
VIRÁGH Gyula 1971. Hatvanad vasárnap (Ézs 30,8–18). *Lelkipásztor*, 46. évf. 12. sz. 756. o.
WEBB, Barry 2001. *Ézsaiás könyve.* Harmat Kiadó, Budapest.

■ MALIK PÉTER KÁROLY

Böjt 5. vasárnapja (Judica)

▶▶ 1Móz 14,18–20

Igehirdetési előkészítő

Áldott vagy a Felséges Isten előtt!

A vasárnap jellege

Böjt ötödik vasárnapját Judica elnevezéssel is illetjük, amely a 43. zsoltár első verséből ered: „*Szolgáltass nekem igazságot, Istenem, és pereld peremet a hűtlen néppel szemben!*” Jobban értjük Károli fordítása szerint: „*Ítéld meg engem oh Isten! és oltalmazd meg ügyemet az irgalmatlan nemzetség ellen.*” Más elnevezés szerint passióvasárnapnak vagy fekete vasárnapnak is hívjuk, hiszen figyelmünk egyre jobban a keresztre, Krisztus szenvedésére irányul. Megváltó Urunk ártatlan halála által kapjuk bűneink bocsánatát, de a gyászban az ünneplés is megjelenik, ha hittel nézünk a keresztfára. Az evangélium (Jn 8,46–59) és az epistola (Zsid 9,11–15) igéje is megerősít abban, hogy Jézus Krisztusban van életünk, hiszen ő a mi főpapunk, aki nem bakok és bikák vérével, hanem tulajdon vérével szerzett egyszerű s mindenkorra örök váltságot.

Amit a textusról tudni kell

E rövid szentírási szakasz jobb megértéséhez idézzük fel az előzményeket. Ábrahámot nagy tisztelet övezte a környező népek körében, felnéztek rá mint fejedelemre, mint bölcs nemzetségfőre, befolyása volt a környezetére is. Bár élete és megingathatatlan istenhite éles kontrasztban állt a bálványimádókéval, ugyanakkor előzékenysége és jótekonysága barátságot és bizalmat, mesterkéletlen alázatossága, nemes viselkedése tiszteletet és megbecsülést ébresztett a vele kapcsolatba kerülők körében, amihez még finom diplomáciai érzék és háborúban való bátorság, ügyesség is társult.

Annak dacára, hogy egy új vallás tanítóját látták benne, a három testvér, az amorita síkság uralkodói meghívták maguk közé szövetségesnek. Nemsokára alkalom is adódott számára, hogy hasznát vegye ennek a baráti szövetségnek.

Kedorláómer, Elám királya mintegy tizennégy évvel azelőtt megszállta egész Kánaánt, és adófizetőjévé tette a legyőzötteket. Néhányan azonban fellázadtak ellene, de Elám királya szövetségeseivel ismét bevonult az országba, hogy meghódolásra kényszerítse a lázadókat. Kánaán öt királya egyesítette ellene erejét, és a Sziddim-völgyi ütközetben teljes vereséget mért rá és szövetségeseire. Az életben maradtak a hegyekbe menekültek. A győztesek kifosztották a síkság városait, és gazdag zsákmánnyal,

¹⁹ EKE-énekeskönyv 430 (<http://eke.lutheran.hu/ekeenekeskonyv/index.php>).

sok fogollyal távoztak, akik között ott volt Lót is, Ábrahám unokaöccse. Ekkor Ábrahám saját táborából összegyűjtött 318 szolgát, és szövetségeseivel meglepték az ellenséget. Hatalmas győzelmet aratva Lótot és családját a foglyokkal és javaikkal együtt mind kiszabadították. Visszatértek Sodoma királya jött elé kíséretével, hogy tiszteletet adjon a győztesnek, felajánlva a hatalmas zsákmányt. Ábrahám azonban lemondott a zsákmányról, csak a szövetségeseinek, Anérnak, Eskólnak és Mamrénak járó részre tartott igényt.

A perikópa megértése

Egy ilyen – emberi jellemet igazán próbára tévő – kísértésben valószínűleg nagyon keveseknek sikerült volna olyan nemesen viselkedni, mint Ábrahámnak, aki még egy fonalszálat sem fogadott el a hatalmas zsákmányból saját magá részére, egyedül Istenre hagyatkozik az anyagi gyarapodás tekintetében. Ez a hozzáállás csúcspontja ki ebben a jelenetben, amikor Melkisédnek, Sálem királya áldja meg Ábrahámot, akinek ő minden vagyonából tizedet adott, mint a magasságos Isten papjának.

Ki is volt Melkisédnek? A Zsidókhoz írt levél szerint az igazság királya, azután pedig Sálem (a későbbi Jeruzsálem) királya, azaz a békesség királya, a hatalmas Isten papja, akinek az Írás nem említi sem apját, sem anyját, sem nemzetiségi származási rendjét, aki szimbolikusan az örökkévaló Isten papja (Zsid 7,1–2). Melkisédnek papsága tehát nem azonos szintű a léviták papságával, hanem magasabb rendű annál, hiszen tizedet kap Ábrahámtól, Áron és Lévi papok ősatyjától. E gondolat mentén tanít a Szentírás Krisztusnak a Melkisédnek rendje szerint való örökkévaló papságáról, aki nem időleges, hanem tökéletes és végérvényes üdvösséget szerezhet azoknak, akik általa járulnak Istenhez, hiszen mindenkor él, hogy közbenjárjon érettünk (Zsid 7,25).

Igehirdetési vázlat

Isten szövetsége

Isten szövetséget kötött Abrámmal, kiválasztotta és népének ősatyjává tette. Ez a szövetségkötés akkor történt, amikor még semmi sem annak látszott, ami később lett. „Annyi lesz utódaid száma, mint égen a csillag vagy tenger partján a fövény” – csak telt-múlt az idő, és semmi sem változott, nem tűnt úgy, hogy beteljesedne az ígéret. A szolgálonótól később ugyan megszületett a gyermek, de ő nem Isten ígéretének, sokkal inkább az emberi ügyeskedésnek a gyümölcse volt. Az ember néha úgy gondolkodik, hogy hátha Isten elfeledkezett az ígéretéről, s megpróbál saját maga segíteni az Úrnak. Abrám mintegy hetvenöt esztendő, amikor elhívását kapja, Isten szövetséget is köt vele,

de az ígéretnek valóra válását hosszú türelemiskola előzi meg. Amiképpen sokszor a mi életünkben is elhangzik egy imádság, egy könyörgés, amire választ is kapunk, de aztán... Aztán sokáig csöndesen és türelmesen kell várni. Mint az elvetett magocskának, mire eljön a kellő évszak, az elegendő csapadék és a megfelelő időjárás.

A meghallgatás türelme

Ábrahám a hitével, türelmes és kitartó hitével végül nyert. Bár sokszor földadni látszott, hiszen hányszor gondolta emberi ravaszsággal megsegíteni magát, hűgának nevezvén a feleségét (bár nem hazudott, mert húga is volt, közös apjuk, de külön édesanyjuk lévén Sárával), szolgálótól szerezvén örökösöt, hogy ne gyermek nélkül haljon meg. Isten azonban beteljesítette ígéretét, hiszen önála nincsen változás vagy a változás árnyéka (Jak 1,17), ő tegnap és ma és mindörökké ugyanaz (Zsid 13,8).

Az elmondott imádság lényege, hogy az ember higgye is, amit mond. Ez a fajta hitbeli türelem tulajdonképpen hasonlít ahhoz, ahogy a kisgyermek bíz az ő édes szülőjében, hogy amit apa ígér, amit anya mond, az úgy is lesz. Ez a fajta bizalom és kötődés lehet a mi részünk, hiszen hit által lehetünk Ábrahám fiai és az ígéret általi örökösök, örököstársai a Krisztusnak (Gal 3,29).

Abrám nevének csak kicsiny változtatása is óriási változást jelentett. Hiszen Ábrahám azt jelenti: 'sok nép atyja'. Olyan ember kapta ezt a nevet, akinek akár még kényelmetlen is lehetett ezt a nevet hordani, hiszen körülötte minden ennek az ellenkezőjére utalt. A hit azonban a nem látott dolgok létéről való meggyőződés (Zsid 11,1). Nem akkor hiszem, ha látom, hanem akkor látom majd, ha hiszem. Isten áldása így tud valósággá válni a hívő ember életében. Így láthatom meg Jézusban is személyes Megváltómat, aki a kereszten függ. Így tudom hinni, hogy a keresztről szóló beszéd bolondság ugyan azoknak, akik elvesznek, de nekünk, akik üdvözülünk, Istennek ereje (1Kor 1,18).

Az adomány és az áldás

Amikor az ember Isten áldására vágyódik, akkor könnyen tesz felajánlásokat is a Mindenhatónak. Így tesz Jákób ős- atya is, amikor Béthelben találkozik az Úrral, és fogadalmat tesz (1Móz 28,22).

Isten népének életében később is a jólét és az áldás szinonimája volt az Úrnak tett fogadalom betartása, ahogy a zoltáros is buzdít: „Hálaadásodat áldozd az Istennek, és teljesítsd a Felségesnek tett fogadalmadat!” (Zsolt 50,14)

Az áldást adó Úr törvénye, hogy akiket ő megáld, azok bevételük egy részét visszaadják mintegy a Teremtőnek. Számptalan bizonyágtétel erősíti meg ezt a törvényszerűséget, hogy aki bőven ad, bőven arat (2Kor 9,6).

A teremtmény számára örök igazság, hogy minden áldás forrása Isten, akinek gondviseléséért, jó adományaiért hála illeti meg őt az ember részéről. Annak elfogadásakép-

pen, hogy minden jó adomány felülről adatik, hogy mindenünk tőle van, Isten elrendelte, hogy áldásainak egy részét adjuk vissza számára. Ahogy gyakran hirdetjük is, a jókedvű adakozót szereti az Isten (2Kor 9,7).

Javaslatok az istentisztelethez

Lekciók

Kötelező lekción: Jn 8,48–59

Fakultatív lekción: Zsid 9,11–15

Ajánlott énekek

EÉ 199; 379,2; 319,1; 188,1

Ajánlott imádság

Istenem! Hozzád kiáltok a nap reggelén. Segíts imádkozni és gondolataimat feléd terelni. Magamtól képtelen vagyok rá. Bennem minden sötét, de nálad van a világosság. Egyedül vagyok, de te nem hagysz el engem. Csüggedek, de nálad van a segítség. Nyugtalankodom, de nálad van a béke. Elkeseredem, de nálad van a türelem. Nem értem utadat, de te tudsz utat számomra.

Mennyei Atyám! Dicséret és hála neked az éjszaka nyugalmaért. Dicséret és hála neked az új napért. Dicséret és hála neked minden jótétemenyedért és hűségédért életem eddigi idején. Sok jót tettél velem: hadd fogadjam el most a nehez is a te kezedből. Nem mérsz rám többet, mint amennyit elhordozhatok. Minden javára van a te gyermekeidnek.

Úr Jézus Krisztus! Szegény és nyomorult fogoly és elhagyott voltál, mint én. Ismered az emberek minden nyomorúságát. Velem maradsz akkor is, ha egyetlen ember sem áll mellém. Nem feledkezel meg rólam, és erősítesz engem. Azt akarod, hogy megismerjelek téged, és megtérjek hozzád. Uram, hallom hívásodat és követem. Ments meg engem!

Szentlélek Úristen! Adj hitet, hogy megőrizzen kétség-

beeséstől, szenvedélyektől és bűnöktől. Adj szeretetet Isten és emberek iránt, hogy eltöröljön minden gyűlöletet és keserűséget. Adj reménységet, hogy megszabadítson félelemtől és csüggedéstől.

Irgalmas szent Isten! Megemlékezem előtted enyéimről, szenvedő társaimról és mindazokról, akik ebben a házban nehéz szolgálatot végeznek. Uram, irgalmazz! Add vissza erőmet, egészségemet, szabadságomat. Azután pedig hadd éljek úgy, hogy előtted és emberek előtt számot tudjak adni róla. Uram! Bármit hoz ez a nap: dicsértessék a te neved! (Reggeli imádság szenvedés idején, EÉ 759. o.)

Illusztráció

Ide kívánczok név nélkül egy kedves testvérünk valós tapasztalata, aki lelkes hittel fogadalmat tett, hogy nagyobb adományt ad bevételeiből Istennek. Amikor nehéz idők jöttek életére és családjára, akkor emberi számítás szerint reménytelen lett volna kigazdálkodnia az egész hónapot. Mivel az Úrnak adott pénz volt a legelső, amit félretett, a hátralevő napokban Istenben bízott, hogy marad-e még a hónap végére is annyi, amennyi szükséges. A hónap legvégén döbbenet tapasztalta, hogy sokkal több pénz van erszényében, mint amennyi emberi számítás szerint lehetne. Ez a tapasztalat többször is megtörtént, bizonyítván, hogy amikor az ember megtartja az Istennek tett felajánlását, Isten is megáldja a benne bízót!

Felhasznált irodalom

A Szentírás magyarázata. Jubileumi kommentár. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1969.

Hahn István 1985. A törzsek származásáról, avagy a kincsesbarlang. Helikon, Budapest. 34. kk.

Jánossy Lajos 2008. Az egyházi év útmutatása. Fraternitas Magyarországi Evangélikus Lelkészek Közössége, Veszprém.

■ BUDAY ZSOLT

Órá mutatunk*

Jn 3,30

■ FABINY TAMÁS

Keresztyén Gyülekezet! Testvéreim a Jézus Krisztusban itt, a kelenföldi evangélikus templomban és szerte a világban!

Luther reformátori tevékenysége nem a kilencvenöt tétel kiszögezésével kezdődött, hanem az ő heroikus küzdelmével Istennel, Istenért. „Hogyan talállok irgalmas Istent?” – még Ágoston-rendi szerzetesként birkózott ezzel a kérdéssel. Ebben foglalható össze a reformáció létrejötte. Hiszem, hogy ma is ez a szenvedélyes istenkeresés indíthat el új reformációt. Miként találjuk meg azt az Istent, aki az idők teljességében a földre érkezett, emberre lett, és engedelmes volt mindhalálig, mégpedig a kereszthalálig?

Ki mutat rá erre a kereszten szenvedő Jézusra?

Elsőként az a Keresztelő János, akinek sokat idézett – és számomra különösen kedves – mondata mai alapigénk: „Neki növekednie kell, nekem pedig kisebbé lennem.” Ezt a jelenetet festette meg Matthias Grünewald az isenheimi oltár *Keresztre feszítés* című középképén.

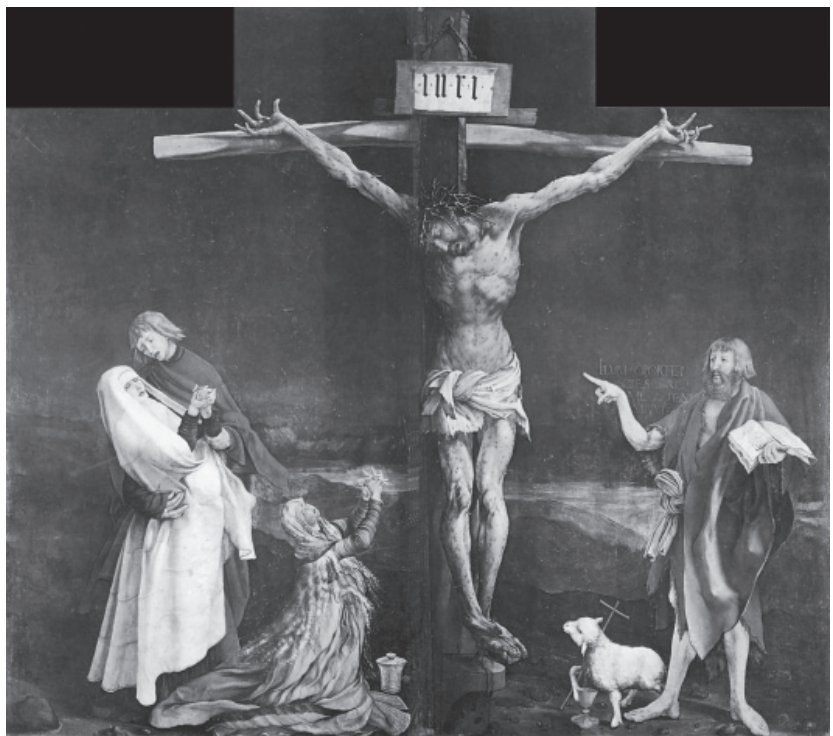
A monumentális ábrázolás közepén a megfeszített Jézus, bal oldalán az öt siratók, jobb oldalán pedig Keresztelő János. Lábánál a bárány, hiszen ő ezt is mondta Jézusra: „Íme, az isten Báránya, aki elveszi a világ bűneit”, mögötte pedig a latin szöveg: *Illum oportet crescere, me autem minui* – Neki növekednie kell, nekem pedig kisebbé lennem.

Keresztelő János tehát Jézusra mutat. Figyeljük az ő jobb kezének anatómiailag túlméretezett mutatóujját, ahogy Jézusra irányítja a figyelmet.

Ő pedig még a szenvedésben is kitarja két karját. Szinte átölelné a kereszt alatt szenvedőket. Édesanyját és a szeretet tanítványt, akiket ekkor biz egymásra: „Íme, a te fiad! Íme, a te anyád.” A mai szenvedőket és gyászolókat is így

bízva egymásra Jézus. És átöleli a zokogó Magdalai Máriát, valamint magát Keresztelő Jánost is.

Az isenheimi oltár 1512 és 1516 között, vagyis közvetlenül a reformáció előtt készült. Már mintegy megjelenítette Luther Márton híres *solái* közül a legfontosabbat: *solus Christus*, egyedül Krisztus!

1. kép. Matthias Grünewald: *Keresztre feszítés*, 1512–1516

Egyedül Krisztust valljuk meg, akiben nekünk, embereknek felragyogott az Isten arca.

Egyedül Jézus a közbenjáró, nem a szentek, nem is Szűz Mária.

Egyedül Krisztus az út, az igazság és az élet. Ő az egyedüli út az üdvösségre, nem bármiféle vallásos cselekmény, mint körmenet, bűcsú vagy jó cselekedet.

Reformációi gyülekezet: *solus Christus*, egyedül Krisztus!

Készültem egy második képpel is. Megmondom őszintén, korábban nem ismertem, a Nemzeti Múzeum *Ige-idők* című reformációi kiállításán találkoztam vele. Nos, Hans Kemmer 1540-ben készült *Törvény és kegyelem* című festményét is érdemes jól megnéznünk, hiszen ott már ketten is a megfeszített Jézusra mutatnak (2. kép).

* Elhangzott a kelenföldi evangélikus templomban 2017. október 29-én. Az istentiszteletet a Duna Televízió élőben közvetítette, megtekinthető az alábbi linken: <https://www.mediaiklikk.hu/video/mise-es-istentisztelet-kozvetites-evangelikus-istentisztelet/>.

A kép jobb oldalán az Újszövetség alakjai láthatók, legfőképpen ismét a megfeszített Krisztus. Ismét Keresztelő János az, aki a mezítelen bűnös embert a kereszt felé fordítja, szé-

igéjét semmi nem helyettesíti. Joggal mondja Reményik Sándor az Igéről, hogy az csak az az Élet kenyere, „Ki Evangélium és semmi más, / Nem tudás, művészet, magyarkodás...”

2. kép. Hans Kemmer: *Törvény és kegyelem*, 1540

les mozdulattal a Megfeszítettre mutat. A kép bal oldalán az ószövetségi alakok, legfőképpen Ádám és Éva. Alattuk Mózes, aki szintén felemeli kezét – és ő is Jézusra mutat! Nem kevesebbet fejez ki ez a csodálatos festmény, mint hogy az Ószövetség előkészíti az Újat, és Jézusról tanúskodik. Nemcsak Mózes, hanem a próféták is a megfeszített Jézusra mutatnak.

Elég, ha csak Ézsaiásra utalok, aki így tanúskodik Isten szenvedő szolgájáról:

„Nem volt neki szép alakja, amiben gyönyörködhettünk volna. Sem olyan külseje, amiért kedvelhettük volna. Megvetett volt és emberektől elhagyatott, fájdalmak férfja, betegség ismerője. (...) A mi betegségeinket viselte, a mi fájdalmainkat hordozta. (...) Bűneink miatt törték össze. Ő bűnhődött, hogy nekünk békességünk legyen. Amikor kínozták, alázatos maradt, száját nem nyitotta ki. Mint a bárány, ha vágóhídra viszik, vagy mint a juh, amely némán tűri, hogy nyírják.”

Az Ószövetség és az Újszövetség tehát összecseng. A kettő együtt alkotja a Szentírást. Ez pedig elvezet minket a második lutheri solához: *Sola Scriptura*, egyedül a Szentírás. Luther szeme megnyílt a látásra, amikor a sok skolasztikus könyv után a Szentírást vehette kézbe, majd azt magyarázta, prédikálta, fordította. *Sola Scriptura*: egyedül a Szentírás. Isten

Sola Scriptura – egyedül a Szentírás. Becsüljük meg, hogy kézbe vehetjük és naponta olvashatjuk – anyanyelvünkön is – a Szentírást. Vannak a világnak ma is országai (például Észak-Korea), ahol főbenjáró bűnnek számít a Biblia birtoklása vagy terjesztése. Magam is találkoztam olyan idős testvérrel, aki elmondta nekem, hogy a szovjet időkben Szibériába száműzöttként nem lehetett Bibliájuk, ezért emlékeztéből, kézzel írták le az evangéliumokat, nem voltak papjaik, így a bábák kereszteltek...

A keresztényüldözésnek ez a valósága átvezet minket a harmadik képhez, amit mutatni szeretnék.

Rómában találták ezt a falírkát – ma úgy mondanánk, graffitit –, amely a keresztre feszített Jézust számarfejjel ábrázolja, mellette a felirat: Alexamenosz imádja az istenét. A 2. vagy 3. századból származó gúnyrajz a maga brutalitásával ezt mondja: számár az, aki engedi, hogy megfeszítsék (3. kép). Büszke rómaiak között csak számár lehet ő, és számarak

az ő követői. Igen, így is lehet a megfeszített Jézusra mutatni.

Jézus életéből és halálából csúfot lehet üzni. Meg lehet alázni a keresztényeket, meg lehet szégyeníteni a hívőket. A jelenlevők közül még sokan átélhették az iskolai vagy munkahelyi megszegyenyítéseket, amit a templomba vagy hittanra járás miatt kellett elszenvedni. Keresztények ma is sokszor szolgálnak csúfolódók céltáblájaként. Ugyanakkor óvni az összemosástól: egy-egy sanda célzás, csúfolódó cikk, gyalázkodó komment fényévekre van attól, amit sokaknak igazából el kell szenvedni hitükért. Ránk legfeljebb csúnyán néznek hitvallásosságunk miatt; másokat ma is megköveznek, keresztre feszítenek, lefejeznek, ha szájukra merik venni Jézus Krisztus szent nevét! Ők az igazi hitvallók, akik – mint egykor Luther – nem tehetnek másként. Nekik aztán végképp nincs semmijük, csak a hitük. Ebben az összefüggésben ők testesítik meg a harmadik nagy lutheri solát: *sola fide*, egyedül hit által. Ezek az üldözött testvéreink ugyanazt vallják, amit Pál apostol írt a Második korinthusi levélben: „Mindenütt szorongatnak minket, de nem szorítanak be. Kétségeskedünk, de nem esünk kétségbe. Üldözöttek vagyunk, de nem elhagytak, letipornak, de el nem veszünk. Jézus halálát mindenkor tes-

tünkben hordozzuk, hogy a Jézus élete is láthatóvá legyen halandó testünkben. Mivel pedig a hitnek ugyanez a Lelke van bennünk, ahogyan meg van írva: »Hittem, azért szól-tam«, mi is hiszünk, és azért szólunk.» (4,8–13)

Szeretném a szívetekre helyezni a harmadik solát: *sola fide*, egyedül hit által.

Jézusra lehet úgy mutatni, mint ahogy Keresztelő János vagy Mózes tette, lehet rá ujjal mutogatni, mint a falfirka készítője. Negyedikként nézzük meg, miként mutatott rá Luther Márton. Lucas Cranachnak a wittenbergi városi templomban ma is látható festményén is a megfeszített Jézus áll a középpontban.

Luther a szószéken – ahogy több mint ezer itt elmondott prédikációja során tette – határozott mozdulattal órá, a megfeszítetre mutat. A kép bal oldalán pedig ott a gyülekezet, a wittenbergi polgárok, köztük maga Cranach, és természetesen a hú feleség, Katharina von Bora egyik gyermekükkel, talán Jánoskával (4. kép). Tudjuk, milyen fontos volt Luther számára ez a családi közösség.

Eljátszom a gondolattal: miről prédikál itt Luther? Talán arról, ami mai epistolánk is volt: „Elhatároztam, hogy nem tudok köztetek másról, csak Krisztusról, róla is, mint a megfeszítetttről.” De az is lehet, hogy a mai evangéliumot, Keresztelő János szavát idézi: „Neki növekednie kell, nekem pedig kisebbé lennem.”

Az ötszázadik évforduló minden nagyszerű lehetőség mellett kísértéseket is hordoz magában. Az egyik kísértés az lehet, hogy Luther heroikus tettét magasztaljuk mindig: bátorságát, ahogy kiszögezte tételeit. Hadd fogalmazzak így: amikor kalapácsütéseket vélünk hallani, akkor első-sorban ne a wittenbergi, hanem a jeruzsálemi szögek jussanak eszünkbe. Történelmileg fontos a vártemplom kapuja, de a valódi áldás forrása a Golgota, a mennyország kapuja lett. Isten ott ugyanis bezárta a pokol kapuját, és megnyitotta a mennynek ajtaját.

Ha ezt felismerjük, akkor elkerüljük a másik kísértést: azt, hogy Luthert magasztaljuk, őt növezzük mindenki más fölé. Az előbb már idézett költő, Reményik Sándor jóhiszeműen, de éppen ezt teszi, amikor Lutherről mint Óriásról ír:

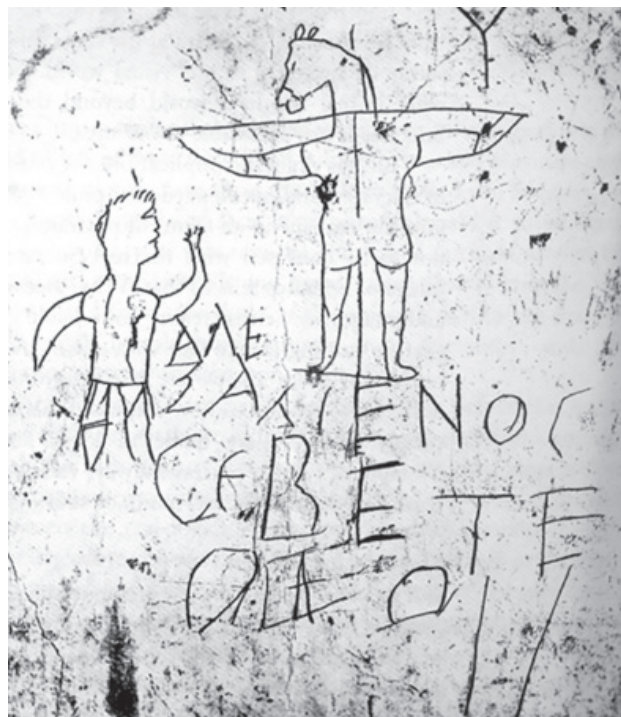
„Látjátok nőni ezt az árva árnyat,
A barát árnyát egy világ fölé?
Hallotok döngő léptei nyomán
Recsegní korhadt birodalmakat?”

A vers így zárul: „Jertek ma velem. / Jertek, kapaszkodjunk az óriásba!” Nagyon szeretem Reményik Sándort, de én Lutherben nem az óriást látom, hanem Istennek Keresztelő János-i eszközét, aki Jézusra mutat, és így szól: „Neki növekednie kell, nekem pedig kisebbé lennem.”

Gounod, a francia komponista mondta: „Tizennyolc éves koromban azt mondtam: én, Gounod, a nagy zeneszerző. Huszonöt évesen azt mondtam: én és Mozart. Negy-

venévesen azt mondtam: Mozart és én. Most idős fejjel pedig azt mondom, Mozart.”

Keresztelő János sem azt mondta: „én” vagy „én és Jé-

3. kép. Római falfirka

zus”. Még csak nem is azt, hogy Jézus és én. Hanem azt mondta, hogy Jézus. Mint ahogyan Pál apostol is: csak Jézus, csak a Megfeszített.

Luther is ezt mondta: egyedül Krisztus.

Sok kitűnő, Lutherrel és a reformációval kapcsolatos filmet ismerünk. Nemrég a wittenbergi magyar napokon egy 1926-ban készült némafilm vetítettünk Lutherről, Fas-sang László mesteri zenei kíséretével. A Rómába ellátogató Luther meglehetősen döbbenet nézi, miképpen csúsznak-másznak – érdemszerzés céljából – az épülő Szent Péter-székesegyház lépcsőin a zarándokok. Látomásban egyszer csak Jézus jelenik meg neki, vállán a kereszttel. Ennek a kifejező jelenetnek ez az üzenete: az üdvösséget nem lehet emberi érdemekkel megszerezni, azt csakis Jézus adja, egyedül kegyelemből. Ez pedig a negyedik *sola*: *sola gratia*, egyedül kegyelemből.

A némafilm idézett jelenete eszünkbe juttathatja a *Quo vadis?* című film híres párbeszédét. Ott Péter apostol menekülése közben találkozik a Róma felé tartó Jézussal, akitől megkérdezi, hová megy (*Quo vadis, Domine?*). Jézus azt válaszolja, hogy Rómába megy, és Péter helyett ismét keresztre feszíteti magát. Péter ekkor elszégyelli magát, és visszamegy Rómába, ahol végül keresztre is feszítik, de kérésére – hogy ne legyen egyenlő Jézussal – fejjel lefelé.

Immár a regénytől – és az apokrif Péter-aktától, amelyben ez a jelenet gyökerezik – elszakadva, az evangéliumok

4. kép. Id. Lucas Cranach: *Wittenbergi oltárkép*, 1547

Péterére tekintve megállapíthatjuk, hogy Jézus tanítványának rettentő hosszú utat kellett megtennie, amíg eljutott a kereszttel való vállalásáig. Ő volt az a tanítvány, aki látványosan tiltakozott, amikor Jézus megmondta: az Emberfiának szenvednie kell. Péternek leginkább az tetszett, amit a megdicsőülés hegyén élt át: amikor Jézus arca fényelt, mint a nap, ruhája is fehéren ragyogott. „*Jó nekünk itt lenni*”, mondta akkor Péter. Ám aztán – Luther szavával – a dicsőség teológiájától eljutott a kereszttel való vállalásáig.

Mi a kereszttel való vállalása Luthernél?

Ő azt vallja, hogy Istent csakis szenvedések közt és a kereszttel, azaz Krisztus kereszttel lehet megismerni. Nem dicsőségében és fenségében, hanem a megaláztatásban és a gyalázatban. A kereszttel való vállalás pedig csak annak számára lesz nyilvánvalóvá, aki maga is kereszttel való vállalás alatt van... A kereszttel való vállalás tudja, hogy az igazi teológia és Isten igaz megismerése a kereszttel való vállalás Krisztusban van.

Luther, Pál apostol és mindenekelőtt Jézus követőjeként meg kell szabadulnunk attól a kísértéstől, hogy egyházként a dicsőséget keressük. Kereszttel való vállalás alakú egyházzá kell lennünk. Akik ellen tudunk állni a hatalom, a dicsőség és a pompa kísértésének, és az árnyékos oldalon tudunk maradni, együtt a szenvedőkkel, kisémmizettekkel, üldözöttekkel, megaláztatottakkal.

Ünnepi gyülekezet, kedves testvéreim!

Négy kép volt segítségünkre abban, hogy közel kerüljünk Jézus kereszttel való vállalásához, megálljunk annak tövében.

Hitvallásszerűen tudjuk elmondani – emlékezve Matthias Grünewald isenheimi oltárképére: *solus Christus*, egyedül Krisztus.

Mózes és Keresztelő János egyaránt Jézusra irányuló mozdulata nyomán örülünk a Szentírás ó- és újszövetségi ajándékának, és valljuk: *solus Scriptura*, egyedül a Szentírás.

Az első századok vértanúinak halált megvető bátorsága és hitvalló magatartása nyomán mi is ezt mondjuk: *sola fide*, egyedül hit által.

És Luther Márton wittenbergi prédikációi és tanúság-

tétele nyomán mondjuk hálatelt szívvel: *sola gratia*, egyedül kegyelemből.

Azzal kezdtem, hogy a reformáció Istent kereső szenvedélyből fakadt. Hiszem, ma is sokan keresik az irgalmas Istent. Találkoznak-e olyan irgalmas keresztényekkel, akik rá tudnak mutatni a megfeszített Krisztusra?

A felsoroltak közül egyik sem a dicsőség teológusa volt: sem Keresztelő János, sem Mózes, sem az első század kigúnyolt hitvallója, sem Luther. Keresztelő János börtönt és mártíriumot vállalt azért, mert Heródes negyedes fejedelmének bűnére határozottan rámutatott. Mózes Isten dicsőségét szerette volna szemlélni, de Istent csak hátulról láthatta. Luther drasztikusan fogalmaz: Isten csak az ülepét mutatta neki. Mózes továbbá nemcsak a fáraótól, de saját népétől is sokat szenvedett. A falfirka Alexamenosza sokakkal együtt vértanúvá válhatott a keresztényüldöző Római Birodalomban. Luther fényes professzori karrier helyett egyházi és birodalmi átok alá került.

Mindannyian a szenvedés vállalása közepette váltak alkalmassá arra, hogy a kereszttel való vállalásuként a szenvedő Jézusra mutassanak rá.

A dicsőség teológusa leginkább önmagával foglalkozik, és magamutogatóvá válik. Ő mindig azt mondja: én. Legfeljebb ezt: én és Jézus. A kereszttel való vállalás viszont a megfeszített Jézusra mutat, és ezt mondja: Jézus. Egyedül Jézus. *Solus Christus*.

Ez a mi feladatunk is: rámutatni Jézusra. Megszólaltatni őt. Megélni a tőle tanultakat. Próbátételek, között, együtt érezve a kisémmizettekkel és megaláztatottakkal, nem óriásként, hanem akár kicsinységünk tudatában is.

Nem más felekezetű testvéreink ellenében, hanem örömmel vállalva, hogy több az, ami összeköt, mint ami elválaszt. Legfőképpen az köt össze, hogy mindannyian a Mester tanítványai lehetünk.

Róla, Jézusról tanúskodunk, immár ökumenikus összefogással. Őrá mutatunk, másként nem tehetünk.

Solus Christus. Nekünk kisebbé kell lennünk, és Jézusnak kell növekednie.